

Milton Friedman

Rose Friedman

MILTON FRIEDMAN

MYŠLENKY

NÁZORY

KOMENTÁŘE

V PRAZE

 GRADA

CENTRUM
LIBERÁLNÍCH
STUDIÍ

MILTON FRIEDMAN

MYŠLENKY   NÁZORY   KOMENTÁŘE
V PRAZE

GRADA Publishing 1998

Vydavatelé děkují společně
Česká pojišťovna, a. s.,
PPF, a. s.,
PROMTECH, s. r. o.
a
Nadaci Friedricha Naumanna
za spolupráci při realizaci tohoto projektu

Ján Pavlík (ed.)

**Milton Friedman v Praze: Myšlenky, názory, komentáře
Praha 1998**

Vydal Liberální institut a Centrum liberálních studií

ve spolupráci s GRADA Publishing, spol. s r. o.,

se sídlem U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

Vydání první, počet výtisků 1000

Vytiskla GRADA Publishing, spol. s r. o., Praha 7

Všechna práva jsou vyhrazena. Žádná část knihy nesmí být reprodukována nebo dále šířena v žádné formě, žádnými prostředky, elektronickými nebo mechanickými, bez písemného souhlasu Liberálního institutu a Centra liberálních studií.

© Liberální institut, Centrum liberálních studií, GRADA Publishing, 1998

Cover Photo © Ivan Jilemnický, 1998

Tranlation © Ing. Josef Šíma (kap. 2, 3, 6, 7) a Miroslav Zajíček (kap. 5, II-III)

ISBN: 80-7169-639-0

OBSAH

1. Milton a Rose Friedmanovi v Praze, 16. – 18. dubna 1997: Diář	7
2. Milton a Rose Friedmanovi na návštěvě v Liberálním institutu	9
3. Svobodný trh ve svobodné společnosti – výroční přednáška Liberálního institutu	21
I. Milton Friedman: osobnost liberálního myslitele (Jiří Schwarz)	21
II. Milton Friedman: Svobodný trh ve svobodné společnosti	23
III. Diskuse	25
4. Milton Friedman v České televizi	36
5. Udělení vědecké hodnosti Doctor honoris causa Vysoké školy ekonomické v Praze profesoru Miltonu Friedmanovi – nositeli Nobelovy ceny za ekonomii v r. 1976	39
I. Laudatio (Milan Žák)	39
II. Projev Miltona Friedmana při příležitosti udělení čestného doktorátu VŠE Praha	42
III. Projev Václava Klause při příležitosti udělení čestného doktorátu VŠE Praha Miltonu Friedmanovi	43
6. Diskuse Miltona a Rose Friedmanových se studenty a pedagogy VŠE Praha	47
7. Odborný seminář Liberálního institutu za účasti Miltona a Rose Friedmanových	61
Příloha I. Z českých tiskových polemik na téma Milton Friedman a liberální ekonomie	79
Martin Hekrdla: Friedman v Praze a sedláci u Chlumce	80
Jiří Schwarz: Friedman v Praze a sedláci u Chlumce aneb myšlenkový zkrat Martina Hekrdly	81
Alexej Bálek: Kyvadlo času se vrací	84
Jiří Schwarz: Hospodářský liberalismus je minulostí, ať žije komunistická budoucnost!	85

Příloha II. Liberální institut a Centrum liberálních studií: Základní informace	89
Příloha III. Za vším hledej (vždy) peníze (Josef Šíma)	100

1.

Milton a Rose Friedmanovi v Praze, 16. - 18. dubna 1997 Díář

16. duben 1997

- 14.00** Návštěva Milтона a Rose Friedmanových v Liberálním institutu a v České pojišťovně, a.s.
- 16.00** Profesor Friedman přednesl na Žofíně výroční přednášku Liberálního institutu pro rok 1997; po přednášce proběhla panelová diskuse za účasti více než čtyřsetčlenného publika; akce byla zakončena rautem
- 21.00** Milton Friedman hostem Barbory Tachecí ve zpravodajském pořadu „21“ (ČT 2)

17. duben 1997

- 10.00** Návštěva manželů Friedmanových v SCP
- 11.00** Udělení čestného doktorátu Vysoké školy ekonomické v Praze profesoru Miltonu Friedmanovi v Karolinu
- 14.00** Diskuse Milтона a Rose Friedmanových s ekonomickou obcí v aule Vysoké školy ekonomické
- 17.30** Podvečerní setkání manželů Friedmanových a pozvaných hostů s paní Jenonne Walkerovou, velvyslankyní USA v České republice
- 19.00** Soukromá večeře pořádaná Českou pojišťovnou, a. s. a PPF, a. s. na počest Milтона a Rose Friedmanových

18. duben 1997

- 10.00** Speciální seminář za účasti Milтона a Rose Friedmanových pro pozvané ekonomické experty v Liberálním institutu
- 11.30** Setkání manželů Friedmanových se zástupci českého tisku (Liberální institut); ukončeno natáčením televizního filmu „Zrození sobě rovni“;

který zachycuje nejdůležitější momenty návštěvy Milтона a Rose Friedmanových v Praze a byl uveden na ČT 2 31. července 1997

12.30 Slavnostní oběd na počest Milтона a Rose Friedmanových v restauraci Melodie, jehož se zúčastnili zástupci významných českých institucí

2.

Milton a Rose Friedmanovi na návštěvě v Liberálním institutu 16. 4. 1997

JIŘÍ SCHWARZ:

Paní profesorko Friedmanová, pane profesore Friedmane, vítám vás v Liberálním institutu. Právě vstupujeme do knihovny, která byla pojmenována po F. A. Hayekovi a byla otevřena před dvěma lety za účasti Garyho Beckera a Lawrence Hayeka, syna F. A. Hayeka.

MILTON FRIEDMAN:

Vaše knihovna je skutečně pěkná. A tady vidím, že máte i mou fotografii.

JIŘÍ SCHWARZ:

Ano, to bylo před několika lety, kdy jsme se setkali na Vysoké škole ekonomické. A tady je také dopis, který jsem od vás později dostal.

MILTON FRIEDMAN:

Je tato knihovna přístupná pro veřejnost?

JIŘÍ SCHWARZ:

Ano, přicházejí sem převážně studenti a půjčují si knihy o klasickém liberalismu, svobodném trhu, a také učebnice.

MILTON FRIEDMAN:

Vidím, že většina knih je anglických.

JIŘÍ SCHWARZ:

To je pravda. Jsou to knihy, které patrně nenajdete na jiném místě v Praze. Část jsme pořídili z vlastních zdrojů, část nám věnovaly americké nadace a některé přímo autoři, jako např. Gary Becker nebo Israel Kirzner... Nyní

vcházíme do zasedací místnosti, ve které probíhají naše známá diskusní fóra k aktuálním ekonomickým a politickým událostem, tiskové konference a podobně.

MILTON FRIEDMAN:

Je to velice pěkná místnost.

JIŘÍ SCHWARZ:

Tady vidíte publikace, které Liberální institut vydal za sedm let své existence. Titulů je více než padesát. Hayekova *Kontrarevoluce vědy*, vaše *Svoboda volby, Kapitalismus a svoboda* a také právě vydaná kniha *Za vším hledej peníze*. V poslední době mnohé publikace vycházejí z námi pořádaných diskusních fór.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Jak je vidět, Liberální institut vykonal velké množství práce.

JIŘÍ SCHWARZ:

A tady mám své malé muzeum z konferencí Mont Pèlerin Society. Suvenýry od první konference, jíž jsem se zúčastnil v Mnichově 1990, přes konferenci v Praze, kterou Liberální institut pořádal v roce 1991, pak Vancouver 1992, Rio de Janeiro 1993, Cannes 1994, Kapské město 1995, Vídeň 1996, až po mimořádnou konferenci na počest 50. výročí založení této slavné organizace přímo na Mont Pèlerinu.

MILTON FRIEDMAN:

My už jsme, bohužel, na všech těchto konferencích nemohli být.

JIŘÍ SCHWARZ:

Jak jsem slyšel, pane profesore Friedmane, v mládí jste se chtěl stát pojistným matematikem, a tak je téměř naší povinností, aby se na financování veřejných akcí v rámci vaší návštěvy v České republice podílela největší pojišťovací společnost v této zemi – Česká pojišťovna, a.s.

MILTON FRIEDMAN:

Tento důvod asi neobstojí. Když jsem byl mladý, zajímal jsem se o matematiku, ale nevěděl jsem, jak bych se mohl matematikou živit. Jediné, co

mne napadlo, bylo zaměstnání pojistného matematika. A tak také došlo k mému rozhodnutí, že se stanu pojistným matematikem. Na vysoké škole jsem ale změnil názor a dověděl jsem se o mnoha jiných možnostech. Změnil jsem tedy zaměření. Předtím než se tak stalo, jsem ale složil několik zkoušek, a řeknu vám, že to byly nejobtížnější zkoušky, jaké jsem kdy skládal. O tom není pochyb, byly skutečně velmi obtížné. Kdo se chce stát pojistným matematikem, musí být seznámen s velmi pokročilými matematickými technikami.

JIŘÍ SCHWARZ:

Pane profesore Friedmane, co způsobilo, že vás začaly přitahovat liberální myšlenky? Gary Becker nám před dvěma lety řekl, že ve svém mládí poněkud inklinoval ke komunismu. Měl skutečně velmi levicové názory. Procházel váš život podobnou proměnou? Byly vaše názory v mládí jiné, než je známe teď?

MILTON FRIEDMAN:

Komunismus mne nikdy nepřitahoval. Víte, jak říká jeden slavný výrok, nevím, kdo je jeho autorem, možná Churchill: Člověk, který není socialistou ve dvaceti, nemá srdce; když jím ovšem zůstane ještě ve třiceti, tak nemá rozum. Na vaši otázku se mi ale odpovídá velmi těžko. Je to už taková dlouhá doba. Vysokou školu jsem ukončil v roce 1932, v době vrcholu hospodářské krize, kdy převládal názor, že se děje něco velmi špatného a že je třeba něco udělat. Bylo tomu skutečně tak. Vysokou školu jsem začínal s tím, že se stanu pojistným matematikem. Když jsem však byl na škole, absolvoval jsem také kurzy ekonomie a do roku 1932 mi již bylo jasné, že hledat řešení ekonomických problémů je mnohem aktuálnější a důležitější úkol. Pro své další studium jsem si tedy vybral Chicagskou univerzitu a mohu říci, že význam liberalismu a liberálních myšlenek jsem si uvědomil poprvé na úvodním kurzu ekonomie na této univerzitě v říjnu 1932. To je již hodně let. Bylo to před 65 lety! Tento kurz vedl skvělý ekonom Jacob Viner. Obeznamil nás s velmi zajímavými myšlenkami o struktuře ekonomického systému, o tom, že se zde nejedná o souhrn jednotlivých prvků, ale o celý systém, ve kterém hrají velmi důležitou úlohu ceny, jež poskytují informace o tom, co si jednotlivci přejí, co kolik stojí atp. a také o tom, co a jak bude rozděleno. Nebylo to mé první seznámení s ekonomikou, ale tehdy jsem poprvé viděl ekonomiku jako integrovaný a organizovaný systém, který nikdo neplánoval,

nikdo ho nenařídil, ale který se sám vyvinul. A to je také myslím odpověď na vaši otázku.

JIŘÍ SCHWARZ:

Paní profesorko Friedmanová, kdy jste se vlastně s vaším budoucím manželem potkali? Někde jsem četl, že to bylo právě na univerzitě.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Bylo to právě na tomto kurzu, navštěvovali jsme ho spolu. V roce 1933...

MILTON FRIEDMAN:

Psal se tehdy rok 1932.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Ano, ano. Bylo to v roce 1932.

JIŘÍ SCHWARZ:

Sdílela jste v té době názory svého budoucího manžela?

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Více méně.

MILTON FRIEDMAN:

Měli jsme stejné učitele...

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Na mé názory měl ovšem také vliv můj bratr, který mne přivedl do Chicaga. On nezačínal jako komunista, ale určitě jako socialista, později však změnil své názory. Strávil zhruba rok cestováním po Evropě, navštívil uhelné doly, aby poznal, v jakých podmínkách dělníci pracují, a pak se myslím v Chicagu dověděl, jak se věci skutečně mají.

JIŘÍ SCHWARZ:

Váš bratr byl Aaron Director.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Stále je.

JIŘÍ SCHWARZ:

Samozřejmě. A jak vím, patřil mezi zakladatele Mont Pèlerin Society.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Ano. Byl jedním z nich, jedním z otců zakladatelů.

MILTON FRIEDMAN:

Byli jsme spolu oba na prvním zasedání Společnosti. On byl ovšem z vědeckého pohledu skutečně důležitější. Byl zakladatelem moderní ekonomie. Vyučoval ekonomii na právnické fakultě Chicagské univerzity. On také založil a započal vydávat časopis *Law and Economics*.

JIŘÍ SCHWARZ:

To je skutečně časopis s vysokým renomé, který představoval jeden z nejvýznamnějších nástrojů pro prezentaci idejí a teorií moderního liberalismu, do něhož hojně přispívali Hayek a později Stigler a na jehož stránkách se spojovalo právo s ekonomikou.

MILTON FRIEDMAN:

Jednou z věcí, na kterou se často při diskusích o základech liberální společnosti zapomíná, je skutečnost, že je zapotřebí mít zákonný rámec, který bude zaručovat ochranu soukromého vlastnictví a který umožní lidem sjednávat smlouvy, o kterých vědí, že budou vynutitelné. Jestliže nemáte zajištěnou ochranu soukromého vlastnictví, jestliže nemáte zákon a řád, účinný systém soudů a soudnictví, pak nemůžete mít nikdy fungující společnost.

JIŘÍ SCHWARZ:

Paní Friedmanová, jak se odráží tento přístup ve vašem společném životě s vaším manželem? Myslím, že liberální přístup se neprojevuje pouze v liberální ekonomii, ale že se jedná o jakýsi obecnější filozofický přístup.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Zajisté. Tento liberální přístup a sdílené hodnoty nás provázejí celým dlouhým životem. Oba jsme měli svobodu volby. Každý z nás dělal to, co jsme chtěli dělat. Já jsem mohla udělat kariéru jako ekonom, ale když se narodily naše děti, rozhodla jsem se jinak. Nikdy mi nevadilo, že se manžel

stal významným ekonomem a já byla vždy jen někde v pozadí. Vždy jsem cítila, že polovina jeho úspěchu je má.

JIŘÍ SCHWARZ:

To je pravda. Téměř každý ví, že Milton Friedman je pouhým mluvčím své manželky Rose.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

To je trochu nadnesené... je to skutečně trochu přitažené za vlasy. Musím ale říci, že jsme spolu prožili velmi mnoho krásných chvil.

MILTON FRIEDMAN:

Je pravda, že nás provázela štěstěna.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

To štěstí následovalo jedno po druhém. Já pocházím ze západního pobřeží, Milton z východního, a potkali jsem se uprostřed, v Chicagu. A tak to šlo stále dál.

JIŘÍ SCHWARZ:

Co se týče filozofických témat, na to tu máme odborníka, docenta Pavlíka.

JÁN PAVLÍK:

Paní profesorko Friedmanová, pane profesore Friedmane, myslím, že by česká veřejnost ráda vyslechla vaše názory na některé obecné, filozofické otázky. Například co pro vás znamená svoboda, tedy pojem svobody v rámci libertarianismu? Možná byste mohli tento problém ilustrovat na známé otázce liberalizace drog.

MILTON FRIEDMAN:

Filozofii liberalismu chápu jako víru. Základní prvek liberalismu je dle mého mínění shrnut v jednom slově: POKORA. Liberalismus je odvozen z přesvědčení, že každý se může mýlit. Je odvozen z přesvědčení, že já vás nemám právo nutit dělat to, s čím nesouhlasíte, že nikdo nemá právo nutit jiné lidi, aby jednali proti své vůli. Základem této víry je skutečnost, že si nikdy nemůžete být jisti, že máte pravdu. Existuje také teologický způsob,

jak to vyjádřit: Jak můžete dopustit, aby člověk zhřešil? Když vidím někoho, že dělá něco, o čem si myslím, že to je špatné, jak můžu dovolit, aby zhřešil? Nepodílím se pak také na hříchu? To by byla pravda v případě, že bych si mohl být na sto procent jistý tím, co je hřích. Možná že já se mylím, a vy máte pravdu. A tak jedinou správnou cestou, jak mohu změnit vaše chování, je přesvědčit vás, abyste své chování sami změnili. Dát vám argumenty, které vás povedou k tomu, abyste se mnou souhlasili nebo nesouhlasili, nebo možná vy přesvědčíte mě. Toto je názor, který například vyjádřil John Stuart Mill ve svém slavném eseji *O svobodě*, když řekl, že společnost nemá právo využívat kohokoli pro své potřeby, má pouze právo zabránit ostatním lidem, aby poškodili jiné lidi. Jediným ospravedlněním násilí je ochrana před tím, aby jeden poškozoval druhého.

Vezměme si teď příklad drog, na který jste se ptal. Tento problém je třeba rozdělit na dva aspekty. Prvním je aspekt etický: jaké právo má společnost mluvit mi do toho, co budu požívat? Jestliže mi může říkat, že bych neměl kouřit marihuanu, proč ne také cigarety a tabák? Proč z toho vyjmout alkohol? Tabák a alkohol způsobují každoročně mnohem více úmrtí než tzv. nelegální drogy. Navíc když mi může společnost nařídít, že bych neměl užívat tabák a alkohol, proč by mi nemohla říci, že bych neměl jíst tučná jídla? Že musím sníst tolik a tolik jablek za den? Zní to jako nesmysl, ale přísně logickou úvahou nemůžeme dojít k jinému závěru. Takže jediný ospravedlnitelný důvod pro to, aby mi vláda, stát nebo společnost mluvila do toho, co si vstříknu do svého těla, může existovat v případě, že tím poškodím jiné lidi. Je pár takových případů. Jsou určité látky, které když vpravím do svého těla, tak způsobí, že začnu jednat jako smyslů zbavený a začnu zabíjet všechny lidi kolem sebe. V tomto případě existuje důvod pro to, abych byl zastaven, ale na tomto základě nelze ospravedlnit současnou regulaci týkající se drog. Marihuana je toho nejlepším příkladem. Za posledních 2000 let nezemřel ani jediný člověk po požití marihuany. Alkohol v tomto srovnání dopadá mnohem hůř, neboť lidé pod jeho vlivem řídí své automobily a zabíjejí jiné. Otázka tedy nezní, zda má společnost právo bránit lidem, aby před jízdou požívali příliš alkoholu, ale jestli má právo zabránit lidem pít alkohol? Já tvrdím, že ne. Říkám, že společnost mi nemá právo určovat, co udělám se svým vlastním tělem a svým vlastním já.

Teď přicházíme k druhému aspektu současné situace na poli drog. I když nesouhlasíte s právě prezentovaným etickým aspektem, i když si myslíte, že

máte právo mi říci, co mohu dělat, musíte se ptát, zda v tomto procesu nena-
děláte více škody než užitku. Druhým aspektem spojeným s drogovou
tematikou je její účinnost. Funguje? Odpověď je jasná, nefunguje. Není po-
chyb o tom, a ve Spojených státech to vidíme v extrémní podobě, že naše
snaha zakázat drogy způsobila mnohem více škody, než kolik přinesla užit-
ku. Nejen ve Spojených státech, ale i jinde ve světě. Mohl bych se svých
spoluobčanů ve Spojených státech ptát na to, jaké právo mají Spojené státy
k tomu, aby ničily Kolumbii, Peru a ostatní latinskoamerické země. Je to
snad proto, že neumíme vynutit dodržování našich vlastních zákonů? Ve
Spojených státech je zakázáno konzumovat kokain. Kdybychom dokázali
vynutit dodržování tohoto zákona, nevznikl by žádný trh, kde by byl kokain
obchodován, nedocházelo by k žádnému mezinárodnímu obchodu s kokai-
nem, nevznikaly by problémy s drogovými kartely v Kolumbii a Peru. Jaké
máme právo na to, abychom kvůli naší neschopnosti zajistit dodržování na-
šich vlastních zákonů činili velké škody těmto zemím? Totéž ale platí
i uvnitř země. Vytváříte nelegální trh, který přináší ohromné zisky. Výsled-
kem je snaha podplácet agentury, které nad dodržováním zákonů dohlížejí,
a vyšší zločinnost. Je proto velmi obtížné najít jakýkoli aspekt drogové pro-
blematiky, ve kterém by tato politika fungovala. Ke stejným věcem došlo ve
20. letech, když jsme se pokusili zakázat konzumaci alkoholu. Došlo ke
vzniku kriminálních gangů, z obyčejných lidí, kteří se předtím řídili zákony,
se stali kriminálníci, rozšířilo se pančování alkoholu, takže došlo ke vzniku
zdravotních potíží, které by se nevyskytly, kdyby taková legislativa nebyla
bývala přijata. Tato chyba byla posléze rozpoznána a napravena v roce 1933.
K tomu samému by mělo dle mého názoru dojít i v souvislosti s drogami.

JIŘÍ SCHWARZ:

Má další otázka naváže na vaši odpověď. Jestliže tvrdíte, že Spojené státy
nejsou schopny v případě drog zajistit vynutitelnost svých zákonů, a proto
přesouvají toto břemeno na ostatní státy, jak potom vnímáte opatření Mezi-
národního měnového fondu, pomocí nichž jsou pokutovány země, které
s vládou Spojených států účinně nespolupracují na řešení těchto problémů?

MILTON FRIEDMAN:

Jestliže se máme bavit o MMF, pak se dostáváme k mnohem širšímu pro-
blému. Já si samozřejmě myslím, že by MMF neměl existovat. Zde ovšem
máme ten problém, který máme s každou vládní organizací. Jak se jednou

uvedou v život, je velmi obtížné jejich činnost ukončit. MMF byl založen v roce 1944 na konferenci v Bretton-Woods, aby sloužil jednomu a pouze jednomu účelu. Měl bdít nad dodržováním podepsané dohody, týkající se měnových kurzů ostatních měn ve vztahu k americkému dolaru. Spojené státy slíbily, že připoutají dolar ke zlatu. Tento systém se ale rozpadl v roce 1971. V tom okamžiku ztratil MMF smysl své existence. Tímto smyslem bylo bdít nad systémem vytvořeným v roce 1944. Systém se rozpadl, nač tedy mít MMF? MMF však namísto toho, aby zrušil svou existenci, změnil svou funkci, stal se takovou malou Světovou bankou a tvůrcem problémů. Od té doby MMF intervenuje po celém světě a podle mého mínění nadělal víc škody než užítu. Přesně to dokazuje, jak je těžké s něčím přestat, když se již jednou začalo. Obecně platí totéž, co platí i v případě zákazu drog. Kdybychom s ním nebyli nikdy začali, což se ve Spojených státech koneckonců nestalo do první světové války, před níž bylo zcela legální kupovat a prodávat jakékoli drogy, neměli bychom žádný problém. Jak určitě víte, Coca-Cola získala své jméno proto, že obsahovala kokain. Těsně před první světovou válkou jsme však schválili zákon, který začal být reálně vynucován až mnohem později, a když k tomu v 60. letech došlo, stal se z něj právně zaručený zdroj příjmů velkého počtu lidí, jejichž živobytí na něm závisí. Jeho největšími zastánci jsou samozřejmě drogové kartely, které také podporují jeho další trvání.

JIRÍ SCHWARZ:

Jak je vidět, jste proti existenci MMF. V některých okamžicích se ovšem MMF podílel na prosazování jistých myšlenek, a teď mám na mysli například podporu zřizování tzv. měnových výborů, což v mnoha zemích pomohlo vytvořit stabilní měnovou situaci.

MILTON FRIEDMAN:

O tom není pochyb. Jen málo věcí lze posuzovat černobíle. Nic není sto procentně bílé nebo naopak černé. Nemám nic proti lidem, kteří v MMF pracují. Jsou to obyčejní lidé jako všude jinde. Nesmíte je obviňovat z toho, že pracují v určitém prostředí, jež vytváří instituce, která je zaměstnává. MMF vykonal mnoho dobrého v mnoha směrech. Mluvíte-li však o měnových výborech, musíte být velmi opatrný, protože jsou dobré, ale i špatné měnové výbory. Problém vznikl, když se mnohé země snažily mít systém jak měnového výboru, tak si zachovat i centrální banku. Tyto systémy ne-

jsou ovšem kompatibilní, takže je potřeba si vybrat. Buď měnový výbor, nebo centrální banku. Obojí najednou mít nelze.

JIŘÍ SCHWARZ:

Paní profesorko Friedmanová, co si myslíte, že je největším přínosem vašeho manžela v ekonomii?

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Monetaristická revoluce.

JIŘÍ SCHWARZ:

Myslíte si tedy, že se nejednalo o záležitosti, za které váš manžel obdržel Nobelovu cenu za ekonomii?

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Máte na mysli spotřební funkci? Myslím, že v mnoha ohledech a zcela jistě z praktického hlediska byla práce o měnové teorii mnohem významnější než ta o spotřebě. Spotřeba a spotřební funkce, to bylo velmi zajímavé a nové, ale monetaristická revoluce způsobila velkou změnu v celém světě. Já si tedy myslím, že tento přínos byl významnější. Nesouhlasíš se mnou?

MILTON FRIEDMAN:

Ne, nesouhlasím.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Víte, on se domnívá, že jeho příspěvek k teorii spotřeby je to nejvýznamnější, co kdy učinil...

MILTON FRIEDMAN:

Nechci říci, že to bylo nejdůležitější. Byla to ale nejlepší práce, co jsem kdy napsal.

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Tak to je něco jiného. Víte, já vím, co si Milton myslí o spotřební funkci. Pracovali jsme na ní všichni. On to celé nezačal. Celé to začalo krátkým rozhovorem se dvěma našimi velmi dobrými přáteli, když jsme seděli u oh-

ně v Nové Anglii. Milton však tu teorii celou vypracoval... Stejně si ovšem myslím, že jeho práce o penězích byla významnější.

MILTON FRIEDMAN:

A jak asi víte, výbor Nobelovy nadace ve svém zdůvodnění uvádí obě tyto věci.

JIRÍ SCHWARZ:

To je pravda. Samozřejmě. Teď bych se rád dotkl dalšího problému, a sice využití kuponů. Vy, pane profesore Friedmane, jste průkopníkem jejich používání pro různé účely – například v privatizaci. Pro nás je to zajímavé proto, že tady u nás se mnozí chlubí, že jsou duchovními otci myšlenky kuponové privatizace. Vy jste o této metodě hovořil již na počátku šedesátých let. Je to tak?

MILTON FRIEDMAN:

Dobře, vraťme se tedy trochu do historie. Co se týká použití kuponů, poprvé jsem tuto myšlenku použil ve zcela jiném kontextu. Týkalo se to škol. Šlo o myšlenku, že by rodiče, kteří posílají své děti do soukromých škol místo do škol státních, neměli být za to penalizováni. V mnoha případech dochází totiž k tomu, že pošlete-li své dítě do soukromé školy, platíte dvakrát. Jednou ve formě daní, ze kterých jsou placeny státní školy, a podruhé ve formě školného. Tehdy v 60. letech jsem jednou za tři týdny pravidelně psával sloupek do *Newsweeku* a jednou jsem psal o tom, jak odstátnit průmysl. V tomto článku jsem v podstatě navrhl kuponovou privatizaci. Mělo to také souvislost s nástupem Margaret Thatcherové, bylo to tedy později v 70. letech, kdy se hovořilo o odstátnění podniků. Jak to provést? Říkal jsem: „Zeptejte se někoho na ulici, kdo vlastní podniky.“ Odpověď byla vždy jednoznačná: Lid. „Výborně, proč tedy nedat podniky lidem? Jak to ale udělat?“ ptal jsem se. A tak vznikl nápad s kuponovou privatizací. Jsem si ale jist, že nic na tomto světě není originální. Každá myšlenka má mnoho otců a mnoho autorů. Nemám proto pochyb o tom, že mnoho lidí přišlo na tuto myšlenku nezávisle na sobě.

JIŘÍ SCHWARZ:

Ještě bych se vrátil k otázce kuponové privatizace. V 70. letech byly kupony použity při privatizaci v jedné z kanadských provincií, v Britské Kolumbii. Byl jste nějak zapojen do tohoto projektu?

MILTON FRIEDMAN:

Pouze v tom smyslu, že můj článek v *Newsweeku* vyšel předtím, než se tento projekt uskutečnil. Později jsem se dověděl, že tento můj článek určitou úlohu sehrál. Osobně jsem se však tohoto projektu nijak nezúčastnil.

JIŘÍ SCHWARZ:

Do jaké míry ovlivňují rozhodnutí vlády intelektuálové?

MILTON FRIEDMAN:

S vládou je to vždy totéž. Není-li krize, nic se nezmění. Vládu lze jen stěží přinutit k nějakému pohybu. Když nastane krize, pak to, k čemu dojde, záleží na tom, jaké myšlenky jsou zrovna k dispozici. Kdyby nikdo tyto myšlenky neudržoval při životě, jednoduše by tu nebyly. A ať by u vlády byl kdokoli, tyto myšlenky by nebylo možno použít, a tak by byly použity nějaké jiné. A proto tedy souhlasím s tím, že v tomto lze nalézt důležitou úlohu, kterou musí hrát intelektuálové.

JIŘÍ SCHWARZ:

Mám ještě spoustu otázek, na které bych se rád zeptal, ale bohužel budeme muset pomalu končit. Náš program bude pokračovat krátkou návštěvou České pojišťovny a v 16 hodin začíná výroční přednáška Liberálního institutu na Žofíně.

3.

Svobodný trh ve svobodné společnosti **Výroční přednáška Liberálního institutu** **Žofín, 16. 4. 1997**

I.

Milton Friedman: osobnost liberálního myslitele **Jiří Schwarz**

Profesor Milton Friedman je nositelem Nobelovy ceny za ekonomii a vědeckým pracovníkem Hooverova ústavu při Standfordské univerzitě v Kalifornii, USA. Je považován za nejvýznamnějšího reprezentanta Chicagské ekonomické školy a zakladatele monetarismu.

Milton Friedman vyrůstal doma ve skromných poměrech, jeho rodiče se přestěhovali do Spojených států z Podkarpatské Rusi (v té době provincie Rakousko-uherské monarchie, později část meziválečného Československa, poválečného Sovětského svazu a post-sametově-revoluční Ukrajiny). Tak je Milton Friedman spojen s územím, které v minulosti bylo součástí našich dějin. Je příznačné, s jakou frekvencí se během jeho života měnily politické celky, jejichž součástí byla Podkarpatská Rus, zatímco názory Milтона Friedmana zůstaly po celou dobu konzistentní a neměnné.

Nejvýznamnější událost v jeho životě se pravděpodobně odehrála v roce 1932; zmiňuje se o ní ve svém projevu při slavnostním udělení Nobelovy ceny v roce 1976: „Pro mě osobně bylo nejdůležitější událostí tohoto roku setkání s plachou, uzavřenou, půvabnou a mimořádně chytrou spolužačkou Rose Directorovou na studiích ekonomie. Vzali jsme se o šest let později, když se rozptýlily naše obavy z toho, odkud vezmeme peníze na živobytí. V souladu s pohádkovým zakončením jsme žili a žijeme šťastně dodnes. Rose pro mě byla aktivním spolupracovníkem po celý můj profesionální život.“

V průběhu komunistické éry nebyl Milton Friedman v zemích Sovětského impéria považován za seriózního ekonomu a brilantního myslitele. Je však téměř nemožné najít nějaký článek, který by kritizoval jeho názory, protože lidé, kteří byli ochotni něco takového napsat, většinou neuměli an-

glicky, a proto ignorovali Friedmana a jeho monetární politiku. Kritika Friedmana byla spíše politicky motivována. Byl řazen mezi takové prominentní oběti komunistické kritiky jako diktátor Salazar, generál Franco nebo prezident Pinochet. Když tzv. Chicago boys zahájili úspěšnou transformaci hospodářství v Chile, byl považován za kapitána jejich týmu, jenž měl řídit chilskou ekonomiku ze své pracovny na Chicagské univerzitě. Nic z toho, samozřejmě, nebyla pravda. Hysterické reakce jeho intelektuálních oponentů se postaraly o jeho světový věhlas, který však byl založen především na jeho téměř šedesátileté tvrdé práci na poli ekonomické teorie.

Rovněž v západních zemích je zřetelný vývoj v hodnocení jeho přínosu k rozvoji teorie. V raných vydáních Samuelsonovy *Ekonomie* je Friedmanův monetarismus považován za okrajový směr ekonomického myšlení, zatímco v novějších vydáních je Friedmanovo dílo daleko otevřeněji přijímáno, až v posledním vydání se stává součástí hlavního proudu (mainstreamu). Tuto změnu nejlépe ilustruje následující citace: „Fiskální politika už není více hlavním nástrojem stabilizační politiky ve Spojených státech. V předvídatelné budoucnosti bude stabilizační politika realizována pomocí monetární politiky Federálního rezervního systému.“ Kdo pronesl tyto věty? Nevyřkl je, ani nenapsal monetarista. Napsal je sám Paul Samuelson v posledním (patnáctém) vydání své učebnice *Ekonomie*. Nedokáží si představit větší intelektuální vítězství.

Milton Friedman je svázán s naší zemí nejen svými rodinnými kořeny, ale také intelektuálně. Jeho slavný článek „Čtyři kroky ke svobodě“ vydaný v *National Review* v roce 1990 vytyčil čtyři úkoly pro země přecházející od komunismu ke kapitalismu:

- 1) privatizace,
- 2) zabezpečení ochrany soukromého vlastnictví,
- 3) omezení vlády na úkoly související s dodržováním zákona a pořádku a stanovením pravidel hry,
- 4) stabilní měnový systém.

Naplnění těchto požadavků nezbytných pro dosažení skutečné individuální svobody zůstává klíčovým problémem pro mnohé transformující se země. Dovolte, abych zakončil citováním Milтона Friedmana: „Co je na ni (ekonomii) fascinující, jsou její základní principy, které jsou tak jednoduché,

že mohou být napsány na jediné stránce, aby jim každý mohl rozumět, ale dosud jim rozumí jen velmi málo lidí.“

II. Svobodný trh ve svobodné společnosti Milton Friedman

Mnohokrát děkuji, Jiří, za velmi pěkné představení. Má žena Rose byla charakterizována správně. Jsem velmi šťasten, že mohu být tady v České republice a hovořit o filozofii liberalismu. Je pro mne velkou ctí, že se zde pod záštitou Liberálního institutu sešlo tak mnoho významných lidí, aby mi naslouchalo. Velmi si vážím všech projevů, které mne představovaly. Jen bych si přál, aby vše, co v nich bylo řečeno, byla pravda. Obávám se však, že poněkud přecenily mé zásluhy, ale nechme to být. Řídím se heslem „nikdy neodmítej komplimenty“.

Do České republiky přijíždím z velmi zajímavého setkání ve Švýcarsku. Jednalo se o setkání k 50. výročí založení Mont Pèlerin Society. Stejně jako před 50 lety, kdy byla tato společnost ustavena, i toto setkání se konalo na Mont Pèlerin. Mám to potěšení vám říci, že i váš předseda vlády Václav Klaus, který se bohužel nemohl zúčastnit tohoto slavnostního zasedání ve Švýcarsku, je členem Mont Pèlerin Society.

Já jsem byl jedním z 39 lidí (filozofů, ekonomů a historiků), kteří se před 50 lety, 10. dubna 1947, sešli na Mont Pèlerin na pozvání profesora F. A. Hayeka. Profesor Hayek svolal tuto společnost, aby dal dohromady malou skupinu lidí, kteří byli oddáni myšlence liberální společnosti, svobodné společnosti, abychom se dohodli, co se pokusíme udělat proti nebezpečím, jež ohrožují svobodu světa. Tyto hrozby, které jej znepokojovaly a které znepokojovaly všechny z nás, vycházely z tehdejší převládající intelektuální atmosféry, která byla v podstatě kolektivistická a která viděla budoucí svět jako svět přímého vládního plánování. Velká deprese 30. let zanechala rozšířený pocit, že svobodný trh zklamal. Skutečnost ale byla taková, že Velká deprese byla selháním vlády, a nikoliv selháním trhu. Všeobecné mínění bylo ovšem opačného názoru a plánování během války ještě podporovalo tyto nálady. V Británii byl Churchill, který vyhrál válku, poražen a britská Labouristická strana zvítězila ve volbách a ujala se vlády se socialistickým programem. Ve Francii zvítězila myšlenka indikativního

plánování. Samozřejmě vy víte lépe než kdokoli jiný, že čím více na východ, tím více tlaku, úsilí a důrazu bylo kladeno na centrální plánování a vytváření kolektivistické společnosti.

Ty obavy, které jsme z počátku měli, se naštěstí v západní Evropě nenaplnily. Počáteční pokusy o zavedení centrálního plánování selhaly ze dvou důvodů. Prvním z nich bylo to, že centrální plánování se ukázalo jako velmi neefektivní. Brzy se ukázalo, že vlády nejsou schopny řídit ekonomiku efektivně. Druhým důvodem bylo to, že vlády při snaze plánovat zasahovaly do svobody jednotlivce, která byla v této části Evropy tradiční hodnotou. Naštěstí pro vás se situace na Východě nevyvíjela tak šťastně. Ve vašich zemích bylo v ohromné míře použito velkého útlaku, takže jste byli nuceni žít v centrálně plánovaném hospodářství. O následcích byste mohli hovořit lépe než kdokoli jiný.

Jak se s těmito následky vyrovnat? Potřebujete vytvořit svobodný trh ve svobodné společnosti. Nenechte se inspirovat našimi chybami. Spojené státy, Velká Británie a některé ostatní evropské země zažily více než stoleté období, kdy fungoval skutečně svobodný trh. Ten je také přivedl k jejich současnému bohatství. Tyto země se staly dost bohatými na to, aby si mohly dovolit vyplývat část tohoto bohatství ve špatných sociálních programech. Lidé v České republice a ostatních zemích Východu jsou ovšem příliš chudí na to, aby si něco podobného mohli dovolit. Nejprve musíte uskutečnit ty čtyři kroky, o kterých se zmiňoval Jiří Schwarz. Musíte privatizovat a nezařazovat se v půli cesty. Musíte zcela privatizovat, a tak dostat vládu pryč z nejrůznějších sektorů ekonomiky, kde si stále udržuje podíl. Privatizací nelze nazývat prodej 40 % vládou vlastněného podniku. To není žádná privatizace, to je jednoduše prodej části aktiv. Privatizace znamená prodej 100 % majetku podniku. A k tomu, abyste mohli plně privatizovat, musíte zdokonalit vaše zákony. V roce 1990 jsem hovořil v Polsku zhruba o tomtéž. Přednesl jsem tam přednášku „Proč Spojené státy nejsou tím správným vzorem pro Polsko?“. Řekl jsem tehdy přesně to, co teď říkám vám. Tím správným modelem, ze kterého je třeba vzít si ponaučení, jsou Spojené státy v 19. století, Velká Británie v 19. století, Hongkong ve 20. století. To jsou příklady hodné následování.

Srovnání mezi Velkou Británií a Hongkongem je nejzajímavější, jaké znám. V roce 1962, tj. v roce, pro který jsou k dispozici první statistické údaje, tvořil průměrný důchod na obyvatele Hongkongu 1/3 průměrného dů-

chodu na obyvatele Velké Británie. Po třiceti letech – v roce 1992, poté co Hongkong prováděl hospodářskou politiku založenou na úplné svobodě – neexistovaly žádné tarify, žádná devizová kontrola, žádná cenová kontrola, Hongkong měl nízké daně a vládní výdaje na úrovni 10 – 15% národního důchodu –, se důchod na obyvatele vyšplhal na úroveň o 1/3 vyšší než ve Velké Británii. Zamyslete se na chvíli, k jakému zázraku zde došlo. Hongkong byl místem bez přírodního bohatství. Měl pouze velký přístav. Počet obyvatel se po válce zvýšil z 600 tisíc na 6 milionů, a přesto byl Hongkong schopen vytvořit vyšší důchod na hlavu než země, která byla největší světovou ekonomickou velmocí, měla za sebou stovky let akumulace kapitálu, tradici svobodného trhu a svobodného obchodu. Je to skutečně fenomenální vývoj. Jediným způsobem, jak jej vysvětlit, je rozdílná hospodářská politika.

Hongkong uskutečňoval politiku opírající se o svobodné trhy a ekonomickou svobodu. Británie prováděla politiku státu blahobytu. Díky tomuto rozdílu se Hongkong přesunul z třetinové úrovně důchodu na obyvatele v porovnání s Velkou Británií na úroveň o jednu třetinu vyšší.

Toto je pro vás skutečná příležitost. Dnes jste v půli cesty od počátku, kde jste před několika lety začínali, k cílovému stavu. Přeji vám na této cestě mnoho štěstí, abyste se mohli pohybovat plnou parou vpřed. Děkuji vám za pozornost.

III. Diskuse

JIŘÍ SCHWARZ:

Pane profesore Friedmane, děkuji vám za vaši přednášku. Nyní by v souladu s programem mělo následovat vystoupení předsedy vlády Václava Klause. Bohužel, kvůli vládním povinnostem zde s námi nemůže být, a tak budeme pokračovat diskusí. Dámy a pánové, paní profesorka Rose Friedmanová a pan profesor Milton Friedman jsou připraveni odpovídat na vaše otázky... Vidím, že všichni poněkud váhají, a tak mi dovoluňte, abych zneužil své privilegované pozice a položil první otázku. Pane profesore Friedmane, často říkáte – v rozporu s obecně rozšířeným názorem –, že současná generace nemůže žít na úkor generace příští, že nemůže jíst koláč budoucích generací. Jak si to máme vysvětlit?

MILTON FRIEDMAN:

Neexistuje způsob, jakým by současná generace tento koláč generace příští mohla jíst. Jak by to mohla udělat? Ten koláč ještě nebyl upečen. Existuje velmi rozšířený názor, že vláda může nějakým způsobem, pomocí vypůjčování si, přesunout náklady svých současných aktivit na budoucí generace. Domnívám se, že tato úvaha je ve své samotné podstatě chybná. Současná generace platí cenu za to, co tato generace dělá. To činí bez ohledu na to, zdali vláda získává zcela své příjmy z daní nebo zda si půjčuje. Tyto výpůjčky přicházejí také od současné generace.

Pokusím se to vysvětlit ještě jiným způsobem. Předpokládejme, že celkový důchod, tj. velikost celého koláče, je 1 000. Předpokládejme dále, že vláda utratí 500. Takže ostatním zbývá k útratě 500. Tato věta platí bez ohledu na to, jakým způsobem vláda vybere svých 500, které utrací. To, co se nazývá vypůjčováním, to, co se nazývá deficitem, je ve skutečnosti skrytá forma zdanění. Jediná otázka, na kterou můžeme hledat odpověď, je otázka, jaký zlomek vládních výdajů je financován přímo, formou daní, a kolik je financováno nepřímou formou daní, tj. vypůjčováním. Zboží a služby, kterými vláda disponuje, musí být ale vyrobeny dnes. Budoucích generací se to dotýká tím způsobem, že vládní výdaje, ať již jsou financovány výpůjčkou nebo daněmi, snižují možnost navýšení celkového kapitálu ve společnosti, který by umožnil budoucím generacím vyšší životní standard.

Myšlenka, že nikdo neutrácí cizí peníze lépe než své vlastní, je skutečně velmi zajímavá. Existují čtyři možné varianty. Vždy můžete utracet své peníze nebo cizí peníze a můžete za ně nakupovat pro sebe nebo pro někoho jiného. Jestliže utracíte své vlastní peníze pro sebe, jste velmi opatrný při rozhodování, co za ně pořídíte. Pracovali jste, peníze jste si sami vydělali a také z nich chcete mít nějaký užitek. Jestliže utracíte své peníze pro někoho jiného, třeba za dárky k vánocům nebo k narozeninám nebo přispíváte-li na dobročinné účely, dáváte si zrovna tak pozor na to, jak jste peníze vydělali, ale už jste méně opatrní, co se týče toho, jak je utratíte. Věnujete tomu mnohem menší pozornost. Toto rozhodnutí činíte tak, abyste uspokojili sebe, a nikoliv nutně toho, pro koho peníze utracíte. Když ovšem utracíte cizí peníze pro sebe, jako např. v podobě úhrady cestovních výloh, dáváte si pozor, aby vám to, co kupujete, přineslo co největší uspokojení, ale je vám jedno, kolik utratíte. Nejhorší ze všeho ovšem je, když utracíte cizí peníze pro někoho cizího. V tomto případě je vám jedno, jak a kolik utratíte i co získáte.

A přesně k tomu dochází ve všech vládách. Vlády sestávají z úředníků, kteří utrácí cizí peníze pro někoho jiného. Výsledkem je, že tito jiní nezískávají z vynaložených prostředků největší možný prospěch. My ve Spojených státech utrácíme velké množství peněz na tzv. sociální programy, na programy, které mají pomoci chudým, takovým způsobem, že kdyby chudí dostali všechny tyto prostředky, všichni by se zařadili mezi tzv. horní vrstvy. K tomu ovšem nedochází. Většina prostředků je úředníky odvedena jinam, ztrácí se v neefektivnostech, které utrácení těchto peněz doprovázejí. Proto bych vám doporučoval, abyste si zapamatovali tyto čtyři způsoby, jak lze peníze utrácet, o kterých jsem právě hovořil. Je to velmi užitečný nástroj pro pochopení celé ekonomické teorie. Dovolte mi říci ještě něco. Omlouvám se za to, že k vám promlouvám vsedě. Není to z nedostatku respektu vůči vám, ale vyplývá to z mého pokročilého věku.

JIŘÍ SCHWARZ:

Kdo má další otázku?

MILTON FRIEDMAN:

Vždy při těchto příležitostech říkávám: Kdo chce hodit první kámen?

OTÁZKA:

Jmenuji se Jack Schrantz a jsem ředitel výzkumu v Raiffeisen Bank tady v Praze. Rád bych se zeptal, zda považujete průběh privatizace v České republice za příliš pomalý. Jestliže ano, kdy měla být podle vás úplná privatizace dokončena?

MILTON FRIEDMAN:

Nejsem bohužel seznámen do podrobností s ekonomickým vývojem v České republice, takže se necítím být kompetentní situaci hodnotit. Věřím však, že privatizace by se měla uskutečnit co nejrychleji. Zdali to tak bylo v České republice, nemohu říci. Abyste se dozvěděl odpověď na tuto otázku, musel by zde místo mě sedět někdo, kdo věděl, jaké byly alternativy a co bylo možné udělat. Já vím to, že k prvním změnám došlo velmi rychle, a to bylo určitě dobře. Jestli se v tomto tempu pokračovalo i dále, k tomu se nemohu vyjádřit.

OTÁZKA:

Jana Matesová, Portfolio Management. Pane profesore Friedmane, řekl jste, že jednou ze čtyř oblastí, která je nezbytná pro dosažení prosperující tržní ekonomiky, je zajištění ochrany soukromého vlastnictví a účinná vynutitelnost zákonů. To je zcela jistě jedna z oblastí, kde my v České republice máme ještě mnoho co dohánět. Česká vláda však velmi často prohlašuje, že v této záležitosti nemohou vlády obecně mnoho udělat. Jaké by bylo vaše doporučení vládě a celé společnosti, aby tato dlouhá cesta, kterou musíme ještě ujt, byla co nejkratší?

MILTON FRIEDMAN:

To je velmi komplikovaná a obtížná otázka. Je ale velmi důležitá. Pro mne je velmi těžké odpovídat na tuto otázku v souvislosti se situací v České republice, neboť neznám vaše instituce. Budu proto hovořit o tom, jak je to v mé zemi. Ve Spojených státech je totiž tento aspekt také velmi důležitý. To, co se děje ve Spojených státech, může být i pro vás poučením. Naše vláda se pouští do věcí, které nejsou určeny pro to, aby do nich vláda jakýmkoli způsobem zasahovala, a není schopná dělat správně věci, jež dělat má. Vláda tak vynakládá velmi mnoho marného úsilí a energie. Dokladem toho může být snaha vynutit zákaz požívání drog, nesčíslné množství nejrůznějších agentur, které mají pomáhat chudým, velmi neúčinný systém sociálního zabezpečení, penzijní systém a systém péče o staré občany. V těchto procesech nacházíte korupci a nedostatek respektu a podpory soukromého vlastnictví. Takže ve své zemi vidím zcela jasný způsob, jak posílit význam soukromého vlastnictví. Je jím zmenšení velikosti vlády. Poučení, které bychom si z toho měli vzít, je takové, že chceme-li mít efektivně pracující vládu, měli bychom snížit velikost vládních výdajů na přibližně 15 % národního důchodu. Jak se jednou dostanete na míru, která je mnohem větší, je pak velmi obtížné zabránit vládě v tom, aby dělala věci, které nemá, a tím snižovala bezpečnost soukromého vlastnictví a respekt k dodržování smluv. Velmi bych si přál, abych vám mohl dát konkrétnější odpověď, ale bohužel nemohu.

OTÁZKA:

Jmenuji se Randy Filer, jsem z CERGE. Právě jste zmínil několik čísel a to poslední je právě to nejdůležitější. Představme si celkový důchod ve vý-

ši 1 000. Z toho 500 utrácí zdejší vláda. Hovořil jste o magickém čísle 15 % nebo maximu 20 %. Kdyby zde vedle vás seděl váš přítel Václav Klaus, jak byste mu poradil? Jak se politicky dostat z 50 % na 20 %? Ve Spojených státech nevíme, jak se dostat ze 40 % na 38 %. Jak se tedy dostat v nějaké rozumné době z 50 % na 20 %?

MILTON FRIEDMAN:

Nikdo mi neklade jednoduché otázky. Spojené státy se pohybovaly v roce 1992 na úrovni 42 %, nyní jsme na 40 %. Nejlepším způsobem, jak se pohybovat tímto směrem, je zlepšení efektivnosti soukromého sektoru. Soukromý sektor pak roste a vládní sektor se zmenšuje. Nejdůležitější tedy je zastavit zvyšování vládních aktivit. Politicky je nesmírně obtížné zbavit se čehokoli. Je mnohem jednodušší přijít s novým vládním opatřením, než se ho nějak zbavit. Praktický návod je proto následující: (1) nepřidávat vládě žádné nové aktivity, spíše se nějakých zbavovat, (2) sledovat takové hospodářské politiky, které umožní maximální růst ekonomiky, a tedy růst soukromého sektoru, (3) snižovat daně, za každých okolností, jakýmkoli způsobem, jenž je možný, protože vládní výdaje lze dostat pod kontrolu pouze tehdy, je-li pod kontrolou množství peněz, které vláda může utratit. Číslo 500, o kterém tady hovoříme, není náhodné. Většina evropských zemí v současnosti utrácí okolo 50 % svého důchodu prostřednictvím svých vlád. V některých zemích je toto číslo ještě vyšší. Já se ovšem domnívám, že toto číslo je zavádějící. Jsem znovu a znovu udivován tím, když přijedu do nějaké země a dovídám se, jak nízké jsou příjmy místních obyvatel a jak je všechno drahé. Pak vidím, co lidé všechno mají. To, na co by vlastně ani neměli mít. Jak je to možné? Domnívám se tedy, že odhady národního důchodu jsou velmi podceněné, protože neobsahují jeden celý velký sektor, který býval nazýván stínovou ekonomikou a který se nyní většinou nazývá paralelní trh. Odpověď na vaši otázku je tedy: Nic se nedá udělat přes noc. Vše trvá nějaký čas. Když ovšem odoláte všem pokusům o rozšíření vládních aktivit, snížíte-li při všech možných příležitostech daně, vyvarujete-li se zavádění neúčinných regulací, necháte-li tedy fungovat soukromý sektor, pak tento sektor poroste a vládní podíl se jako podíl na celkovém důchodu bude snižovat.

JIŘÍ SCHWARZ:

Děkuji. Nevidím žádné zájemce o položení další otázky. Všichni asi souhlasí s tím, co profesor Friedman říká. Příště budeme muset pozvat více lidí, kteří mají jiné názory. Dobře, příště tu bude více sociálních demokratů.

OTÁZKA:

Jmenuji se Jiří Kinkor, jsem z ministerstva financí. Pane profesore Friedmane, své závěry, že vláda by neměla přerozdělovat tolik peněz z kapes jednotlivců, odvozujete z premisy, že každý utrácí své peníze opatrněji než peníze cizí. Já si ale nemyslím, že tento závěr, který je správný, vyplývá z této premisy. Domnívám se, že mnohem fundamentálnější a pravdivější premisou, jež vede k tomuto závěru, je princip práv jednotlivce. Budete se mnou určitě souhlasit, že i kdyby všichni z nás nebo alespoň většina neutrácela své peníze rozvážněji než cizí peníze, stejně bychom stále měli morální právo na své peníze místo toho, aby je vláda přerozdělovala jiným.

MILTON FRIEDMAN:

Zcela s vámi souhlasím, a přesto to, co jsem řekl, je fundamentálnější. Hned vám vysvětlím proč. Vy i já bychom upřednostňovali svobodnou společnost, i kdyby to mělo znamenat nižší příjem, než kdybychom tak nečinili. Bylo by ale zcela nemožné svobodnou společnost za těchto předpokladů vůbec mít. Je tolik důvodů pro to, aby se každý pokoušel profitovat na úkor někoho jiného, že jediným důvodem, aby svobodná společnost mohla existovat, je ten, že je efektivnější než jakýkoli jiný druh organizace společnosti. Souhlasím s vámi na morální úrovni, ale z praktického hlediska vycházejí šance svobodné společnosti z toho, že lidé cizí peníze utrácejí tak neefektivně. Pokusím se to vysvětlit ještě jiným způsobem. Lidé si obvykle ani neuvědomují, jak vzácné a neobvyklé je mít svobodnou společnost. Během historie žila většina lidí v podmínkách tyranie a bídy. Období lidské svobody a prosperity jsou velkými výjimkami. To platí i dnes. Většina lidí nežije ve svobodných společnostech, žije v tyranii a bídě. Nikdy ovšem takové množství lidí nežilo v relativní svobodě tak, jak je tomu dnes. Podívejte se tedy do historie, rozhlédněte se po světě a ať jste kdo jste, musíte usoudit, že svobodná společnost je nestabilním ekvilibriem. Je tomu tak proto, že zájmy jednotlivých lidí jsou odlišné od zájmů lidstva jako celku. Všichni bychom se měli lépe, kdybychom žili ve svobodné společnosti. Ale i ve svobodné

společnosti mají lidé snahu pokoušet se žít na úkor druhých. Dnes jsem již jednou řekl při diskusi v České pojišťovně, že často hovořím o tom, že největší nebezpečí pro lidskou svobodu představují mí kolegové intelektuálové a podnikatelé. Je tomu tak z opačných důvodů. Každý intelektuál chce svobodu pro sebe. Chce mít svobodu projevu, aby mohl říkat to, co si myslí, myslet si to, co si chce myslet, a psát to, co chce psát. Nechce však svobodu pro všechny ostatní, protože by jim rád radil, co mají dělat. Myslí si, že by měl společnost řídit. Každý podnikatel chce svobodu a volnost pro ostatní, ale nechce ji pro sebe. Chce tarify, daňové úlevy, speciální vládní zacházení, tedy vládní podporu. Teď se vracím zpátky. Naděje pro svobodnou společnost je pouze v tom, že taková společnost je ekonomicky mnohem výkonnější než společnost nesvobodná. Vezměte si například mou zemi, Spojené státy. Vláda proplytvá 50 % našeho důchodu, a přesto máme vysoký životní standard. Zbylých 50 % totiž patří svobodné společnosti a ta je dostatečně výkonná, aby nám to umožnilo mít vyšší životní standard než kdokoli a kdykoli na světě měl, s výjimkou několika míst, kde byla objevena ropa.

OTÁZKA:

Pavel Pelikán, pracuji ve Stockholmu. Zmiňoval jste Hongkong jako příklad úspěšné svobodné společnosti. Noví švédští sociální demokraté používají příkladu Singapuru, jehož hospodářství se vyvíjí podobně úspěšně a o kterém můžete jen stěží říci, že by to byla svobodná společnost, i když asi namítnete, že to, co současná vláda dělá, je, že nutí lidi, aby své peníze utráceli za to, na co si vláda myslí, že by jejich peníze měly být utraceny. Jak vyvrátíte tento argument?

MILTON FRIEDMAN:

Myslím, že porovnání Hongkongu a Singapuru je velmi fascinující. Máte naprostou pravdu. Singapur je benevolentní diktatura. Hongkong je svobodnou ekonomikou, nikoli svobodnou společností. Chceme-li se zamyslet seriózně nad tímto problémem, je třeba rozlišit tři různé věci. Ekonomickou svobodu, občanskou svobodu a politickou svobodu. Navíc Singapur měl mnohem příznivější podmínky pro svůj rozvoj než Hongkong. Měl mnohem menší přírůstek populace, v Hongkongu se počet obyvatel zdesetinásobil, v Singapuru o trochu více než zdvojnásobil. Singapur má více přírodních zdrojů než Hongkong. A přesto průměrný důchod rostl v Hongkongu rychle-

ji než v Singapuru. Takže ekonomická svoboda Hongkongu byla potentnější než benevolentní diktatura Singapuru. Navíc budoucnost leží teprve před námi.

OTÁZKA:

Pane profesore Friedmane, zajímalo by mě, jaký je váš názor na regulaci kapitálového trhu. Tato otázka je v současné České republice velmi žhavým tématem, protože česká vláda prováděla velmi liberální politiku ve vztahu ke kapitálovému trhu a výsledky jsou katastrofální – tunelování fondů, tunelování podniků. Z těchto důvodů je otázka vhodné regulace tématem mnoha našich diskusí. Děkuji za odpověď.

MILTON FRIEDMAN:

Nemohu mluvit o situaci v České republice. Ovšem otázka, zda nějaký regulační orgán – Security and Exchange Commission u nás v USA – může mít významnější vliv na bezpečnost investic na kapitálovém trhu, platí i pro Spojené státy. Můj přítel z Chicaga George Stigler prováděl porovnání míry výnosnosti různých druhů akcií před ustavením Komise a po něm a zjistil, že ustavení této Komise nemělo žádný podstatný vliv na žádnou z porovnávaných veličin.

OTÁZKA:

Jmenuji se Petr Pavlík a jsem z Institutu mezinárodních vztahů. Rád bych vám položil otázku týkající se trhu s byty. Tento trh, jak možná víte, je v České republice velmi přísně regulován, a tak by mne zajímalo, jak se díváte na problém regulace tohoto tržního segmentu, na nutnost jeho deregulace a rychlost tohoto procesu?

MILTON FRIEDMAN:

Stanovování cenových stropů či jiná regulace ceny nájemného je samozřejmě nepřípustná regulace, která má velmi smutné následky. Jsem přesvědčen, že cenová regulace nadělala mnoho škody, kdykoli byla zavedena. Nebudu nic říkat o konkrétní situaci v České republice, ale obecně nevěřím, že je rozumné odstříhávat psí ocas po kouscích.

JIŘÍ SCHWARZ:

Kdo položí další otázku?

MILTON FRIEDMAN:

Skutečně mě překvapuje, že jsem ještě nedostal žádnou otázku o měnových kurzech.

JIRÍ SCHWARZ:

Rád bych se s vámi podělil o jeden komentář, který pronesl slavný ekonom Robert Solow na jedné konferenci, když hovořil o rozdílu mezi ním a Miltonem Friedmanem. Solow řekl, že tento rozdíl spočívá v tom, že ať přijde řeč na cokoli, Miltonu Friedmanovi to okamžitě připomene peníze, zatímco jemu zase všechno připomíná sex...

MILTON FRIEDMAN:

A nemyslíte, že i sex nakonec skončí u peněz?

OTÁZKA:

Ladislav Možný, Dynamic Partners Promotion Agency. Hovořil jste o politické, občanské a ekonomické svobodě. Rád bych věděl, zda vyšší vládní výdaje nejsou jistou daní za politickou svobodu?

MILTON FRIEDMAN:

To máte samozřejmě pravdu. Existuje hranice, za kterou vládní výdaje již nemohou jít, aby mohla být zachována politická svoboda. A je to samozřejmě reakce veřejnosti proti nadměrným vládním výdajům, která se stává nejlepší ochranou politické svobody. Jedna z nejlepších knih, která byla o tom napsána, je kniha anglického ústavního právníka A.V. Diceyho, která se nazývá *Law and Public Opinion in the 19th Century*. V této knize publikované před první světovou válkou a obzvláště v předmluvě k druhému vydání této knihy Dicey předpovídal vývoj socialismu po první světové válce. Dicey ovšem o této válce nemohl vědět, neboť kniha byla napsána v roce 1913, ale v předmluvě z tohoto roku již předpovídal, že Británie bude pokračovat cestou k socialismu. Na jiném místě knihy byla poznámka pod čarou, ve které říká, že má-li být socialismus vůbec někdy zastaven, bude to kvůli reakci veřejnosti na nadměrné zdanění, které vždy doprovází socialistická opatření. Proto věřím, že nejlepší ochranou politické svobody je reakce veřejnosti proti nadměrnému zdanění, která má tendenci vyvolat reakci proti nadměrné velikosti vlády.

OTÁZKA:

Jmenuji se Michael St. Edmund Burton a jsem britským velvyslancem Jeho Veličenstva v Praze. Jaký je váš názor na budoucnost společné evropské měny?

MILTON FRIEDMAN:

Co se týče Rakouska, zemí Beneluxu a Německa, tyto země nyní tvoří poměrně jednotnou měnovou oblast. Může klidně dojít i k tomu, že se tato oblast rozšíří a bude zahrnovat i Francii. Myslím si, že by to byl velmi zajímavý experiment, kdybychom mohli pozorovat, co se stane. Má osobní předpověď není příznivá. Domnívám se, že by k vytvoření jednotné měny nemělo dojít a že by Evropa udělala lépe, kdyby se tak nestalo. Vypadá to ale, že k tomuto experimentu přece jenom dojde. A jestli to chcete vědět, řeknu vám, že by Británie byla hloupá, kdyby se k jednotné měně připojila. Jsem přesvědčen v této souvislosti, že nejdůležitější věcí, kterou udělala Margaret Thatcherová poté, co se ujala funkce, bylo, že ukončila kontrolu měnového kurzu britské libry. Domnívám se, že kontrola měnového kurzu, pokusy vlády používat přímé kontroly k udržení nerealistických měnových kurzů, všechno to bylo zdrojem více problémů ve finanční sféře než cokoli jiného, co byste mohli uvést. Tento problém vyvstává znovu a znovu.

OTÁZKA:

Pane profesore Friedmane, jmenuji se Petr Bartoň, jsem z Cambridgeské univerzity. Ve své přednášce jste zmiňoval 4 hlavní body, které by měl nynější liberalizační proces obsahovat. Všechny spadaly do oblasti ekonomie a legislativy. Rád bych se vás zeptal na to, jakou úlohu byste přisoudil institucím, jako je Liberální institut tady v Praze. Myslím si, že po více než 40 letech kolektivismu se většina lidí v této zemi není schopna tržně chovat. Trh není věc, která by mohla být zavedena přes noc. Z toho vyplývá, že ti, kteří se trhu přizpůsobí a budou z něj získávat, budou také podporovat změny, k nimž dochází. Ti, kteří se dostatečně včas a dostatečně rychle nepřizpůsobí, budou prostřednictvím demokratického mechanismu, jenž je postaven na principu rovného hlasovacího práva, hlasovat proti těmto liberalizačním krokům. Přesně to je asi důvod, že v některých zemích liberalizační proces neprobíhá dostatečně rychle. Jakou úlohu byste proto přisoudil této, řekněme, vzdělávací a osvětové části liberalizačního procesu? Děkuji za odpověď.

MILTON FRIEDMAN:

To je velmi dobrá a relevantní otázka. Jako ekonom mám přirozeně sklon zdůrazňovat ekonomické aspekty. Vedle toho je ale potřeba také zdůraznit významnou roli zprostředkujících institucí. Mnoho velmi důležitých věcí se odehrává na nižších úrovních, než je ta vládní. Máme svou rodinu, svou obec, církve, existuje něco, čemu Edmund Burke říkal „malé formace“ (*small platoons*). A mezi těmito malými formacemi se nacházejí organizace, jako je Liberální institut a ostatní podobné instituce, jejichž úloha a funkce spočívá v tom, aby působili na klima, ve kterém vzniká veřejné mínění. Tato činnost měla během staletí mnoho a mnoho různých forem. Čím bohatší a pestřejší je paleta takovýchto institucí, tím zdravější je i společnost. Souhlasím tedy s vámi, že organizace, jako je Liberální institut, mají hrát významnou úlohu v tom smyslu, aby se snažily působit na klima veřejného mínění. Tyto organizace by měly být odděleny od vlády, měly by být nezávislé, měly by mít svobodu vyjadřovat své myšlenky a měly by se snažit přesvědčováním a argumenty ovlivnit veřejné mínění. A pokud mohu soudit z toho, co jsem se o Liberálním institutu dověděl, tuto funkci plní velmi dobře. Na světě je celá skupina takových institucí a hrají velmi významnou úlohu. Ve Velké Británii působí Institute of Economic Affairs, který velmi pomohl Margaret Thatcherové a který byl založen Anthony Fisherem z podnětu profesora F. A. Hayeka, který také zakládal Mont Pèlerin Society. Mont Pèlerin Society, o které jsem již tady hovořil, je takovou organizací na mezinárodní úrovni a vykonává přesně stejnou funkci. Všechny tyto zprostředkující instituce hrají velmi významnou úlohu.

JIŘÍ SCHWARZ:

Děkuji vám mnohokrát za celý Liberální institut a přidržím se vašeho sloganu: „Nikdy neodmítejte komplimenty.“

Pane profesore Friedmane, velmi vám děkuji, že jste mezi nás přišel a podělil se s námi o své zkušenosti. Paní profesorko Friedmanová, jsme rádi, že jste tu byla s námi. Děkuji vám oběma.

MILTON FRIEDMAN:

Rád bych poděkoval Liberálnímu institutu za pozvání do České republiky, za péči, s kterou se o mne stará, a přeji České republice mnoho dobrého.

4.

Milton Friedman v České televizi

„21“, 17. dubna 1997, 21.15

BARBORA TACHECÍ:

Profesor Milton Friedman přijel do České republiky na pozvání Liberálního institutu a do „21“ na pozvání České televize. Vítám vás, pane profesore, dobrý večer.

Pane profesore, jak vidíte rozdíl mezi ekonomem, který se věnuje pouze vědě, jako jste vy, a ekonomem, který nese zodpovědnost v praxi?

MILTON FRIEDMAN:

Nejzodpovědnější ekonom je právě ten ve vědě, ten teoretik, protože ten má zodpovědnost, že musí rozlišovat mezi fakty, musí znát fakta i pravdu, nedělá kompromisy; já naštěstí nejsem politik, pouze ekonom.

BARBORA TACHECÍ:

Já sem narážela ve svém dotazu na to, že jestliže se něco nevyvede, tak ten, kdo je v nevěli občanů první na řadě, není ten vědec ve vysokoškolské aule, ale právě například předseda vlády či ministři.

MILTON FRIEDMAN:

Jestliže teoretik doporučí politiku, která selže, tak to zapůsobí na jeho reputaci, a to velice. Je ovšem těžké precizně definovat, co je to politika, která selhala. Teoretik specifikuje určitou politiku, politik se tedy drží této politiky, ale neznamená to, že to tak vždycky dopadne – například roku 1979 Paul Volcker řekl, že se bude držet monetaristické politiky, což byla politika, kterou jsem doporučoval já. Ovšem nebyla to monetaristická politika, on to sice řekl, ale jeho skutky a činy byly jiné, není tedy vždy snadné identifikovat obsah té politiky, která pak z toho vyplyne.

BARBORA TACHECÍ:

Máte pocit, že hodně politiků skutečně poslouchá vaše doporučení?

MILTON FRIEDMAN:

No, zčásti. Některé části ano, některé ne.

BARBORA TACHECÍ:

Kdybyste měl uvést příklad politika z jakékoli země, který se nejvíce držel vašich liberálních doporučení – který by to byl?

MILTON FRIEDMAN:

Patrně by to nebyl politik. Byl by to možná John Kalpersveith z Hongkongu – to byl vlastně správce nebo finanční tajemník v Hongkongu v 50. a 60. letech a ten zavedl hongkongskou politiku kompletního volného obchodu, nízké daně, vládní výdaje nikdy nepřesahující asi 5 – 10 % celkového příjmu, což bylo o to významnější, že to pokračovalo i tehdy, když se populace znásobila desetkrát, což bylo obrovské množství; já bych řekl, že to byl jednotlivec, který skutečně dodržoval má doporučení, mou politiku.

BARBORA TACHECÍ:

Ovšem připusťme, že Hongkong není zcela typickou zemí. Čím si vysvětlujete, že jiné, např. západoevropské státy vašich liberálních rad poslechly, řekněme, ne zcela.

MILTON FRIEDMAN:

No, tak to by bylo dokonce úžasné, kdyby poslechly mé rady, neboť každá země má své politické síly, které fungují, některé se pohybují jedním směrem, jiné opačným. A to, že někdo řekne, že je pro volný obchod, ještě neznamená, že skutečně je. Můžete si povšimnout, že všichni podnikatelé jsou pro volný obchod pro všechny ostatní, ale ne pro sebe. Každý z nich odděleně by si přál mít určité tarify a zvláštní daňová opatření. Takže situace, kterou sledujete v určité zemi, je vlastně taková, že jednotlivé zákony se vlastně příčí zájmům, které by prospěly všem. V důsledku toho vlastně neexistuje demokratická země, která by měla zcela jasnou jednoznačnou politiku, kterou bychom mohli opsat třemi slovy. Všude jsou kompromisy a kompromisy jsou podstatou politiků. Politici musí čas od času dělat kompromisy.

BARBORA TACHECÍ:

Myslíte si, pane profesore, že právě vámi zmíněné individuální zájmy jsou u kořene toho, že například západní Evropa je dnes kritizována – a to celá západní Evropa – za vysoce ochránářskou zónu?

MILTON FRIEDMAN:

Já si nejsem jistý, že západní Evropa chtěla opravdu takhle snižovat tarify ve společném trhu, ale vybudovala kolem sebe zeď, a to je právě výsledek těch jednotlivých podnikatelů a podniků, kteří se snaží získat příznivé podmínky pro sebe. To je přirozený účinek. Je tedy třeba se podívat na veřejné mínění. Obyčejní lidé, obyčejní spotřebitelé, ti mají sklony k tomu, že se nechávají ošálit právě těmi zvláštními zájmy – někdo říká: nemůžeme zaměstnávat lidi, nemůžeme vyvážet, dokud nebudeme mít zvláštní výhody, zvláštní tarify a zvláštní exportní politiku. Obyčejní lidé vlastně nerozumějí tomu, co se děje, ale dříve nebo později přijdou na, to že jim vlastně něco podstrčili. Jedině pod vlivem veřejného mínění budou politikové dělat to, co se patří.

BARBORA TACHECÍ:

Pane profesore, já vám mnohokrát děkuji za to, že jste k nám přišel do studia „21“. Pro diváky snad jenom připomenu, že v těchto dnech vám vychází v České republice kniha, která se jmenuje *Za vším hledej peníze*, vypadá takto a obsahuje vámi prosazované liberální názory.

Ještě jednou díky za to, že jste přišel, přeji vám hezký večer.

5.

**UDĚLENÍ VĚDECKÉ HODNOSTI
DOCTOR HONORIS CAUSA
VYSOKÉ ŠKOLY EKONOMICKÉ V PRAZE
PROFESORU
MILTONU FRIEDMANOVI
- NOSITELI NOBELOVY CENY
ZA EKONOMII V R. 1976
Karolinum, 17. 4. 1997**

I.

**LAUDATIO
prof. Ing. Milan Žák, CSc.**

Vaše Magnificence,
vážení členové vědecké rady Vysoké školy ekonomické,
vážení hosté, dámy a pánové.

Dnešní slavnostní zasedání vědecké rady Vysoké školy ekonomické se schází u příležitosti udělení čestného doktorátu naší Alma Mater profesoru Miltonu Friedmanovi, člověku, s jehož jménem je spojována na jedné straně jedna z nejvýznačnějších současných ekonomických doktrín – monetarismus, a který je na druhé straně pro mnohé představitelem boje za svobodu, za svobodné myšlení a rozhodování. I já osobně dávám přednost dobrodružství svobody před dřimotou ve státní náruči.

Dovolím si proto uvést toto krátké laudatio citátem z von Hayekovy *Cesty do otroctví*: „Politika svobody jednotlivce je jedinou skutečně pokrokovou politikou“, citátem, kterým končívám své slavnostní projevy a kterým jen uvádím jinou von Hayekovu myšlenku, kterou si profesor Milton Friedman vybral jako motto předmluvy k českému vydání své *Svobody volby*: „Nejdůležitější zárukou svobody je systém soukromého vlastnictví.“

Profesor Milton Friedman se narodil 31. července v roce 1912 v Brooklynu v New Yorku. Bakalariát získal v roce 1932 na Rutgersově univerzitě, magisterské studium ekonomie ukončil o rok později na Chicagské univerzitě. A titul PhD. získal na Kolumbijské univerzitě v roce 1946.

Z bohaté pedagogické činnosti profesora Milтона Friedmana bych rád zmínil alespoň tyto aktivity: v letech 1934-35 byl asistentem profesora Henryho Schultze na Chicagské univerzitě, v roce 1945 byl jmenován mimořádným profesorem ekonomie na Minnesotské univerzitě, v roce 1946 nastoupil na katedru ekonomie Chicagské univerzity a tamtéž byl v roce 1948 jmenován řádným profesorem; poté tam pedagogicky působil až do roku 1977. V roce 1983 se stává emeritním profesorem Chicagské univerzity.

Připomeňme si stručně i nejvýznačnější práce profesora Milтона Friedmana: V roce 1953 publikuje knihu *Eseje o pozitivní ekonomii*, která výrazně ovlivnila metodologické přístupy neoklasické ekonomie, v roce 1956 rediguje *Studie o kvantitativní teorii peněz* – jakožto první výsledky Chicagského semináře, v roce 1957 publikoval *Teorie spotřební funkce* a v roce 1963 spolu s historičkou Annou Schwartzovou *Monetární historii Spojených států 1867-1960*. Tato práce sehrála velmi významnou úlohu v empirickém podepření závěrů Friedmanovy kvantitativní teorie peněz. Za zmínku ještě stojí Friedmanova prezidentská přednáška v Americké ekonomické asociaci *Úloha monetární politiky*, v níž zformuloval koncepci přirozené míry nezaměstnanosti, dále pak londýnská přednáška *Kontrarevoluce v monetární teorii* a samozřejmě přednáška při udělení Nobelovy ceny v roce 1976.

V roce 1990 navštívil profesor Milton Friedman Prahu na pozvání Liberálního institutu a byl vřele přijat jak pedagogy, tak studenty Vysoké školy ekonomické. Liberální institut organizuje i jeho letošní návštěvu a jeho zásluhou se mohou čeští čtenáři seznámit s Friedmanovými myšlenkami i v překladech jeho knih *Svoboda volby*, kterou napsal se svou manželkou profesorkou Rose Friedmanovou, *Kapitalismus a svoboda* a *Za vším hledej peníze*.

Profesor Milton Friedman je znám jako vášnivý odpůrce příkazové ekonomiky a jeho názory stály a dodnes stojí jako jeden z pilířů naší transformační strategie. Je proto příznačné, že Milton Friedman přijíždí do České republiky ve dnech, kdy českou společností hýbe diskuse o dalším pojetí transformace, kde vedle názorů, že náš vývoj je vývojem přirozeným,

stojí názory, že transformační přestávka přerostla v transformační prázdniny – abych se vyjádřil terminologií pedagoga. V této diskusi jsou opět zpochybňovány přirozené liberální hodnoty, kterých je Milton Friedman vášnivým zastáncem, a zároveň se ukazuje, že stát je nucen si přisvojovat čím dál tím více rolí – dokonce více než sám chce. Znovu se ukazuje, že to může být jen svobodně jednající a myslící jednotlivec, který dokáže překročit onu osudově danou českou holubičí povahu, která v kritických chvílích až příliš často volí průměrnost před výjimečností, pohodu před statečností a jistotu v malosti před riskantní velikostí.

Na závěr bych rád citoval ze *Svobody volby*: „Jeden z nás kdysi navrhl nový národní svátek, Den osobní svobody – den v roce, kdy přestáváme pracovat, abychom platili vládní výdaje... a začínáme pracovat pro sebe, abychom zaplatili za to, co si vybereme podle našich potřeb a přání. V roce 1929 by tento svátek připadl na den narození Abrahama Lincolna, tj. na 12. února, dnes by připadl asi na 30. května, a jestliže bude pokračovat současný trend, kolem roku 1988 bude současně s jiným svátkem, Dnem nezávislosti, 4. července“; rád bych vyjádřil přesvědčení, že tento svátek již v brzké době nepřípadne nikde na světě na datum pozdější než je datum dnešní – 17. dubna.

Vážené dámy a vážení pánové,

Vysoká škola ekonomická se dnešním dnem přiřazuje k řadě renomovaných světových institucí, které oceňují celoživotní dílo tohoto velkého ekonoma. Věřím, že tento čin prospěje nejen dobrému jménu naší Alma Mater, ale stane se i významnou propagací celé České republiky. Doufám, že po tomto krátkém laudatiu i vy sdělíte mé přesvědčení, že čestný titul Doctor honoris causa, udělovaný dnes Vysokou školou ekonomickou na popud Národohospodářské fakulty, bude v rukou nadmíru povoláných.

II.

Projev Milтона Friedmana při příležitosti udělení čestného doktorátu VŠE Praha

Cítím se zde opravdu jako doma. Celý svůj život jsem strávil na univerzitách a ty okolo sebe šíří zvláštní atmosféru. Proto kdekoliv se na světě nacházíte, pokud jste na skutečné univerzitě, cítíte se jako doma. Jsem velice poctěn, že jsem obdržel čestný doktorát VŠE, který mi byl předán v historických prostorách Karlovy Univerzity s její mnohasetletou tradicí.

Profesor ve svobodné společnosti je ve velmi zvláštním postavení. Jeho povinností a úkolem je vyjadřovat pravdu tak, jak ji vidí, hledat pravdu, jak nejlépe umí, a to vše, aniž by přistupoval na kompromisy a obětoval své názory, byť by na něj byl vyvíjen sebevětší tlak. Svobodná společnost je velmi komplikovaný mechanismus – je to společnost, která je neustále atakována. Každý jednotlivec má totiž silné pohnutky pokusit se znásilnit svobody své společnosti ve svůj prospěch, ale společnost jako celek vyžaduje dodržování svobod. Je těžké popsat, poznat a pochopit, jak vzácnou věcí svobodná společnost je. V celé lidské historii, v kterémkoliv časovém okamžiku, žila převažující část lidské populace ve společnosti, kde vládla tyranie a bída. Pouze za výjimečných okolností byla společnost s to vyhnout se této situaci. Česká republika je jednou z těch šťastných, kterým se podařilo uniknout z teroru a bídy uvrhnutých na ni Sovětským svazem. Česká republika ukázala názorně celému světu, jak provádět transformaci, která není lehkou transformací a musí být dokončena. Nesmí se zastavit uprostřed, musí pokračovat.

A v takové společnosti má univerzitní profesor zcela zvláštní poslání. Není politikem a nemusí se vždy vyjadřovat k aktuálním problémům podle nastalých okolností, nemusí sbírat hlasy – je v pozici, kdy od něj společnost očekává, že bude vyjadřovat pravdu tak, jak ji vidí.

Prožil jsem dlouhou kariéru jako profesor a využíval jsem velmi často tohoto zvláštního privilegia. Vždy jsem měl toto privilegium vyjadřovat vlastní názory, tvrdit to, čemu věřím, a to bez uzavírání kompromisů. Je to velmi vzácná a ceněná pozice. Já jsem velmi šťastný, že mohu být zde v České republice, která je na cestě stát se skutečně svobodnou společností, kde se nejenom univerzitní profesori, ale všichni budou cítit svobodní říkat, psát a vyjadřovat se tak, jak si přejí. Kde budou mít svobodu kupovat, prodávat,

jednoduše obchodovat s kýmkoliv a za jakoukoli cenu, na které se dohodnou a která je akceptovaná oběma stranami, bez restrikcí a omezení. Kde budou svobodni obchodovat s příslušníky jiných států bez zvláštních restrikcí a omezení, bez tarifních překážek nebo exportních dotací. Kde budou svobodni měnit svoji měnu za měny jiných zemí bez omezení a restrikcí. Toto je váš konečný cíl, toto je směr, kterým jste se vydali, a já jsem potěšen, že mohu být svědkem vaší transformace. Moje manželka a já jsme měli to štěstí, že jsme Prahu navštívili před sedmi lety, kdy byla na počátku všech změn. Jak jsme dnes projížděli Prahou – musím říci projížděli, protože jsme si nevzali teplé oblečení –, byli jsme nesmírně překvapeni, jak se Praha během těch sedmi let změnila. Praha je dnes zcela jiné město. Dnes např. nemůžete zaparkovat – ne že by to byl zrovna znak pokroku, ale rozhodně je to znak změny.

Jsem také potěšen, že zde mohu být se svým dobrým přítelem Václavem Klausem, který vede vaši společnost úskalími její transformace a který, jak jsem pochopil, byl vaší univerzitou vyznamenán před třemi lety tak, jako jsem vyznamenán já dnes. Děkuji ještě jednou za udělení této vysoké pocty.

III.

Projev Václava Klause při příležitosti udělení čestného doktorátu VŠE Praha Miltonu Friedmanovi

Je pro mne velkým potěšením a zároveň velkou ctí, že se mohu zúčastnit tohoto slavnostního shromáždění a pronést při této příležitosti několik slov o Miltonu Friedmanovi a o jeho roli v ekonomické vědě a v hospodářské politice druhé poloviny 20. století. Není žádných pochyb o tom, že Milton Friedman, laureát Nobelovy ceny a nositel mnoha dalších prestižních mezinárodních ocenění, je jedním z nejvýznamnějších ekonomů tohoto století. Jeho myšlenky ovlivnily celé generace ekonomů, a to nejen ve Spojených státech a v západním světě, ale i u nás. Během komunistické éry neměli lidé jako já sebemenší šanci ani snít o setkání s ním, ale i v oné době existovalo mnoho duchovních vazeb mezi ním a některými z nás. Já osobně jsem strávil mnoho let studiem jeho prací (i prací jeho kolegů z Chicagské univerzity).

Je paradoxní, že ačkoliv jsme tehdy byli relativně velmi přísně izolováni od zbytku světa, býval jsem v minulosti často nazýván friedmanovcem, monetaristou nebo exponentem Chicagské školy. Vždy jsem tato označení považoval pro sebe za čest, ačkoliv ti, kteří je používali, je mínili jako urážku nebo obvinění.

Četba a studium prací Milтона Friedmana pomohly mně a mnohým dalším porozumět ekonomické realitě, porozumět ekonomii a její metodologii, roli trhu ve společnosti, roli státu ve svobodné tržní ekonomice, roli peněz v ekonomice a řadě dalších věcí. Samozřejmě existovali i jiní vlivní autoři, ale žádný z nich nebyl srovnatelný ve své intelektuální a lidské integritě, v pevnosti postojů a názorů, v inovativní odvaze, v jednoduchosti a jasnosti výkladu a v rozsahu a kvalitě zásadních příspěvků k ekonomické teorii a k teorii veřejné politiky. Zároveň neznám nikoho jiného s takovým osobním šarmem a s takovou schopností poslouchat ostatní, poslouchat jejich slova a myšlenky. Mé první setkání s ním v roce 1990 bylo pro mne skutečnou radostí a nezapomenutelným zážitkem.

Na teoretickém poli považuji za klíčovou jeho stať *Restatement of the Quantity Theory of Money* z roku 1956 a navazující texty z této oblasti, jeho teorii poptávky po penězích, jeho program měnové stability, jeho teorii nominálního důchodu, jeho výklad vztahu mezi nezaměstnaností a inflací, které všechny představují nesmírně důležité příspěvky k teorii peněz a měnové politiky.

Jeho *Essays in Positive Economics* byly neméně důležitým příspěvkem, a to hlavně k metodologii ekonomické vědy. Jasně a přesvědčivě vysvětlení rozdílu mezi pozitivní a normativní ekonomikou, a stejně tak argumenty o instrumentalismu vědeckých předpokladů ovlivnily způsob pohledu na ekonomickou teorii a ekonomickou realitu mnohých z nás. Musím říci, že jsou to také důležité metodologické rady pro každodenní život ve veřejné politice. V diskusích v posledních dnech, ve vládě i na veřejnosti, o důsledcích nedávných posunů v měnové politice jsem několikrát použil tezi, zdůrazňovanou Miltonem Friedmanem, o existenci důležitých časových zpoždění v ekonomice – jde o tzv. poznávací, rozhodovací a implementační zpoždění hospodářské politiky.

Přesvědčivé argumenty Milтона Friedmana o hospodářské politice, o fixních vs. flexibilních pravidlech, o monetarismu vs. keynesiánství byly diskutovány po mnohá desetiletí v západních zemích, ale vím, že je mu zná-

mo, že jsme je diskutovali stejně vášnivě i v bývalém Československu. Včera odpoledne jsem oznámil rozhodnutí české vlády o změně makroekonomické politiky jako reakci na zpomalení ekonomického růstu a z toho plynoucího poklesu příjmů státního rozpočtu. Pokud jsou mé analýzy správné, a v tomto ohledu jsem dobrým žákem Milтона Friedmana, protože věřím, že „money matters“, byl celý problém způsoben změnou měnové politiky v polovině minulého roku. Přál bych si, aby naše centrální banka byla tehdy následovala doporučení Milтона Friedmana o fixních pravidlech měnové politiky.

Milton Friedman však není pouze teoretikem ve velmi rigorózní disciplíně, jakou je ekonomická věda. Je zároveň přesvědčeným zastáncem neregulované tržní ekonomiky a já věřím, že jeho knihy *Capitalism and Freedom* spolu s pozdější *Free to Choose* otevřely oči nejen celým generacím členů akademické obce, ale i řadovým občanům všech kontinentů naší planety.

Jeho díla nám pomáhala porozumět i podstatě bývalého komunistického režimu, jeho nesvobodě i jeho ekonomické iracionalitě. Díky názorům Milтона Friedmana jsme neměli sebemenší iluze o tzv. „třetí cestách“, o „perestrojce“, o reformovatelnosti komunismu. Milton Friedman nám pomáhal interpretovat existující komunistickou ekonomiku, a to ne jako učebnicovou direktivní ekonomiku založenou na příkazech, předávaných vertikálně z centrální plánovací komise jednotlivým individuálním firmám, ale jako velmi zvláštní a velmi okleštěnou a podvázanou tržní ekonomiku s nedokonalými, ale nicméně dominantními horizontálními vztahy mezi ekonomickými subjekty na mikroúrovni. Milton Friedman věděl, že je nemožné potlačit lidské chování, spontánnost směny, implicitní ceny – pokud neexistují ceny explicitní, všude přítomné negociování atd. V oněch dobách to byl velmi vzácný názor.

Práce Milтона Friedmana nám současně pomáhaly porozumět logice transformace komunistické země na svobodnou společnost a plnohodnotnou tržní ekonomiku. Díky jemu jsme měli jasnou vizi, kam se ubírat, a pragmatickou strategii, jak se tam dostat. Nechtěli jsme diktovat a řídit celý proces transformace, protože by to v realitě stejně nebylo možné a zcela jistě by to ani nebylo úspěšné. Věděli jsme, že musíme důvěřovat svobodným občanům, aby oni vytvořili nový svět – pouze s mírnou pomocí shora.

Jsem si jistý, že Vysoká škola ekonomická bude poctěna tím, že může předat čestný doktorát takovému člověku, a věřím, že mít Milтона Friedmana jako svého graduanta bude silnou pozitivní motivací pro všechny budoucí studenty a spolupracovníky této školy.

6.

Diskuse Milтона a Rose Friedmanových se studenty a pedagogy VŠE Praha Aula VŠE, 17. 4. 1997

MILTON FRIEDMAN:

Velmi mě hřeje u srdce, že zde před sebou vidím tolik mladých tváří, tolik studentů, kteří se tady na Vysoké škole ekonomické sešli. Vždy jsem říkával, že když postavíte vysokoškolského profesora před katedru, bude hovořit přesně 50 minut, což je délka vyučovací hodiny ve Spojených státech. Jsem rád, že můj předřečník pan Prokop překonal toto pokušení, a jak vidíte, já sedím, takže se mne to také netýká.

Před sedmi lety, kdy jsme tady byli naposledy, jste neměli tak pěknou knihovnu, jakou máte teď, a určitě tam nebylo takové velké množství studentů. Tehdy jsem nemohl učinit to, co jsem udělal dnes – přestříhnout pásku, a tak slavnostně otevřít speciální výstavu knih nositelů Nobelovy ceny za ekonomii. Tento ohromný rozdíl, ke kterému může dojít ve společnosti na její cestě ke svobodě, v porovnání s tím, co existovalo dříve, mi připomněl naši návštěvu Moskvy. Je to už dávno. Spolu s Rose jsme tam byli v roce 1962. To ještě většina z vás nebyla ani na světě. Navštívili jsme tehdy jednu knihovnu a jak asi tušíte, museli jsme mít průvodce, který nás doprovázel, ať jsme šli kamkoli. Vyslovili jsme přání, zda bychom mohli vidět Leninovu knihovnu. Když jsme tam došli, požádali jsme průvodkyni, aby nám ukázala místo, kde mohou vědci, nebo kdokoli jiný, najít západní noviny. „Samozřejmě“, zněla její odpověď a zavedla nás dolů do místnosti s periodiky, kde se přirozeně nalézaly výtisky *The Daily Worker* (to je komunistický deník vycházející v USA), *Worker* (britský komunistický list) a pak také výtisky *The New York Times* atp. Zeptali jsme se: „Může se k těmto deníkům vůbec někdo dostat?“ „Samozřejmě, každý kdo se zapíše a dostane povolení.“ Toto je skutečný rozdíl mezi tím, jak situace vypadala ještě před vaším narozením, a tím, co máte teď, kdy se pohybujete na cestě ke svobodné společnosti.

Zdůrazňuji úmyslně, že se pohybuje na cestě ke svobodné společnosti, protože jste teprve v půli cesty. V Praze došlo k obrovské změně od doby před sedmi lety. Jak ale vím, vaše vláda stále utrácí zhruba polovinu důchodu země. Svobodné společnosti dosáhnete až tehdy, když vláda bude utrácet 10 – 15 % vašeho důchodu. Jste to přece vy sami, kdo by měl rozhodovat o tom, za co většinu důchodu utratit, a ne lidé, které jste zvolili, nebo lidé, které jmenovali ti, které jste zvolili. Nevím, co byste přesně ode mne chtěli teď slyšet. Vy asi víte, nač byste se mne chtěli zeptat, a tak bych nyní rád otevřel diskusi. Myslím, že zbytek času, který máme k dispozici, strávíme kladením otázek a odpovídáním na ně. Nemějte obavy a ptejte se na cokoli. Neslibuji, že budu schopen odpovědět na všechno, ale alespoň se pokusím.

OTÁZKA:

Pane profesore Friedmane, rád bych se vás zeptal na to, zda si myslíte, že je možné, aby vlády implementovaly vaše návrhy do svých hospodářských politik? Vaše návrhy totiž vypadají velmi hezky na papíru, ale v podstatě všude v Evropě a jiných zemích můžeme vidět, že vlády je nejsou schopny v praxi provést. Kdykoli se o to pokusí, vyvolá to velký odpor veřejnosti. Myslíte si, že vaše doporučení je možné v praxi provést? Jestli ano, tak jak? Jak byste to udělal vy?

MILTON FRIEDMAN:

Vlády nemohou tyto politiky implementovat, ale lidé to udělat mohou. Veřejnost může přinutit vládu, aby něco udělala. Dovolte mi položit otázku ještě jinak. Byly tyto politiky implementovány? Odpověď je ano, ale ne v současnosti. Když si ale vezmeme Velkou Británii a Spojené státy v 19. století a Spojené státy až do roku 1930, kdy jsme se vydali na cestu ke státu blahobytu, tyto politiky prováděny byly. Poté byly také implementovány v Hongkongu. Může nějaký stát, který tyto politiky sledoval a poté změnil směr svého vývoje a odebral se na cestu ke státu blahobytu, změnit své politiky a vrátit se zpět? Odpověď zní ano. Dám vám první příklad, a tím je Nový Zéland. Nový Zéland je zemí, ve které Labouristická strana před asi 10 nebo 15 lety zrušila cenovou a mzdovou kontrolu, zrušila devizovou kontrolu, privatizovala znárodněný průmysl a zašla velmi daleko v implementaci této politiky a stále v tomto směru pokračuje. Co je třeba učinit, je dostat vládu pryč z oblastí, kde nemá co dělat. Jestliže necháte lidem pro-

stor, jestliže jim dáte možnost pracovat, usilovat o něco a inovovat, o všechno potřebné se postarají. Je jen potřeba zbavit se vlády a to je skutečně velký problém. Existuje jenom jeden způsob, jak to udělat. Je třeba, aby veřejné mínění vytvořilo silný tlak, aby si přálo odstranění vlády z těchto částí života. Důvodem, proč se píší knihy, takové jako my píšeme, je ukázat možnou cestu. Nesnažíme se přesvědčit politiky, snažíme se přesvědčit lidi. Protože jste to právě vy, kdo jste v takovém postavení, že mohou donutit vládu k implementaci těchto politik.

OTÁZKA:

Mé jméno je Tomáš Cvrček. Studuji na Karlově univerzitě. Má otázka se týká ekonomiky Spojených států. Pokud vím, toto jaro vstoupily Spojené státy do šestého roku v pořadí, kdy jejich hospodářství roste velmi nadprůměrnou rychlostí okolo 2,5 % a míra nezaměstnanosti je na 5,2 %, což je pod úrovní přirozené míry nezaměstnanosti. Inflace je také nízká. Zdá se mi, že navzdory tomu, že tato situace je poměrně příznivá, američtí vládní představitelé nevědí zcela přesně, co se to děje. Domnívají se, že k tomuto nemělo ani dojít, že by situace neměla být tak dobrá. Má otázka tedy je, jak můžete vysvětlit tento vývoj, který se zdá být proti všem teoriím o substituci mezi mírou nezaměstnanosti a inflací? Je možné, že přirozená míra nezaměstnanosti mohla skutečně klesnout?

MILTON FRIEDMAN:

Dovolte mi zopakovat tuto otázku ještě jednou pro ostatní. Tento mladý muž se mylně domnívá, že po dobu posledních šesti let se všechno ve Spojených státech vyvíjelo příznivě. To je jeho dojem. Správně poznamenává, že míra růstu amerického hospodářství je okolo 2,5 %, ale říká již nesprávně, že je to více, než je v průměru obvyklé. Naopak, během 100 let mezi roky 1867 a 1967 rostl HNP ve Spojených státech roční mírou 4 %. Současná míra růstu je abnormálně nízká. Nikoli abnormálně vysoká. Čím se však vyznačuje, je to, že zůstává stále stejná a příliš se nezvyšuje ani nesnižuje. Za druhé bylo nesprávně řečeno, že míra nezaměstnanosti je relativně nízká. Dále byl zde zmíněn pojem přirozená míra nezaměstnanosti. Jsem považován za autora tohoto pojmu, takže si myslím, že o něm mohu něco říci. Přirozená míra nezaměstnanosti není nějakou veličinou danou shůry. Není to nějaká cifra, kterou můžete vytesat do kamene. Není to 5 %, 6 % nebo 6,235 %. Je to něco, co závisí na okolnostech. Je to míra nezaměstnanosti, při které je

trh práce v rovnováze. Jestli k tomu dojde při 5 %, 6 % nebo 4 %, závisí na situaci na trhu práce. Záleží na tom, jaké tam existují překážky, jaká je pozice odborů, jaké jsou minimální mzdy atd.

Myšlenka, koncept přirozené míry nezaměstnanosti byl vytvořen, aby oddělil dva druhy aktivit. Jednou jsou pokusy podpořit monetární expanzí vyšší míry hospodářského růstu a nižší míry nezaměstnanosti. Výsledkem je uměle nízká míra hospodářského růstu. Jiným způsobem, kterým může být míra velikosti produktu, míra hospodářského růstu a výše nezaměstnanosti ovlivněna, je prostřednictvím strukturálních opatření, která zlepšují strukturu ekonomiky tím, že odstraňují překážky svobodného trhu, umožňují volnou tvorbu mezd atp. Ve Spojených státech v průběhu posledních 30 let došlo k tomu, že byla ostře omezena úloha odborů, došlo k výrazné technologické revoluci, která změnila charakter pracovní síly. Neexistuje proto ani jeden důvod k tomu, proč by přirozená míra nezaměstnanosti měla zůstat stejná. Na posledních 6 nebo 7 letech je zajímavé, že nedošlo k žádným velkým poklesům ani nárůstům této veličiny. Tento výsledek přisuzuji tomu, že docházelo k mnohem stabilnějšímu měnovému růstu než v předchozích letech. Jak asi všichni víte, jsem přesvědčen, že to nejlepší, co bychom mohli udělat, je zrušení centrálních bank. Myslím si, že centrální banky jsou příčinou velkého množství problémů, kterým musel svět čelit. Někdy se však tyto banky chovají lépe, jindy zase hůře. Během posledních 6 nebo 7 let dokázala centrální banka Spojených států, Federální rezervní systém, zajistit relativně stabilní měnový růst a z toho vyplývající relativně stabilní ekonomiku. Na rozdíl od vás, hovořím-li já o Spojených státech, stěžuji si na nízký ekonomický růst. Protože já říkám: Podívejte se na to, co se ve světě děje! Došlo k revoluci v technologiích, komunikacích, dopravě... Proběhla také politická revoluce. Padla Berlínská zeď a otevřel se celý bývalý komunistický svět. Máme tedy všechny potřebné ingredience pro novou průmyslovou revoluci. Ohromně se zvětšilo množství dostupné pracovní síly, síly relativně levné, ale relativně kvalifikované, která má možnost pracovat s kapitálem, jímž oplývají rozvinuté země. A toto všechno by nám mělo umožnit růst rychlejším tempem, než jsou naše 4 %, a nikoli pomalejším tempem. Proč se tak neděje? Podle mého názoru je hlavním důvodem skutečnost, že od 60. let zažíváme ohromný nárůst vládních regulací a zasahování státu do ekonomiky. Proti tomuto vývoji se zvedá prudká reakce veřejnosti a bude-li úspěšná v prosazení deregulace, měli bychom být schopni dosáhnout mno-

hem vyšších měr ekonomického růstu, než máme dnes. Omlouvám se za velmi dlouhou odpověď na toto velmi zajímavé téma.

OTÁZKA:

Vím, jak jste šťasten, když vám lidé umožní hovořit o měnových kurzech. Chci, abyste byl šťasten, protože si myslím, že si to zasloužíte. Rád bych se vás zeptal, jak by byl pro nás vhodný 100% plovoucí kurz obzvláště dnes, v situaci, kdy zde máme deficit běžného účtu platební bilance. Děkuji za odpověď.

MILTON FRIEDMAN:

Za prvé, mám trochu potíže odpovídat na otázku v souvislosti s vývojem v České republice, neboť neznám detaily o příčinách obchodního deficitu a vašem měnovém kurzu. Na otázku proto odpovím obecněji. Existuje jistý společný rys vývoje v mnoha zemích, které se na jedné straně pokoušely udržet pevný měnový kurz, tzn. takový kurz, jehož výše je pevně stanovena vzhledem k nějaké jiné měně. Země Jižní Ameriky si udržovaly pevnou vazbu svých měn na dolar, podobně činilo i Mexiko. Česká republika má svou měnu navázanou na marku a dolar. Takže vidíte, že je mnoho zemí, které mají měnu pevně svázanou s jinou měnou. Tyto země také mají centrální banky, které mohou sledovat nezávislé měnové politiky. A právě tato situace vede k mnohým problémům. Dochází totiž k tomu, že centrální banky těchto zemí produkují inflaci, která je vyšší než inflace v zemích, na jejichž měnu je měna dané země pevně navázána. Výborným příkladem tohoto vývoje je situace v Chile v letech 1980-81, kdy došlo k pokusu udržet pevnou vazbu na americký dolar, který deprecioval, a centrální banka nebyla ochotna provádět měnovou politiku konzistentní s tímto vývojem. Stejný vývoj prodělalo i Mexiko. Mexiko se pokoušelo udržet klouzavý měnový kurz k dolaru. Měnový kurz deprecioval stálou měrou, ale míra inflace byla mnohem větší, než mohlo být slučitelné s tímto poklesem kurzu. Proto došlo k tomu, že kvůli vysoké inflaci vzrostly krátkodobé úrokové míry na velmi vysokou úroveň. Pro místní občany nebyly reálné úrokové míry (nominální míry minus inflace) nijak vysoké, což ovšem neplatilo pro nerezidenty, kteří do ekonomiky přinesli „horké“ peníze. Došlo k nahromadění těchto „horkých“ peněz, což nakonec vedlo ke zhroucení celého systému. Vy hovoříte o deficitu platební bilance. Deficit běžného účtu platební bilance znamená přebytek kapitálového účtu. To je velmi dobré, odráží-li to příliv zahranič-

ních přímých investic – příliv kapitálu, který vstupuje do země, aby vystavěl nové továrny, vylepšil výrobní zařízení, aby vám dopomohl k vyšší životní úrovni. Je ale špatné, jedná-li se o „horké“ peníze, které přicházejí jednoduše proto, aby využily vysokých úrokových měr, a které budou následně staženy, při stejném měnovém kurzu. Obecně si tedy myslím, že země, která má centrální banku, udělá nejlépe, jestliže zvolí plovoucí měnový kurz a vyhne se těmto problémům. Za těchto okolností nikdy nemáte žádný příliv „horkých“ peněz, protože vždy existuje nebezpečí poklesu měnového kurzu a měnový kurz se vždy bude pohybovat tak, aby vykompenzoval míru inflace. Toto není nic nového. Myslím, že jsem to poprvé napsal v 70. letech, když jsem měl někde v Izraeli přednášku na toto téma. Závěr, který jsem učinil, byl ten, že malá země jako Česká republika by měla zvolit politiku navázání své měny, svého měnového kurzu na měnu nějaké větší země za předpokladu, že nemá centrální banku. Když ale máte centrální banku, měli byste nechat měnový kurz plavat. Zdůrazňuji, že toto není pro vás žádný závazný návod. Nevím, zdali je to vhodná politika pro Českou republiku. Je to pouze obecný závěr, který jsem vyslovil na své přednášce v Izraeli.

OTÁZKA:

Mé jméno je Radovan Kačín. Pane profesore, dokážete si představit úplné zrušení vlády tak, jak to navrhují například libertariáni Murray Rothbard nebo David Friedman?

MILTON FRIEDMAN:

Ne, nemyslím si, že je možné zrušit vládu stoprocentně. Potřebujete vládu, která vykonává některé základní věci. Na prvním místě vytváří pravidla. Soukromé vlastnictví není sám sebe definující koncept. Představte si, že máte dům a někdo proletí letadlem 50 stop nad jeho střechou. Narušilo toto letadlo váš soukromý majetek? Co když poletí ve výšce 1 000 stop? A co když 10 000 stop nebo 20 000 stop? V tomto ohledu nemůžete najít žádné přirozené vodítko, které vám pomůže tuto otázku zodpovědět. Musíte mít někoho, kdo rozhodne, zda vaše soukromé vlastnictví bylo narušeno. Musíte mít pravidla, podle kterých je rozhodnutí učiněno. Musí vám být znemožněno, abyste narušil soukromé vlastnictví někoho jiného, a zároveň musíte vědět, že nikdo nepoškodí tímto způsobem vás. Takto vypadá společnost, kterou si přejeme. A k tomu je zapotřebí vlády. Věřím tedy v omezenou úlohu vlády. Problém moderní doby spočívá v tom, že vláda dělá více a více

věcí, které vůbec dělat nemá, a věci, které skutečně má a může dělat, už nedělá tak dobře. Soukromý majetek je proto ve Spojených státech dnes méně bezpečný, než tomu bylo před 75 lety, protože dnešní vláda je o mnoho větší, než byla vláda před 75 lety. Nejsem tedy pro stoprocentní zrušení vlády.

OTÁZKA:

Rád bych se vás, pane profesore Friedmane, zeptal, co si myslíte o struktuře daňové soustavy. Jaké daně by podle vás měly být zrušeny?

MILTON FRIEDMAN:

Nemůžete zrušit veškeré daně, protože potřebujete vybrat nějaké minimální množství daní na financování vládních výdajů. Dnes jsou však daně téměř ve všech zemích příliš vysoké. A jaké daně by měly být zrušeny? Ty, co jsou nejméně vidět. Nepřímé daně. Daň z přidané hodnoty. Daň z přidané hodnoty je z ekonomického hlediska velmi efektivní, a proto je to také z politického hlediska ten nejhorší možný druh daně. Kdysi jsem se zabýval touto otázkou a zjistil jsem, že všechny vyspělé země, které měly daň z přidané hodnoty, měly také vyšší míru vládních výdajů měřenou ve vztahu k celkovému důchodu, než země, které daň z přidané hodnoty neměly. Dále jsem objevil, že všechny země, které daň z přidané hodnoty zavedly, měly po dvaceti letech vyšší sazby této daně. Když se tedy ptáte, jaké daně by měly být zrušeny, řekl bych... nevím, jestli máte daň z přidané hodnoty. Máte tuto daň? (Hlasy z pléna: Ano.)

MILTON FRIEDMAN:

Tak ji zrušte. Daně jsou potřeba. Měly by ale být viditelné, tak aby lidé věděli, na co a proč platí. Jinak vzniká dojem, že dostáváte něco za nic.

OTÁZKA:

Na druhé straně obvykle existují velmi progresivní daně z příjmu. Jste pro progresivitu těchto daní?

MILTON FRIEDMAN:

Ne, nejsem pro progresivní daně. Jsem pro proporcionální zdanění. Jsem přesvědčen, že je ohromný rozdíl mezi společnostmi, ve které 80 % lidí uvaluje daně na 10 % lidí, aby zdánlivě přispěli dalším 10 % lidí, i když ve skutečnosti většina těchto peněz jde některým uprostřed, a společnostmi, ve které 90 % lidí uvaluje daně samo na sebe, aby pomohli zbylým 10 %. Mys-

lím si, že narůstající důchodová daň, daň, která obsahuje velmi progresivní sazby, je zdrojem politické korupce. Proto jsem pro proporcionalní daňovou sazbu, tj. stejné procento z příjmu každého s výjimkou těch nejchudších, takže by se tato sazba začala aplikovat až od jistého příjmu.

OTÁZKA:

Biologové říkají, že ten, kdo věří v nepřetržitý růst, je buď naivní, nebo je ekonomem. Pane profesore Friedmane, podíváte-li se na dnešní růst populace a vyčerpávání přírodních zdrojů, věříte v to, že by světová ekonomika mohla stále růst v příštích 20-50 letech?

MILTON FRIEDMAN:

Věřím, že světový důchod může v příštích 20-50 letech stále růst. Jestli poroste také populace, závisí na tom, co se stane s růstem světového důchodu. Nejjistějším způsobem, jak předejít nadměrnému růstu populace, je zlepšení ekonomické produktivity. Když se podíváte, jak to ve světě chodí, pak zjistíte, že nejrozvinutější, nejbohatší země mají naději na pokles nárůstu populace, a ne na jeho vyšší růst. Kde zaznamenáváme vysoký nárůst populace? V zemích s nízkým důchodem. Podle mého názoru je tedy velmi žádoucí mít ekonomický růst jako prostředek nejzákladnější kontroly nárůstu populace. Samozřejmě neustálý růst může, ale také nemusí být možný, na to vám nikdo neodpoví. A vy sami nebudete žít tak dlouho, abyste se přesvědčili na vlastní oči.

OTÁZKA:

Jak tedy chcete zlepšit situaci zemí třetího světa? Já se domnívám, že je to začarovaný kruh. Tyto země jsou chudé, protože jejich populace rychle roste a k růstu populace dochází z důvodu chudoby těchto zemí.

MILTON FRIEDMAN:

Nic takového v historii nenajdete. Ve skutečnosti dochází k tomu, že roste-li produkt na hlavu, snižuje se míra úmrtnosti a počet dětí, které lidé chtějí, se sníží. Lidé se snaží nahradit kvantitu kvalitou. Míra růstu populace se proto snižuje. Toto nám říká historie a z ekonomického pohledu to dává smysl. Zijete-li v těchto zemích s nízkým důchodem a vysokou mírou úmrtnosti, což je případ velmi chudých zemí, pak se snažte mít co možná nejvíce dětí, abyste maximalizoval své šance na to, že až zestárnete, budete

mít někoho, kdo se o vás postará. Jak se vaše ekonomická situace zlepšuje, přichází změna. Musím však zdůraznit, že můžete mít rychlý ekonomický růst na obyvatele doprovázený rychlým nárůstem populace. V Hongkongu narostl počet obyvatel z 600 000 na 6 milionů a zároveň se zhruba zpětinásobil průměrný důchod na hlavu. Jsou ovšem místa, kde vznikají ohromné problémy. Strávil jsem nějaký čas v Indii a to je skutečně katastrofa. Proč? Protože tam byla prováděna tak špatná hospodářská politika. V podstatě se jednalo o centrálně řízenou hospodářskou politiku, nefungoval svobodný trh, neexistoval volný vstup do podnikání, všechno bylo plánováno z jednoho centra. V poslední době se Indie začala pohybovat směrem k otevřenější a svobodnější společnosti a vytrvá-li, předpokládám, že populační problém pomine.

OTÁZKA:

Je pro Zemi udržitelné, aby tito lidé dosáhli stejné úrovně jako lidé ve Spojených státech? Myslíte si, že takové ohromné množství lidí, které žije v Číně a Indii, může dosáhnout stejné životní úrovně?

MILTON FRIEDMAN:

Proč by ne, pak ale asi nemohou tyto země mít 2 miliardy obyvatel. Nevím, jaká je kapacita Země, co se týká počtu obyvatel. Z letadla vidíte, že Země je většinou prázdná. Pro mne je udivující, jak v České republice můžete mít takovou hustotu obyvatelstva, jakou máte. Svět ale není hustě osídlen, i když jsou místa s velkou hustotou obyvatelstva. Hongkong je toho extrémním příkladem.

OTÁZKA:

Pane profesore, rád bych teď obrátil vaši pozornost ke zcela jinému tématu a tím je sjednocující se Evropa. Otázka zní: Jste pro nebo proti evropské integraci? Jestliže vaše odpověď zní pro, pak bych rád věděl, pro jakou integraci byste se vyslovil. Připojil byste se na britskou stranu, a tedy k argumentu, že ekonomická integrace je postačující, nebo byste dal za pravdu francouzskému postoji, který podporuje politickou integraci?

MILTON FRIEDMAN:

Otázka tedy zní, pro jaký typ evropské integrace bych se vyslovil. Jsem pro integraci svobodného obchodu, ve které všechny země zruší své tarify,

a ne jenom v Evropě, ale na celém světě, pro integraci, ve které bude všem občanům umožněno volně prodávat svou měnu a kupovat měny ostatní a naopak za takový kurz, jaký uznají za vhodný, tj. aby všichni měli plovoucí měnové kurzy. Když se jakékoli dvě země budou chtít spojit do nové politické unie, pak je to v pořádku, ale domnívám se, že má-li být politická unie úspěšná, měnová jednotka musí následovat po politickém sjednocení. Evropská unie se chová dvojnásobně. Snížila překážky obchodu uvnitř unie, to je dobrá věc, ale zároveň má společnou bariéru tarifů okolo celé unie proti zbytku světa a to je špatné. Totéž lze říci o Severoamerické dohodě o volném obchodu mezi Mexikem, USA a Kanadou. Snižují se překážky obchodu mezi těmito třemi zeměmi, ale podstatně se zvyšují překážky obchodu ve vztahu k ostatním zemím. Domnívám se, že mnohem vhodnější formou integrace je celosvětové snížení překážek obchodu. Vlastně jsem neodpověděl na vaši otázku, protože v takovéto situaci nepotřebujete politickou integraci pro ekonomickou integraci. Ve světě svobodného obchodu jsou všechny země integrovány. Hongkong je výborně integrován se Spojenými státy. Nemá žádné tarify, žádná omezení. Jedinou věcí, která brání Hongkongu v úplné integraci se Spojenými státy, je hloupá politika Spojených států, která uvaluje kvóty na produkty z Hongkongu. Takže říkám ještě jednou, že jsem neodpověděl na vaši otázku, ale jsem si jist, že odpověď na ni jsem naznačil.

OTÁZKA:

Jako slovu monetaristu by vás mohlo potěšit, kdybyste nám řekl, do jaké míry platí vaše slavná poučka, že míra růstu nabídky peněz by měla být v souladu s nárůstem produktivity práce a měla by zůstávat během let víceméně stabilní spolu s přirozenou mírou růstu ekonomiky, která je pak určena institucionálními a kulturními faktory. Do jaké míry tato poučka platí v dnešní České republice, kdy jednak nejsou k dispozici dostatečné údaje z minulosti o tom, jaká tato přirozená míra pro nás platí, a pak ty údaje, které máme, pravděpodobně neukazují tuto přirozenou míru, protože stále probíhá velké množství deregulací, a tak se k přirozené míře teprve dostáváme?

MILTON FRIEDMAN:

Nemyslím si, že dokonalost je možná nebo nutná. Nevěřím proto, že je potřeba větší množství údajů. Jsem přesvědčen, že téměř v jakékoli zemi, ať už je to Česká republika nebo jiná země, je dobrou politikou politika stabil-

ního měnového růstu a víceméně nezáleží na tom, jaká je jeho velikost. Politicky je velmi obtížné takovou politiku prosadit. My ve Spojených státech nejsme schopni takovou politiku prosadit. Německo se během doby k této politice přiblížilo více. Obecně je to dobrá politika a osobně si nemyslím, že je potřeba všech těch jemňůstek, o kterých jste hovořil, aby to byla dobrá politika.

OTÁZKA:

Co si myslíte o Václavu Klausovi a jeho politice?

MILTON FRIEDMAN:

Vím, že Václav Klaus učinil včera velké prohlášení. Bohužel nevím, v čem spočívalo, a tak se k němu nebudu nijak vyjadřovat. O Václavu Klausovi mám velmi vysoké mínění. To je ovšem jiná otázka.

OTÁZKA:

Ve 30. letech napsal John Maynard Keynes svou *Obecnou teorii*, o které se vedou velké spory. Jedni říkají, že v ní bylo napsáno vše, druzí tvrdí, že v ní neřekl nic. Zajímá mě váš názor na toto Keynesovo dílo.

MILTON FRIEDMAN:

Otázka tedy zní, co já si myslím o Keynesově díle, které jedni označují za zjevenou pravdu, a druzí je považují za velký omyl. Musím říci, že John Maynard Keynes byl velkým ekonomem. O tom není pochyb. Já obvykle říkávám, že jeho nejlepším dílem nebyla *Obecná teorie*, ale kniha nazvaná *Pojednání o peněžní reformě (A Tract on Monetary Reform)*, která byla publikována v roce 1923 v Británii a v roce 1925 v USA. *Obecná teorie* je velmi dobrá kniha, je to skutečně vynikající kniha. Tato kniha předkládá hypotézu, jak lze jednoduše nahlížet na svět a rozumět mu. Tak má správná hypotéza vypadat. Není potřeba vědět mnoho, ale podobně jako teorie gravitace a ostatní fyzikální teorie vám umožňuje mnoho se dovědět. Otázkou ovšem zůstává, zda je to správná teorie, zda funguje a jestli byly její závěry potvrzeny skutečností. Já si myslím, že *Obecná teorie* je velmi imaginativní kniha, která předkládá velmi zajímavé hypotézy, které ovšem byly vyvráceny skutečností. Takže se jedná o neúspěšný pokus. Věda ovšem vždy postupuje vpřed na základě neúspěšných pokusů a to neříkám jako kritiku Keynesa, ale jako kritiku těch, kteří jeho teorii přijali, aniž by ji testovali,

aniž by se nejprve podívali, zda vůbec funguje. Odpověď na tuto otázku zní, že když ji testujete, tak zjistíte, že nefunguje.

OTÁZKA:

Rád bych se vás zeptal, jestli si nemyslíte, že lidé třeba v Kalahari v Africe jsou mnohem šťastnější než my, protože nic nepotřebují?

MILTON FRIEDMAN:

Dobrá, když si to myslíte, proč už tam nejste? Víte, lidé mohou hlasovat nohama. Jdou vždy tam, kam je táhnou jejich nejnitemnější city.

OTÁZKA:

Pane profesore Friedmane, jaký je váš názor na stát blahobytu, sociální politiku, vládní regulaci minimální mzdy, stropy nájemného...?

MILTON FRIEDMAN:

Víte, tento gentleman mi připomíná tu známou příhodu, kdy se jednoho muže ptají na to, kdy potkal naposledy svou ženu. Ptá se mě na věci, na které zná mou odpověď. Asi to znamená, že je čas, abychom s odpověďmi na otázky pomalu přestali.

OTÁZKA:

Pane profesore Friedmane, mnohokrát jste zmiňoval příklad Hongkongu. Jaká si myslíte, že bude jeho budoucnost, až se dostane do spárů Číny?

MILTON FRIEDMAN:

Čína hodlá mít v jedné zemi dva systémy. Myslím si, že dlouhodobě je to nemožné. Máte-li mít jednu zemi, musíte mít také pouze jeden systém. Záleží na tom, zda to bude čínský systém nebo systém hongkongský. To se nestane přes noc. Čína si je plně vědoma, že z Hongkongu získává ohromný hospodářský prospěch. Hongkong je zdrojem většiny kapitálu, který do Číny proudí, zdrojem velké části podnikatelského ducha, který se do Číny dostává, a umožnil jí v posledních letech dosáhnout velkého hospodářského růstu. Problém je v tom, že i když si to Čína uvědomuje a chce zachovat Hongkong produktivní takový, jaký je, neví, jak to má udělat. Už se naučili slova, ale pořád neznají melodii. Mám proto obavy, že v budoucnosti Hongkong sice zůstane bohatou enklávou, ale již nebude pro zbytek světa

příkladem svým vysokým ekonomickým růstem, inovativností a jako finanční centrum. Zdůrazňuji ale, že k tomu nedojde přes noc. Bude trvat pár let, než k tomu dojde. Velmi bohatým lidem z Hongkongu, kapitánům průmyslu se bude dařit dobře, protože v Číně již mají velké investice. Lidé, kteří utrpí, budou obyčejní lidé, masy lidí, miliony lidí, jejichž příležitosti budou velmi omezeny, jejichž svoboda bude velmi omezena a kteří dříve či později uvidí, jak jejich peníze ztrácejí své současné unikátní postavení.

JIŘÍ SCHWARZ:

Poslední otázka.

OTÁZKA:

Pane profesore Friedmane, představte si, že jste prezidentem nějaké země a tato země...

MILTON FRIEDMAN:

To si neumím představit.

OTÁZKA:

Dobrá. Tak si představte, že jste prezidentovým poradcem...

MILTON FRIEDMAN:

To už je jednodušší.

OTÁZKA:

... a že jste se dostal do sporu s ostatními zeměmi, protože vy s nimi chcete obchodovat svobodně bez jakýchkoli překážek, a vaši sousedé uvalují daně na vaše zboží a subvencují své zboží, což vám způsobuje značné potíže.

MILTON FRIEDMAN:

Ne, oni se sami poškozují. Škodí sice i vám, ale sobě škodí mnohem více.

OTÁZKA:

Takže jak byste radil?

MILTON FRIEDMAN:

Každá země samostatně by měla mít svobodný obchod. Podívejte, jaký by mělo smysl sám se poškozovat, protože někdo jiný vám také škodí? Je to jako kdyby vám někdo dal jednu do zubů, a vy byste si chtěli dát ještě jednu z druhé strany, abyste si byli jisti, že to bude stát skutečně za to. Jestliže země A uvalí tarif, škodí sobě. Možná, že poškodí i vás, ale sobě škodí mnohem víc. Jestliže v této situaci uvalíte tarif také, tuto zemi poškodíte, ale sebe také. Nakonec na tom budete oba hůř. Tak jaký to má smysl?

OTÁZKA:

No dobře, co ale pak s nezaměstnaností?

MILTON FRIEDMAN:

Nezaměstnanost není. Musíte se ekonomii ještě mnoho učit. Pokud by taková situace skutečně nastala, pak by jejím výsledkem bylo to, že průměrná mzda by byla nižší, než by jinak mohla být. Máte-li ale svobodný trh práce, tento trh se „vyčistí“, nebudete mít žádnou nezaměstnanost.

OTÁZKA:

Paní profesorko Friedmanová, existuje nějaká ekonomická otázka, ve které s vámi váš manžel nesouhlasí?

ROSE FRIEDMANOVÁ:

Dobrá, řeknu vám jedno. Měli jsme pár malých sporů, které se ovšem netýkaly ekonomické teorie. V praxi je to tak: konto v bance je moje. Když chce peníze, napíšu mu šek, a tak mě nemůže omezovat v tom, co s účtem provádím. Kde by se tedy vzaly problémy?

JIŘÍ SCHWARZ:

Paní profesorko Friedmanová, pane profesore Friedmane, děkujeme vám za vaše odpovědi.

7.

Odborný seminář za účasti Miltona a Rose Friedmanových Liberální institut, 18. 4. 1997

JIRÍ SCHWARZ:

Dámy a pánové, jsem rád, že jsme se zde v Liberálním institutu sešli při tak vzácné příležitosti. Rose Friedmanovou ani Miltona Friedmana vám určitě nemusím představovat, protože všichni znáte jejich názory a jejich slavné knihy. Takže rovnou zahájíme náš seminář.

OTÁZKA:

Pane profesore Friedmane, víte o nějaké evropské zemi, která by v praxi striktně sledovala vaše doporučení?

MILTON FRIEDMAN:

Striktnost a dokonalost se nehodí do tohoto světa. V tomto okamžiku neexistuje v Evropě žádná země, která by se byť blížila tomu, co vyznávám. Nejjednodušším způsobem, jak to jednoduše zjistit, je položit si otázku, jaký je podíl vládních výdajů na národním důchodu. Nevěřím, že v Evropě je nějaká země, ve které by byl tento podíl příliš pod 50 %.

OTÁZKA:

Pane profesore Friedmane, ve své přednášce na Žofíně jste mluvil o regulaci či deregulaci. Zajímalo by mě, jaký je váš názor na deregulaci přirozených monopolů?

MILTON FRIEDMAN:

Ptáte se tedy, zda věřím v přirozený monopol. Nejprve bych chtěl říci, že je jen velmi málo skutečných přirozených monopolů. Téměř všechny tzv. přirozené monopoly jsou „přirozenými“ monopoly pouze kvůli výsadám, které jim vláda propůjčila, a kvůli vládní regulaci. Co se týká jejich regula-

ce, máte-li skutečný přirozený monopol, a já nepopírám, že jich několik může klidně být, máte tři volby. Můžete mít monopol státem vlastněný a provozovaný, můžete mít státem regulovaný soukromý monopol anebo neregulovaný soukromý monopol. Pokud se podíváte na tuto situaci ze zcela statického pohledu, tzn. podíváte se na to, jak situace vypadá dnes a jak bude vypadat zítra, což může být jednodušší, je zajímavé si všimnout, že před 30, 40 nebo 50 lety se našli v USA i Velké Británii ekonomové, kteří se tímto zabývali. V Británii byl tzv. přirozený monopol vlastněn vládou a britští ekonomové došli k závěru, že regulace je lepší. Ve Spojených státech byly přirozené monopoly regulovány a američtí ekonomové došli k závěru, že státní vlastnictví přirozeného monopolu je lepší. Zná-li tyto dva druhy argumentace a vím-li, že je třeba na věc nahlížet dynamicky, a ne staticky, jsem pro neregulovaný soukromý monopol, a to z jednoho jednoduchého důvodu: během doby téměř vždy monopolní prvky zmizí. Jsou učiněny nové objevy a co se zdá být monopolem v jednom okamžiku, již v dalším okamžiku monopolem není. Jestliže máte státní vlastnictví nebo vládní regulaci přirozených monopolů, je velmi těžké se jich zbavit, dojde-li ke změně podmínek. Proto si myslím, že nejlepší volbou je neregulovaný přirozený monopol. Neregulovaný přirozený monopol má všechny důvody, aby vyráběl efektivně. Problémem je, že v jistém období bude využívat své situace, bude moci účtovat příliš vysokou cenu. To ovšem bude lidi nutit, aby hledali nějakou náhradu za přirozený monopol. Co taková ropa, je to přirozený monopol? Těžko. Zemní plyn může posloužit jako náhrada. Elektrická energie? Tam platí něco podobného. Takže znovu a znovu se ukazuje, že to, co se zdá být přirozeným monopolem, jím ve skutečnosti není. Proto jsem pro neregulovaný soukromý „přirozený“ monopol.

OTÁZKA:

Myslím si, že žádná vláda nemůže přežít delší dobu poté, co zcela dereguluje přirozené monopoly. Jak jste řekl, ten problém je statický a dynamický, ale ten statický se dotýká vlády. Takže jakmile jednou například tady deregulujete přirozené monopoly, tak poté zčásti i kvůli minulým poměrům ceny porostou.

MILTON FRIEDMAN:

Neporostou. Mohou. Ale také nemusí. Protože koneckonců lidé, kteří vlastní přirozený monopol, jsou si stejně jako vy vědomi takové politické re-

akce, a je tedy v jejich vlastním zájmu vyvarovat se takového výsledku. Myslím, že jste velmi pesimistický ohledně možnosti konkurence. Víte, ona i potenciální konkurence hraje svou úlohu, ne pouze existující skutečná konkurence, a jestliže má nějaká země, obzvláště malá země, svobodný obchod, jestliže umožňuje volný dovoz, existuje mnoho potenciálních konkurentů z vnějšku. Nevím přesně, o jakých přirozených monopolech hovoříte.

OTÁZKA:

Například vodovody a kanalizace.

MILTON FRIEDMAN:

To nejsou přirozené monopoly. Ty odpady, co jdou do kanalizace, jimi určitě nejsou, každý je dokáže vyprodukovat.

OTÁZKA:

To ano, ale někdo je musí vyčistit.

MILTON FRIEDMAN:

To je pravda, ale máme alternativní způsoby, jak to jde udělat. V mnoha zemích světa existuje velká konkurence mezi firmami, zabývajícími se odpady. Proč by to nemohlo fungovat tímto způsobem všude? Teď se vraťme k vodě. Všiml jsem si, že tady v Praze lze koupit vodu v láhvích jednoho druhu, vodu v láhvích jiného druhu. Voda také teče z vodovodních kohoutků. Tento způsob distribuce je monopolní, to je všechno.

OTÁZKA:

Pane profesore, před dvěma dny jste po výroční přednášce Liberálního institutu řekl, že Security and Exchange Commission není zas tak důležitou institucí, že např. newyorská burza by klidně mohla bez SEC fungovat. Skutečně si myslíte, že by newyorská burza byla bez SEC tak úspěšná a vydobyla by si takový respekt a uznání?

MILTON FRIEDMAN:

SEC byla založena, jestli si správně pamatuji, v roce 1938. Burzu máme v New Yorku od začátku 19. století, byla založena v roce 1807 nebo 1808. Burza si tedy vydobyla svou reputaci a uznání dlouho předtím, než vznikla tato komise.

OTÁZKA:

Newyorská burza ale ztratila svou reputaci na počátku Velké deprese...

MILTON FRIEDMAN:

Podívejte, vy hovoříte o krachu na burze v roce 1929. SEC byla založena téměř 10 let poté, a to nikoliv jako reakce na tento krach. Nechte mě to vysvětlit. Burza vůbec neztratila svou reputaci. Došlo pouze k tomu, že klesly ceny akcií. Proč tyto ceny klesly? Ceny akcií klesly, protože Federální rezervní systém prováděl politiku, která vedla k nejhorší depresi v historii Spojených států. Došlo k úplnému selhání měnového systému. Ve skutečnosti došlo k tomu, že na samotném akciovém trhu sice došlo v roce 1929 ke krachu, ale již na jaře 1930 se akciový trh odrazil ode dna a nacházel se na cestě zpět. Došlo k tomu, že obzvláště na sklonku roku 1930 prováděl Federální rezervní systém politiku, která vedla k prudkému poklesu peněžní zásoby, a tehdy došlo k sekundárnímu poklesu na akciovém trhu. Takže celý tento příběh není ničím, co by jakýmkoli způsobem hovořilo proti akciovému trhu.

MILAN SOJKA:

Pane profesore Friedmane, v samém základu vašich teorií nacházíme racionálně ekonomicky jednajícího člověka...

MILTON FRIEDMAN:

Tak to nelze říci.

MILAN SOJKA:

... tak tedy hypotézu racionálních očekávání. Co si myslíte o Lucasově výzkumném programu?

MILTON FRIEDMAN:

Ptáte se mě tedy na to, co si myslím o teorii racionálních očekávání. Omlouvám se, myslel jsem, že směřujete někam jinam. Já se totiž nedomnívám, že ekonomická teorie předpokládá racionální chování každého člověka. Ona říká, že racionální síly budou ty, které převáží, ať jsou již lidé racionální nebo ne, protože iracionální síly působí v mnoha rozdílných směrech a vzájemně se vyruší. A to, co zbude, bude ústřední tendence, která bude mít racionální prvky. Avšak co se týká teorie racionálních očekávání, musíte se

1
2

3

4

5
6

7

8

9
10

11
12

13

14

15

16

---

na ni dívat ze dvou různých pohledů. Na obecné úrovni je zjevně správná, a to v tom ohledu, že lidé při rozhodování vytvářejí očekávání týkající se budoucnosti a že to v globálu dělají poměrně správně. To tu už ale bylo. To není žádná nová teorie. Abraham Lincoln to vyslovil již v roce 1860, kdy řekl: „Můžete neustále obelhávat některé lidi. Můžete dokonce obelhávat všechny lidi po nějakou dobu, ale nikdy nemůžete obelhávat neustále všechny lidi.“ To znamená, že lidé se přizpůsobí změnám politiky, že vezmou v úvahu pravděpodobnost, že k takovým změnám politiky dojde. Kromě této hypotézy existuje ovšem ještě její matematická formulace a ta dává vzniknout mnoha problémům, neboť říká, že teď budeme postupovat, jako kdyby očekávání lidí byla vždy správná. V tomto okamžiku mám velké problémy vysvětlit, co to vlastně znamená. Předpokládejme, že vám řeknu, že příští týden bude s 50% pravděpodobností pršet. Kdybych řekl, že nebude pršet, pak pravděpodobnost bude nula. Abych tuto hypotézu mohl testovat, musel bych učinit toto tvrzení mnohem komplexnější. Musel bych říci: věřím, že podíváte-li se na množství týdnů, které budou jako ten příští, tzn. které budou ve stejném období příštích let, nebo se sobě budou podobat v nějaké jiné charakteristice, pak v průměru polovinu těchto týdnů bude pršet. Pak musíte čekat 10 nebo více let, abyste viděli, jestli jste měli pravdu. A toto je v ekonomii velmi důležité. Dovolte mi, abych vám dal jeden jednoduchý příklad, který se bude týkat krachu na akciovém trhu v roce 1929. Irving Fisher, který byl největším americkým ekonomem té doby a myslím, že byl největším ekonomem vůbec, působil intenzivně v roce 1929 na akciovém trhu. Byl velmi bohatým mužem, byl milionářem, a to nikoli díky svým ekonomickým analýzám, ale proto, že byl také vynálezcem, to kladu na jednu stranu, a hlavně vydělal mnoho milionů na obchodu s akciemi. Také předpovídal, že může dojít k nějakému poklesu, ale poté, co k němu došlo, také předpovídal, že dojde k ozdravení. A tak nechal své peníze investované do akcií. Na konci roku 1933 skončil tím, že měl dluhy mnoho milionů dolarů. Pak do konce života splácel půjčku švagrové, sestře své ženy, která mu pomohla dluhy splatit. Teď se dostáváme k jádru problému. Fisher formoval svá očekávání. Jednal iracionálně? Myslím, že ne. Myslím, že uzavřel dobrou sázku. Řeknu to ještě jinak. Předpokládejme, že hodím mincí. Když padne panna, dám vám 5 korun. Když padne orel, dáte mi jednu korunu. Určitě byste takovou sázku přijali, ale může se stát, že bude padat stále jen orel. Řekli byste pak, že jste udělali chybu, když jste tu sázku uzavřeli? Podobně ani Irving Fisher

nemohl nikdy tušit, že se Federální rezervní systém (FED) zachová tak hloupě. Fisher byl velmi blízko FED a byl zapojen do tohoto systému a podle mého mínění, kdyby Benjamin Strong, který byl prezidentem FED a kterého Fisher dobře znal, roku 1928 předčasně nezemřel, nikdy by ke krizi nedošlo. Takže si myslím, že Fisherův odhad byl dobrý. A přesto se mýlil. Nakolik lze posoudit, jestli jeho očekávání byla ospravedlnitelná nebo ne? Myslím si tedy, že je mnoho reálných problémů v používání teorie racionálních očekávání jako exaktní hypotézy. Všechny jsou úzce spjaty s fundamentálnější otázkou, totiž co rozumíme pod pojmem pravděpodobnost. Myslíme tím relativní četnost? Myslíme tím poměr příznivých jevů vztažených ke všem jevům? Když se vás však zeptám, jaká je pravděpodobnost toho, že v příštích deseti letech dojde v Číně k revoluci, nikdy to nebudete moci odhadnout pomocí relativních četností. Já jsem osobně přesvědčen, že nejvhodnější koncept pravděpodobnosti pro ekonomii je osobní pravděpodobnost. To je ten druh teorie pravděpodobnosti, který vyvinuli Jeremy Savage a Bruno di Feneri a který je založen na osobních hodnoceních. To už se ale dostávám velmi daleko.

OTÁZKA:

Zdá se mi, že všechny definice jsou účelové, že se dají použít jenom pro jistý účel. Je vůbec možné najít nějakou obecnou definici racionality? Nebo je racionální iracionální chování? Máme nějakou definici použitelnou pro širší spektrum účelů?

MILTON FRIEDMAN:

Racionalita je obecně definovaná jako efektivní používání prostředků k dosažení nějakého cíle. Chování, které je racionální, obsahuje dva prvky: cíle a prostředky. Nemůžete hovořit o racionalitě cílů. To můžete udělat pouze v případě, že přeměníte konečný cíl na pouze přechodný cíl k dosažení něčeho jiného. Je pro někoho například racionální kouřit? Záleží, jak se na to podíváte. Jestliže někdo bere v úvahu náklady kouření, uvažuje-li jistout pravděpodobnost zkrácení svého života, a přesto je ochoten platit tuto cenu, nemůžete říci, že je pro něj kouření iracionální. Můžete se ale ptát dále. Jestliže předpokládáme, že onen člověk kouří pro potěšení, dělá to tím nejeфекtivnějším a nejlevnějším způsobem? A tady přichází na řadu racionalita, a tedy hledání toho nejeфекtivnějšího a nejlevnějšího. Na druhou stranu když řeknete, že vaším konečným cílem není potěšení z kouření, ale co nej-

delší život, pak můžete argumentovat tím, že kouření je iracionální. Myslím si proto, že racionalitu nemůžete definovat bez ohledu na zvolený cíl, při jehož sledování se snažíte jí porozumět.

OTÁZKA:

Podíváme-li se kolem sebe, všude vidíme silné vlády. Nedomníváte se, že tomu tak je proto, že došlo k nalezení jisté rovnováhy mezi trhem a vládou? Proč máme silné vlády zrovna v současné době?

MILTON FRIEDMAN:

Domnívám se, že svobodnou společnost můžete ve své podstatě považovat za nestálé ekvilibrium. Předpokládejte, že se z jakéhokoli důvodu svobodná společnost najednou ustaví. Tak se to událo v moderním světě třeba v případě Hongkongu. Každý by chtěl, aby se všichni ostatní kromě něj podřídili zákonům svobodné společnosti. A to vytváří tlak, který směřuje k vytváření stále větších a větších vlád. Velmi spletitou otázkou je navrhnout, jak tento trend zvrátit. Jsem přesvědčen, že to mohou udělat dvě věci. Jednou z nich je vliv myšlenek – takových, jako byly myšlenky Adama Smitha nebo F. A. Hayeka. Druhou věcí je neefektivnost vlád. Lidé si stále stěžují na vládní neefektivnost. Říkají: „Proč to vláda neudělá lépe?“ Já odpovídám: „Zaplať pánbůh, že jsou neefektivní. Čím neefektivnější, tím lepší.“ Pouze díky tomu, že vlády jsou tak neefektivní a soukromý sektor tak efektivní, se nám může podařit snížit velikost vlády. Myslím si tedy, že na posledních dvou staletích je fascinující nikoli růst vlády, ale to, že po tak dlouhou dobu z těchto dvou staletí měli ve většině západního světa malé vlády. Myslím, že za to, co se odehrálo během posledního sta let, musíme poděkovat socialistickému hnutí fabiánů – zde opět vidíte sílu myšlenek –, protože jsou to právě Marx a fabiáni, kteří přivedli intelektuály na stranu vlády a centrálního plánování, a také dvě světové války, které měly ohromný centralizující účinek. Vláda umí být velmi efektivní pouze při sledování jediného cíle. Během války tak tomu v zásadě je. Řeknu to ještě jinak. Vlády umí velmi dobře stavět monumenty. Egypt vystavěl nádherné pyramidy, Sovětský svaz budoval monumenty v podobě továren na výrobu oceli. Mezi dalšími monumenty najdeme moskevské metro nebo pražské metro. V tomto jsou vlády relativně efektivní. Proč je tomu tak? Protože se jedná o velmi jednoduchý cíl, o problém pouze technický. Není potřeba hledat rovnováhu mezi jednotlivými cíli, kterých se má dosáhnout. Vlády jsou ovšem neefek-

tivní, mají-li poskytovat nejrůznější služby pro lidi, jejichž preference a potřeby jsou různé, kde je potřeba získat mezi lidmi rozptýlené informace. Válka je příkladem budování monumentů. Během války také nevyhnutelně dochází k velikému tlaku na centralizaci. K tomu docházelo v polovině 19. století, v letech 1860-64 ve Spojených státech, během války mezi Severem a Jihem. V době, o které teď hovoříme, k tomu došlo během první světové války a samozřejmě během druhé světové války. Mělo to za následek dvě věci. Na jedné straně došlo během války k vytvoření institucí, kterých je těžké se zbavit. Na druhé straně se mezi veřejností vytvořil názor příznivě nakloněný centrálnímu plánování. Myslím si tedy, že poslední století je obdobím chybných myšlenek a postupujícího socialismu, který byl podpořen politickým selháním, které vedlo ke dvěma světovým válkám. V tomto ohledu je toto poslední století skutečně hrůzným obdobím. Došlo k ohromnému pokroku v technologiích, ale lidské utrpení bylo v tomto století nesmírné.

OTÁZKA:

Pane profesore Friedmane, myslíte si, že existuje nějaký tvar Phillipsovy křivky, který by trvalou nebo dokonce akcelerující inflací způsobil suboptimální alokaci zdrojů a mohl strukturálně podmíněnou přirozenou míru nezaměstnanosti posunout doprava, takže by dlouhodobá Phillipsova křivka mohla směřovat doprava vzhůru?

MILTON FRIEDMAN:

Myslím, že je to dost možné. Myslím, že zde se projevuje jev, který se nazývá hystereze. Tento jev znamená, že nějaká změna, třeba i když taková změna okolností, která změnu vyvolala, vymizela, má ještě dlouho vliv i poté, kdy jste se již dostali do situace, ve které jste byli předtím. Příklad, který je používán v západní Evropě, je následující. Z nějakého důvodu máte vysokou nezaměstnanost a bez ohledu na její příčinu dochází díky dlouhé době nezaměstnanosti ke snížení kvalifikovanosti pracovní síly, její schopnosti pracovat a její pracovní morálky. Když se poté vrátíte k politice, která by nepřipustila vznik takové nezaměstnanosti, budete mít stále vyšší míru nezaměstnanosti než dříve. A to je to, o čem mluvíte. To je odpověď na otázku, zda inflace může způsobit strukturální transformaci, která zanechá přirozenou míru nezaměstnanosti na vyšší úrovni. Domnívám se, že takovýto vývoj je velmi pravděpodobný. Na přednášce při předávání Nobelovy ceny jsem hovořil o negativně skloněné Phillipsově křivce. Ve vašem pojetí

je to pozitivně skloněná Phillipsova křivka. Vždy záleží na tom, co máte na osách. Jestliže tam dáte nezaměstnanost, pak dostanete jeden možný způsob, dáte-li tam produkt, pak dostanete něco jiného. Ovšem je zcela reálné, že získáte Phillipsovu křivku, která zachycuje zvyšující se inflaci spolu s klesajícím produktem, klesající mírou růstu nebo rostoucí nezaměstnaností. Toto v jisté míře vidíme v Evropě. Je velmi zajímavé zabývat se tím, proč má Evropa tak vysokou nezaměstnanost. Je na tom zajímavé hlavně to, že v celém poválečném období měla Evropa mnohem regulovanější a vládou kontrolovanou ekonomiku, než měly Spojené státy. Evropa měla větší regulaci mezd, více omezení na trhu práce atd., a přesto v prvních 20 nebo 30 letech po válce měla stejně nízkou míru nezaměstnanosti, jako měly Spojené státy. V několika posledních desetiletích tomu už tak ale není. Nejpravděpodobnější vysvětlení tohoto vývoje najdete ve studii Toma Sargenta, ve které říká, že v prvních poválečných letech docházelo k obnovování minulého standardu a ke změně došlo až poté. Nové inovace si vyžadovaly mnohem větší adaptabilitu. Regulace trhu práce v evropských zemích, která stále přetrvává, nebyla tak škodlivá v prvních poválečných letech, protože tehdy nebylo zapotřebí větších přesunů na tomto trhu. Vyšší dynamika, která je spojená s rychlými technologickými a jinými změnami, vyžaduje větší restrukturalizaci, větší přeskupování lidí atp. Z těchto důvodů se větší flexibilita amerického trhu stala daleko významnější v tomto období než v prvních poválečných letech. Domnívám se, že toto vysvětlení je logické a dává ekonomický smysl, ale nevím, zda každého toto vysvětlení uspokojí. Myslím si, že velkou kritiku také zaslouží sjednocení Německa spolu se snahou o udržení Evropského měnového systému.

OTÁZKA:

Za jakých podmínek by mohla Evropská měnová unie být stabilní? Myslíte si, že se to může podařit, že může přežít?

MILTON FRIEDMAN:

To nevím. Podle mého názoru je politické sjednocení velmi žádoucí, ne-li zásadní podmínkou fungující měnové unie. Uvidíme, jestli mám pravdu. Evropa je posedlá dokončením měnového sjednocení. Myslím, že z toho vznikne pro Evropu řada problémů. Lidé říkají: „Doporučil byste, aby stát New York měl svou vlastní měnu a Texas svou vlastní měnu? Určitě ne.“ Situace ve Spojených státech se ovšem velmi liší od situace, která vládne

v Evropě. My máme jeden jazyk, jednu centrální banku, zcela volný pohyb lidí po celé zemi, velkou volnost pohybu a mobilitu pracovní síly. Máme také systém, který zaručuje přerozdělování od částí země, kterým se v daném okamžiku daří dobře, směrem k oblastem, kde je situace horší. V Evropě neexistuje v zásadě ani jeden z těchto mechanismů. Máte různé měny, centrální banky, různé jazyky, velmi omezenou mobilitu, kromě velmi specifických případů, jakým bylo např. odstranění Berlínské zdi. Proto si myslím, že bude v Evropě velmi obtížné zavést jednotnou měnu bez velkých prnutí uvnitř systému. V dnešní *Herald Tribune* je o tom výborný článek, který napsal můj jmenovec Thomas Friedman, který je reportérem *New York Times*. Mluví o příkladu Finska a píše, že Finsko je závislé na vývozu mobilních telefonů a dřeva a rozebírá situaci, kdy dojde ke zmenšení trhu těchto produktů a na druhé straně se zvýší poptávka po německém zboží. Pro řešení jedné situace by bylo potřeba silné Euro, pro druhé řešení slabé Euro. Základní otázkou je, co Finsko udělá. Budou Finové ochotni platit za dlouhé období přizpůsobování ekonomiky nebo ne? Zdá se mi, že je iracionální, aby se evropské země zbavovaly jednoho tržního indikátoru, měnového kurzu, který může reagovat na tyto typy rozdílů. Je mnohem jednodušší přizpůsobit měnový kurz než změnit všechny ostatní ceny. Jsem proto velmi pesimistický ohledně nadějí jednotné evropské měny. Možná se ale pletu. Když budou mít evropské země to štěstí nebo smůlu, že po dobu 10 nebo 20 let budou všechny části Evropy vystaveny stejným šokům, možná že si na společnou měnu zvyknou do té míry, že ji nadále budou považovat za část svých zvyklostí. Byla by to ale velká náhoda, kdyby k tomu došlo.

OTÁZKA:

V době, kdy měny evropských zemí byly svázané zlatem, byly tyto země také vystaveny asymetrickým šokům, a přesto si udržely zlato jako svou „společnou měnu“.

MILTON FRIEDMAN:

Zcela určitě. Podívejme se na to z jiné strany. Od roku 1870 do roku 1914 měly všechny evropské země zlatý standard. V té době však platily dvě věci. Za prvé, vládní výdaje se ve všech zemích pohybovaly na úrovni 10-15 %. Dnes je to asi 50-60 %. S tím souvisí vládní regulace, pokusy kontrolovat mzdy, zaměstnanost atd., což tehdy neexistovalo. Měli jste tedy velmi pružnou mikrostrukturu. A právě tato pružná mikrostruktura umožňo-

vala, aby asymetrické šoky byly doprovázeny pohyby všech cen. K tomu nepotřebujete měnový kurz. Dnes je situace velmi odlišná. Lidé se mne vždy ptají, proč nezvolit zlatý standard. Domnívám se, že zlatý standard byl přijatelný, ať už byl žádoucí nebo ne, v době, kdy vláda utrácela 10 % národního důchodu. Myslím, že zlatý standard je zcela nepřijatelný, když vláda utrácí 50 % národního důchodu.

OTÁZKA:

Rád bych se vrátil k vašemu tvrzení o síle myšlenek. Zcela s ním souhlasím. Tento výrok mi ale připomíná, že Hayek byl na sebe velmi rozhněvaný proto, že nekritizoval Keynesovu *Obecnou teorii* v době, kdy byla publikována. Má otázka je následující: Myslíte si, že intenzivnější liberální kritika Keynesovy teorie ve 30. a 40. letech mohla zabránit tomu, abychom nyní žili ve světě keynesiánských institucí?

MILTON FRIEDMAN:

Velmi o tom pochybuji. Hayek byl skvělý člověk a měl ohromný vliv, ale ne kvůli tomu, že by měl správnou měnovou teorii. Doporučím vám jednu velmi zajímavou věc, a to projít si korespondenci mezi Hayekem a Keynesem z 30. let, která byla publikována v sebraných Keynesových spisech. Ta korespondence je velmi zajímavá, neboť vychází velmi ve prospěch Keynesa. Hayek byl v té době velmi mladý muž a v těchto dopisech byl velmi drzý a arogantní. Keynes byl ale k Hayekovi velmi mírný a vlídný. Hayekovy intelektuální argumenty byly obsaženy v jeho knize *Prices and Production*. Nedoporučuji vám číst tu knihu. Nedá se to číst. Hayek byl tedy skvělý muž, ovšem ne na poli čistě technické měnové teorie nebo teorie kapitálu. Rád bych se ještě vrátil ke Keynesovi ve 30. letech. Proč byl tak úspěšný? Říkal totiž každému politikovi, aby dělal to, co každý dělat chtěl. Každý politik chce utrácet peníze. Žádný politik také nechce zvyšovat daně. Nižší daně mu přinášejí hlasy, vyššími daněmi o ně naopak přichází. Z toho vychází jeho ekonomie. Ve 30. letech existovalo něco, co bylo nezpochybnitelné a co ekonomie neuměla vysvětlit – Velká deprese. Nikdy předtím neexistovala situace, kdy by po dobu 4 let, tj. mezi lety 1929-33, bylo 25 % pracovní síly ve stavu nezaměstnanosti a kdy by došlo k poklesu produktu o 35 % jako v roce 1933. Hovořím především o vývoji ve Spojených státech. Ve Velké Británii došlo k tomu samému poněkud v menším rozsahu. Každopádně se jednalo o katastrofu nepředstavitelných rozměrů. Stojíme tedy před

otázkou, jak příčiny této katastrofy vysvětlit. V té době se zdálo, přestože toto zdání bylo klamné, že standardní ekonomická analýza nenabízí žádné vysvětlení. Skupina ekonomů na London School vycházela z Hayekových teorií a argumentovala (zde bych vyzvedl knihu L. Robbinse *The Great Depression*), že hospodářský pokles je nezbytností, že se jedná o ozdravný proces, při kterém dochází k odstranění všech chybných příčinných mechanismů, které pravděpodobně vyvolala předchozí inflace. A najednou zazněl z Cambridge hlas, který dával naději: Tak takhle ne. Mám jiné vysvětlení. Deprese není nutnou věcí, je zbytečná. Vznikla z nedostatku soukromých investic a ten může být nahrazen vládními investicemi. To je myšlenka, která osloví mnoho lidí, a ne jen politiky a ekonomy. Keynes ještě navíc přišel ve své práci, jak všichni víte, se skutečně hezkým matematickým modelem, s jistou hypotézou, modelem IS-LM, který byl na jedné straně přitažlivý, protože vypadal sofistikovaně, a na druhé straně bylo velmi jednoduché s ním pracovat. Zadáte pár údajů, zatočíte klikou, a vypadne vám výsledek. Nevím, kolik z vás někdy vidělo vodní model, který na London School sestavil Bill Phillips. Je skutečně nádherný. Dochází tam k proudění vody, vyrovnávání hladin a vy tím můžete vyrovnávat nerovnováhy v ekonomice a tak celou ekonomiku tímto modelem řídit. Ekonomům se to velmi líbilo. Měli hezkou aparaturu, mohli vypadat sofistikovaně, vypadalo to, jako že vědí, co dělají, že mohou říci politikům, jak řídit tento svět. Takže to bylo velmi atraktivní jak pro politiky, tak i pro ekonomy. Jak jsem již zde někde řekl, budete-li testovat, zdali tyto výsledky byly potvrzeny realitou, dostanete odpověď, že ne. Ukázalo se, že se jedná o nepravdivou hypotézu, která prostě nefunguje. Velký test této hypotézy, který skutečně změnil celou ekonomii, byla 70. léta. Tehdy jste totiž měli období, kdy zároveň existovala inflace a rostoucí nezaměstnanost, čili stagflace. V souladu s předpověďmi Keynesovy teorie byste po nakrmení Phillipsova přístroje patřičnými údaji o vládních výdajích, daních, změnách množství peněz v oběhu atd. měli dostat snížení nezaměstnanosti, a ne její nárůst. Nezaměstnanost ovšem rostla. Tento protiklad byl obzvláště působivý z toho důvodu, že někteří z nás tento vývoj předpovídali. Já jsem tak učinil v prezidentské řeči před Americkou ekonomickou asociací, Phillips (ovšem jiný, než o kterém jsem již hovořil) to zaznamenal ve svých pracích, které se sice vztahovaly k jinému tématu, ale vedly jej k témuž závěru. Hypotéza to tedy byla zajímavá, ale realita ji nepotvrdila. Ekonomové si vždy stěžují na to, že

v ekonomii nelze provádět experimenty. Zde ale samotný vývoj posloužil jako experiment. Máme tedy jeden nádherný experiment a dvě předpovědi, které byly učiněny. Je proto jasné vidět, která z nich je správná a která je chybná. Po stagflaci 70. let je již téměř nemožné stále plně přijímat původní Keynesovy teorie z 30. let a lpět na nich.

RANDY FILER:

Vidím, že je tady značný počet profesorů ekonomie a také několik studentů...

MILTON FRIEDMAN:

Doufám, že se nejedná o vzájemně se vylučující kategorie.

RANDY FILER:

Chtěl bych, abyste jim všem dal pár rad. Kdybyste mohl vybrat tři učebnice ekonomie, které pravděpodobně nečetli a které by si měli určitě přečíst, jaké by to byly?

MILTON FRIEDMAN:

Nevím, jak bych měl přesně odpovědět. Odpověď záleží na tom, má-li se jednat o teoretické odborné ekonomické knihy nebo o politické aplikace ekonomické teorie.

RANDY FILER.

To je na vás.

MILTON FRIEDMAN:

První knihou by bez ohledu na uvažovanou kategorii bylo samozřejmě *Bohatství národů* Adama Smitha. Osobně považuji za obzvláště důležitou knihu, o které jsem již hovořil, A. V. Diceyho *Law and Public Opinion in the 19th Century*. Tyto knihy by patřily ke knihám z politické ekonomie, a ne z čistě teoretické ekonomie. Z teoretických ekonomických knih bych doporučil *Risk, Uncertainty and Profit* Franka Knighta a pak si nejsem zcela jist, zda všichni četli Smitha, Ricarda, Marshalla. Je to skutečně velmi obtížné, protože nehodlám zmiňovat žádnou ze svých knih. Je příliš jednoduché dělat reklamu sám sobě.

OTÁZKA:

Rád bych se ještě vrátil k předešlé otázce. Existují země, které jsou v obvyklém slova smyslu nazývány rozvinutými zeměmi, které mají vlády, jež se snaží některé věci řídit s tím, že to označují za doladování ekonomiky, a pak máme malou zemi ve středu Evropy, jejíž vláda se také snaží jaksi zasahovat do ekonomiky a hovoří o tom, že je potřeba ekonomiku doladovat a přesunout ji z jednoho stavu do stavu druhého. Jak se na to díváte? Jakou moc tyto autority ve skutečnosti mají?

MILTON FRIEDMAN:

Nedám vám žádnou konkrétní politickou radu. Víte jaká je má odpověď? Snažte se co nejrychleji, jak jen můžete, zmenšit velikost vlády. Snižujte daně kdekoli a kdykoli to je možné. Omezte vládní výdaje, kdykoli můžete, privatizujte, co je jen možné, odstraňujte regulace, kdykoli to jde, využijte každé příležitosti, která se nabízí, abyste se posunuli tímto směrem a vyvarujte se pohybu ve směru druhém. To jsou obecné principy. Konkrétní aplikace těchto principů závisí na situaci každé země a politických schopnostech a možnostech. Během svého dlouhého života jsem ovšem zjistil, že rady je mnohem jednodušší udělovat než se podle nich řídit.

JOSEF ŠÍMA:

Pane profesore Friedmane, vaše doporučení tedy zní: zbavit se většiny vlády, tzn. privatizovat a deregulovat, jak je to jen možné. Vyslovil byste se také pro zrušení centrální banky, a tedy pro svobodnou konkurenci v bankovníctví (free banking), nebo souhlasíte s tvrzením, že „free trade in banking is like free trade in swindling“ (volný obchod v bankovníctví je jako volný obchod v podvádění)?

MILTON FRIEDMAN:

Nesmíte klást otázky, a používat emotivní jazyk. Definujte mi, co rozumíte pod pojmem podvádění (swindling)?

JOSEF ŠÍMA:

Nebyl jsem to já, kdo toto řekl.

MILTON FRIEDMAN:

Já vím, ale chtěl bych, abyste mi definoval toto slovo. Co je to podvádění?

JOSEF ŠÍMA:

Tak dobrá, zapomeňte, prosím, na poslední část mé otázky. Vyslovil byste se pro svobodné bankovníctví?

MILTON FRIEDMAN:

Odpovědět zcela na tuto otázku bohužel nejde, aniž bychom si odpověděli na otázku, která musí předcházet, a sice co je to měnový systém. Obecně lze říci, že jsem pro svobodné bankovníctví za předpokladu, že existuje stabilní měnový standard. Svobodné bankovníctví fungovalo poměrně dobře na územích, kde byl používán zlatý standard. Nebylo to zcela svobodné bankovníctví, ale něco, co se mu velmi blížilo. Myslím si, že ve Spojených státech by v současnosti svobodné bankovníctví fungovalo dobře. Máme totiž docela stabilní měnový systém. Samozřejmě by fungovalo mnohem lépe, kdybychom se zbavili Federálního rezervního systému. V obecné rovině jsem vyjádřil podrobně své názory v množství publikací. Stručně řečeno, domnívám se, že je vhodné mít kombinaci dobře definovaného stabilního měnového systému a svobodného bankovníctví. Proč by lidé neměli mít svobodu konkurence jeden vůči druhému v bankovníctví, tak jak je tomu v jiných oblastech? Mějte ale na paměti, že jsem pro zákony proti podvodům. Jestliže si pod slovem švindlování představujete podvody, a to není z otázky jasné, tak jsem samozřejmě proti. Lidé si ale obvykle pod pojmem švindlování představují to, že sami učinili špatné rozhodnutí, a teď si přejí, aby je byli nikdy neudělali. Jsou ale lidé, kteří vstupují do iluzorních pyramidových her, do obchodů, o kterých vědí, že jsou iluzorní, podvedeni?

MIROSLAV ZAJÍČEK:

Pane profesore Friedmane, můžete porovnat chyby Federálního rezervního systému během krachů na burze v letech 1929 a 1987? To je má první otázka. Druhá otázka je následující. Můžete porovnat osobnosti v čele FED – Benjamina Stronga a Alana Greenspana? Teď poslední otázka. Rád bych znal vaši reakci na kritiky vašeho metodologického přístupu, mám na mysli především behaviorismus Herberta Simona.

MILTON FRIEDMAN:

Na první otázku odpovídám, že první reakce FED v letech 1929 a 1987 byla v obou případech stejná. Také reakce trhu byla v obou případech shodná. V obou případech reakce FED byla relativně nákladná, došlo k uvolnění podmínek a zlevnění úvěrů. Poté došlo k ozdravení akciových trhů. Jednou jsem zakresloval grafy a porovnával vývoj akciového trhu v období od srpna 1929 do poloviny roku 1930 s vývojem roku 1987. Bylo to téměř totéž. Počítače nám teď umožňují dělat rychle věci, které by jinak trvaly velmi dlouho. Jaký je tedy rozdíl? FED se choval jinak. V letech 1930-31 FED vyvolal velký pokles množství peněz v oběhu. V letech 1988-89 nechal FED množství peněz v oběhu narůstat docela výraznou a stabilní měrou. To také způsobilo odlišný výsledný efekt.

Nyní ke druhé otázce. Nevím, jak porovnat Benjamina Stronga a Alana Greenspana. Žili ve velmi odlišných dobách s odlišnými Federálními rezervními systémy. Benjamin Strong byl ve své době guvernérem Federální rezervní banky New York. Vidíte, že v centrálním bankovníctví je vždy prestižním postem guvernér. Před rokem 1935 se také v decentralizovaném Federálním rezervním systému všichni čelní představitelé bank nazývali guvernéry. Dovolte mi jen drobnou poznámku o tom, jak pošetilí lidé mohou být. Původní název washingtonského úřadu podle zákona o Federálním rezervním systému je Federální rezervní rada. Čelní představitelé 12 bank FED se nazývali guvernéry. Pak ale byl v roce 1935 systém změněn a zmíněný úřad se pojmenoval Rada guvernérů Federálního rezervního systému, aby každý člen Rady mohl být nazýván guvernérem. Čelní představitelé bank změnili své tituly z guvernérů na prezidenty. Jednalo se o dva velmi rozdílné systémy. Greenspan stojí v čele mnohem centralizovanějšího systému, než kdysi stával Strong. Oba dva byli velmi schopní lidé. Oba neměli moc dobré povolání. Kromě toho ale nemohu nic říci.

Teď bych rád řekl něco o schůdnosti zaměnění konceptu maximalizace Simonovým konceptem uspokojení. Myslím, že když jej budete interpretovat důsledně, tak vás zavede ke stejnému závěru. Jak mohu vědět, že někdo dosáhl uspokojení? Jak mohu vědět, že někdo dosáhl maxima? Domnívám se, že je to pouze hra se slovy, a ne nějaký fundamentální nástroj, který lze použít nějakým přísně logickým způsobem. Je třeba mít nějakou funkci, která vám bude udávat preference a hodnoty, kterými se lidé při svém chování řídí. Skutečně příliš nezáleží na tom, jestli hodnotu této funkce nazývám

užitečností, uspokojením nebo nějak jinak. Myslím, že jde jen o pokus zamlžit precizní závěry odvozené z maximalizujícího modelu.

OTÁZKA:

Rád bych se vrátil k problematice vládních výdajů. Řekl jste, že vlády umějí velmi efektivně stavět monumenty. Jsou tu ale nové argumenty v souvislosti s novou teorií růstu neboli teorií endogenního růstu, která vychází z teorií Josepha Schumpetera a říká, že v zásadě existují rozsáhlé pozitivní externality u výzkumu a vývoje, a tak by vládní výdaje měly směřovat do této oblasti. Na druhé straně vím, že existují některé empirické údaje z jihovýchodní Asie o tom, že vládní výdaje směřované do výzkumu a vývoje nejsou tak efektivní, jak by měly být. Jak se na to díváte vy?

MILTON FRIEDMAN:

Domnívám se, že toto je jeden z problémů, který nelze vidět černobíle. V zásadě lze nalézt argument pro vládní podporu základního výzkumu z důvodů, které jste zmiňoval. Základní výzkum má mimořádné vedlejší efekty. Einstein nemohl obdržet veškeré zisky z toho, že objevil teorii relativity. Einstein byl samozřejmě podporován státem, protože pracoval v úřadu pro patenty a vynálezy ve Švýcarsku. Nebyl ale placen za to, aby vynalezl teorii relativity. Teorii, která měla vedlejší efekty, nicméně objevil. V podstatě však souhlasím s argumentem, že vládní výdaje v tomto směru mohou mít popisované účinky. Na druhé straně však platí, že když bude vláda podporovat výzkum, bude se také muset rozhodnout, jaký výzkum podpoří. Není žádný důvod se domnívat, že se rozhodne lépe než kdokoli jiný. Obecně tedy zastávám názor, že bych raději vládu do těchto aktivit nezatahoval, že lidé většinou podceňují rozsah dostupných soukromých zdrojů. Byl jsem sám kdysi zapojen do tohoto procesu, když National Science Foundation ve Spojených státech navrhla snížit množství peněz, které poskytovala na rozvoj společenských věd, ve prospěch věd fyzikálních. Samozřejmě se všichni společenší vědci vzbouřili proti tomuto „hroznému“ opatření. Napsal jsem tehdy sloupek do *Newsweeku* ve formě otevřeného dopisu, kde jsem argumentoval, že to cítím obráceně, že pokud vím, ke všem velkým objevům v ekonomii došlo bez vládní pomoci a že bychom na tom bez vládních peněz byli zrovna tak dobře a že důvodem existence National Science Foundation bylo odlákat schopné lidi od práce ve výzkumu k psaní žádostí o granty. Vyslovil jsem se tedy pro zrušení National Science Foundation ja-

ko jisté formy pomoci ekonomům. Nicméně je potřeba říci, že se ke mně žádný ekonom nepřipojil. Tady je vidět, jak jsem již řekl, že je jednoduché dávat rady, ale je těžké něco skutečně udělat. Do výzkumu proudí ale ohromné množství soukromých peněz z jiných důvodů, než je touha po peněžním zisku. Astronomie je toho nejzřejmějším příkladem. Většina astronomických pozorování je od nepaměti financována jednotlivci a soukromými firmami, a nikoli vládami.

Příloha I

**Z ČESKÝCH TISKOVÝCH POLEMÍK
NA TÉMA**

MILTON FRIEDMAN

A

LIBERÁLNÍ EKONOMIE

Friedman v Praze a sedláci u Chlumce

Martin Hekrdla

Tobě musela zařít sama božská „neviditelná ruka“ (spíš Prozřetelnost než trhu), že sám Milton Friedman – laureát Nobelovy ceny za ekonomii (1976), jeden

z nejvládnějších zastánců co nejvolnějšího hospodářství (*laissez-faire*) a teoretik zvláštního postavení peněz v ekonomice, tak řečený „papež monetarismu“ – nás v Praze v těchto těžkých chvílích navštívil.

Zatímco Friedman ve středu řečnil na Zofíně o co nejhudší vládě, která tváří v tvář jakékoli situaci v ekonomice má být – napsal by asi klasický proletářský básník Jiří Wolker – *menší a ještě menší, až by byla nejmenší na celém světě*, česká vláda se týž den naopak usnesla obout si aspoň trochu vyšší podpatky. A ruče se jala ten volný trh, nedbaje von Hayekovy klasice

ké knihy *Cesta do otroctví* poněkud zotročovat.

Nejen mzdovými restrikcemi a výhledem na propouštění „prebytečných“ pracovníků z nerentabilních provozů (ovšemže s výjimkou ministrů z dost nerentabilního provozu vlády). Proti zbrádkým možničkám námezdníků a propouštění z práce Friedman nikdy nic neměl, takže zabava patřila k volnému trhu vzděky. Ale naše vláda se usnesla i na *podpoře* domácí produkce a *ochraně* domácího trhu. A naházela klacky pod nohy zahraničním obchodníkům *skrze* depozita (coby ménější formu dovozní přírážky), *skrze* dovozní kvóty a další protekcionistické pohromy.

„Sociálně hrůzní vicepremiér“ a šéf lidovců Josef Lux si ve čtvrtek navíc pustil pěkně pusu na špacír. Ostatní svět, řekl, tyto překážky zachovává a není ochoten je změnit. A *ono* zahraniční *moře*, dodal, *by mohlo* ten náš *liberální ostrávek zaplavit*.

Tady by „papež monetarismu“ souhlasit určitě nemohl. Ale pochopení by v sobě zřejmě našel, vždyť ve středu večer v televizi s širokým úsměvem naznačil, že političkově

jsou hoit nuceni dělat kompromisy, kdežto on je Pan Teoretik, jakási – mezi řádky vyřčeno – *zřetelnější* pravdy.

S Friedmanem, jako se všemi sekularizovanými papeži a teology volného trhu, je potíž. Jejich papirované teorie, všechny ty důmyslné grafy čisté konkurence urputně nálepované na živý organismus společnosti, jim prostě neustále nějak státní patriarchové kazí, takže ti nešťatní teoretikové a monopolní majitelé jediné pravdy ještě nemohli nikde ukázat, jak krásně by v praxi fungovaly plody jejich ducha. Ty teorie nelze vyvrátit, protože je nelze realizovat. Nejde to prostě. A sny – zase si vypůjčím od Wolkera – se zabíjejí jenom tím, že se uskuteční.

V Chile za Pinocheta, kde Friedman a sekta jeho „Chicago boys“ v 70. letech startovali reformu, to dlouho vypadalo „nadějně“, protože junta vyřadila ohlavní nepřátele monetárních experimentů – levici a odboráře – buď na hrbitovy, nebo do lágrů. Ale i nad Chile Friedman pak zlomil hál, když občas poradci pana generála zapojili zdravý, seelský rozum, určitou uvážlivost či místní (zlo)zvyky do vši té spouště – s pan

profesor si najednou vzpomněl, že mu vlastně na jeho kruhy šlape dik-tatura.

A tak to šlo popořádě země za zemí, až i v Čechách teď jeho věrní jako by ochabli ve víře. Neradí, ale i oni dnes museli aspoň trochu zapojit domácí seelský rozum, uvážlivost a tradici, aby napřiměné kopy sedláků naší transformace nenabraly směr na Chlumec.

Ne že by teď svého papeže úplně nebo z podstatné části zavrhli, ne že by se s ním v ničem neshodovali v tom posledním „balíčku“ či „korekci“ ekonomické politiky; třeba v privatizaci a v přísnějším uplatňování právních regulativů. Problém je v tom, že jedinou jejich celkovou koncepci za posledních téměř sedm let byla právě *friedmanovština*. A jedinou *koncepci* jejich seelského rozumu, kterým případ od případu – zaplácáním za to! – celou tu dobu fasili požáry, byl *chlap*. A „korekce politiky“ na tom, *myslím*, sotva co změnila.

Štobem, pane profesore Friedmane! A vítěje, naši sedláci – u Chlumce. A nebojte se: (Politická) *smrt* – ryzí básník potřebu – *není zlá. Těžké je jenom* (vaše politické) *umírání*.

Friedman v Praze a sedláci u Chlumce aneb myšlenkový zkrat Martina Hekrdly

Jiří Schwarz

Hrubé chyby a dezinterpretace pojmů mě nutí zaujmout stanovisko k stejnojmennému článku Martina Hekrdly z Práva z pátku 18. dubna 1997. Nebudu bezprostředně reagovat na žlučovité invektivy autora vůči Miltonu Friedmanovi a jeho názorům, protože respektuji právo každého na vlastní názor, nýbrž na omyly a pojmový chaos, které se v článku zmíněného autora vyskytují. Není bez zajímavosti, že sám autor se nezúčastnil žádné přednášky, semináře, ba ani tiskové konference, jimž byl přítomen 84letý nositel Nobelovy ceny za ekonomii Milton Friedman.

Laissez-faire samozřejmě neznamená co nejvolnější hospodářství, jak tvrdí pan Hekrdla ve svém článku, ale hospodářství založené na rozhodování svobodných jednotlivců podle zákonem stanovených pravidel, nad jejichž dodržováním bdí zákonem stanovené instituce. Od instituce parlamentu, vlády a jejich orgánů se očekává, že vytvoří právní rámec a aparát na obranu a vynucení přijatých zákonů, protože bez nich se stává „co nejvolnější hospodářství“ pouhou politickou frází.

Milton Friedman není ani teoretikem zvláštního postavení peněz v ekonomice, jak mylně tvrdí pan Hekrdla. Milton Friedman pouze tvrdí, že peníze mají význam pro hospodářství, a že jejich význam je větší, než si uvědomují někteří státní plánovači nebo ti, kteří bezmezně věří vládě a státu, že jsou schopny vyřešit veškeré hospodářské problémy. Hospodářské dějiny mnoha zemí jsou důkazem toho, že sebevznešenější cíle či sebedokonalejší vládní opatření se mýjejí s očekávaným účinkem a hospodářství se setrvačností jemu vlastní. Vůbec proto není jednoduché něco napravit stejně jako něco pokazit.

Milton Friedman nikdy nehovoří o chudé vládě, jak autor tvrdí, a nehovořil o ní ani v Praze. Chudá vláda je lehce zkorumpovatelná a toho se asi

nejen Milton Friedman obává. Milton Friedman vždy hovořil o omezené vládě, jejíž existence a činnost by co nejméně zatěžovala kapsy daňových poplatníků. Její omezenost by rovněž limitovala příležitosti korupce, jež hrozí především státním úředníkům. Omezenost vlády chápe v rozsahu jejich kompetencí a možnosti přijímat arbitrární rozhodnutí, jejichž důsledky se týkají svobodných občanů.

Milton Friedman za svou kariéru byl poradcem mnoha významných amerických politiků, například senátora Goldwatera, prezidentů Nixona a Reagana. Pana Hekrdlu by možná mohlo zaujmout, že Milton Friedman podnikl v roce 1980 přednáškové turné po Čínské lidové republice, které zopakoval v roce 1988, kdy ho pozval k diskusi tehdejší generální tajemník Komunistické strany Číny Zhao Ziyang, který Friedmana nazval významným profesorem, a sebe pouhým studentem. Milton Friedman má zkušenosti s praktickou hospodářskou politikou a určitě má schopnost rozlišovat mezi ekonomickou teorií a praktickými hospodářsko-politickými opatřeními, o čemž pan Hekrdla tak vehementně pochybuje.

Proti článku M. Hekrdly jako celku nelze vést polemiku z důvodu jeho vnitřní nekonzistentnosti. Jako příklad lze uvést srovnání ekonomických názorů Milтона Friedmana na problémy transformujících se ekonomik s hospodářskou politikou naší vlády po roce 1989, jejíž zásadní momenty si určitě ještě pamatujeme. Milton Friedman ve své slavné stati „Čtyři kroky ke svobodě“, publikované v *National Review* v roce 1990, vytyčil hlavní úkoly, které je nutno splnit, aby země dospěla ke skutečné svobodě:

1. privatizace, která samozřejmě zakládá právo každého jednotlivce směňovat jakékoli zboží či služby s ostatními za jakýchkoli vzájemně dohodnutých podmínek, což implicitně vylučuje jakoukoli kontrolu mezd a cen, včetně měnového kurzu, a je proti jakýmkoli omezením importů a exportů,
2. zajištění bezpečnosti soukromého vlastnictví,
3. vláda musí být omezena na plnění svých podstatných funkcí, mezi něž patří prosazování zákona a udržování pořádku včetně vynutitelnosti soukromých dohod, zajištění spravedlivého soudu za krádeže a zločiny, jakož i stanovení pravidel hry,
4. relativně stabilní monetární systém, který by zabránil hrozící inflaci v transformujících se ekonomikách.

Pokud naše vláda dopadla jak sedláci u Chlumce, jak tvrdí pan Hekrdla, tak tomu není proto, že se řídila názory Milтона Friedmana, ale právě proto, že se jimi důsledně neřídila. „Zaražená“ privatizace se zastavila v půli cesty, kdy v mnohých společnostech, které jsou všeobecně považovány za privatizované, drží stát kontrolní nebo významný podíl. V těchto společnostech nadále arbitrárně rozhodují státní úředníci, kteří bezostyšně obsazují posty v orgánech těchto společností. Tato perverzní privatizace je horší volbou, než kdyby akciové společnosti zůstaly zcela ve státním vlastnictví, protože jejich příklad diskredituje privatizační proces. Pokud vláda nenašla politickou sílu danou akciovou společností zcela privatizovat, neměla ji privatizovat raději vůbec. Neméně závažným sociálně-ekonomickým problémem zůstává „zastydlá“ deregulace některých odvětví s dominantní pozicí jedné akciové společnosti, která je mylně považována za tzv. přirozený monopol. Vědecký pokrok už tento ekonomický termín poslal do archivu i v takových odvětvích, jako je energetika, konkrétně energetické sítě, telekomunikace, pošty aj. a také v oblasti úrovně zajištění bezpečnosti soukromého vlastnictví, prosazování vlády zákona, vynutitelnosti soukromých dohod apod.

Konkrétní hospodářsko-politická opatření naší vlády se i v jiných oblastech podstatně lišila od „Čtyř kroků ke svobodě“ Milтона Friedmana. Není to teda „friedmanovština“, která dle pana Hekrdly učinila z členů naší vlády sedláky u Chlumce. V tom vidím zásadní zkrat v uvažování pana Hekrdly.

Jsem přesvědčen, že postavení naší vlády i přes přijatý „balíček opatření“ je stále nesrovnatelně lepší než postavení sedláků u Chlumce před bitvou i po ní. Jsem si jist, že kdyby vláda postupovala v ekonomické transformaci razantněji právě v souladu s argumenty Milтона Friedmana, pana Hekrdlu by tak hloupý příměř určitě nemohl nenapadnout.

(Zasláno do redakce Práva 28. dubna 1997;
v této publikaci uveřejněno poprvé.)

Kyvadlo času se vrací

EKONOMICKÁ TENDENCE Čas vlna ekonomiky se již přiklonila k pozitivnímu kvadrantu svého cyklu ekonomického vývoje. Svojí výraznou autoritou člunka dohledu Ministerstva financí prohlásila první čtyři čtvrtletí.

Čas vlna ekonomiky se vrací k pozitivnímu kvadrantu svého cyklu ekonomického vývoje. Svojí výraznou autoritou člunka dohledu Ministerstva financí prohlásila první čtyři čtvrtletí. Ekonomická tendence se již přiklonila k pozitivnímu kvadrantu svého cyklu ekonomického vývoje. Svojí výraznou autoritou člunka dohledu Ministerstva financí prohlásila první čtyři čtvrtletí.

KNIA DORA, IMÉ PRUJE

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

BLOBULISMUS JANO MARŠEJ MROZBA

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

22 EKONOMIKA → 30/1997

HLEDÁ SE NOVÝ MILTONI FRIEDMAN

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá. První dva čtvrtletí letošního roku jsou vzhledem k tomu, že v minulosti byla ekonomika v období recese, velmi slabá.

ALEXSEJ BALEK →

→ ekonomický právník, právník

Hospodářský liberalismus je minulostí, ať žije komunistická budoucnost!

Jiří Schwarz

Tak bych nazval článek Alexeje Bála „Kyvadlo času se vrací“ publikovaný v Ekonomu č. 30/1997. Odvahu k takto extrémnímu názvu jsem našel poté, co jsem si přečetl názor autora, že „stát kromě legislativních a regulačních funkcí bude muset vykonávat i bezprostřední ekonomické funkce, tj. vlastnit podniky a naučit se je účelně řídit“. To vše nám podle autora hrozí v 21. století.

Tento názor není příliš vzdálen známému marxisticko-leninskému postulátu o společenském vlastnictví výrobních prostředků jako podmínce pro optimální řízení ekonomiky pomocí centrálního plánování. Čas vhodný na polemiku s těmito extrémními názory je však už dávno pryč. Vypršel s pádem politického a hospodářského systému, který byl na těchto idejích a „teoriích“ založen.

Celý autorův článek je vnitřně rozporný. Alexej Bálek na jedné straně tvrdí, že globalizace se stává podstatným rysem světové ekonomiky, a na straně druhé jedním dechem věští, že to bude s největší pravděpodobností keynesiánský adaptovaný na kvalitativně nové podmínky 21. století, které bude rozhodující pro formulování zásad hospodářské politiky. Tato implikace je naprosto nesmyslná, když víme, že právě globalizace ekonomiky přispěla k pádu tradiční keynesiánské doktríny.

1. Globalizace je nezadržitelným trendem

Globalizace ekonomiky vyjadřuje stav, kdy se v hospodářství jednotlivých zemí zvyšuje váha nadnárodních a mezinárodních společností, podíl zahraničních investic, zboží z dovozu apod. Výrazem globalizace je nejen síť McDonald's, kapitálový vstup Volkswagenu do automobilky Škoda, ale také burzy v Londýně, New Yorku, Tokiu a Hongkongu, které ve své informační provázanosti neustále generují ceny cenných papírů a prakticky kdykoli na nich lze obchodovat. Globalizace nese s sebou prosazení unifikace, což se projevilo v módě rozšířením džínsů či nošením sportovní obuvi do zaměst-

nání, hamburgery a Coca-Colou v rychlém stravování, v hudbě například rock'n'rollem, později beatem, nyní techno. Globalizace s sebou přináší rovněž harmonizaci vývoje hospodářského cyklu v jednotlivých teritoriích, z čehož vyplývají mnohé výhody, ale také možná rizika. Mezi těžko předvídatelná rizika patří chování tzv. venture kapitálu, který se přesouvá z jednoho teritoria do druhého podle výše očekávaného zhodnocení. Jeho přílivy či odlivy mohou mít však nejen negativní, ale také pozitivní vliv na hospodářství, který závisí na současném stavu ekonomiky, především její platební bilanci.

Vždyť právě globalizace ekonomiky snížila efektivnost keynesiánských zásahů do hospodářství a vyvrátila víru ve vládu či stát jako garanta společenského blahobytu. Aktivní fiskální politiky prosazované keynesiánskými ekonomy vedly v historii k dosud nevídanému státnímu zadlužení, které má z dlouhodobého hlediska pouze negativní důsledky. Současné snahy o zavedení jednotné evropské měny jsou dalším výrazem pochyb o schopnosti vlády či centrální banky státu zachovat zdravou měnovou politiku. Mohlo by se zdát, že globalizace vede k potlačení konkurence, ale není tomu tak. Naopak rozšiřuje nabídku na dosud omezených regionálních trzích. Ani komunistický stát obehnaný železnou oponou nedokázal zabránit lidem nosit džínsy, pít Coca-Colu, kouřit Marlboro či poslouchat Rádio Svobodná Evropa. Stejně tak je neuskutečnitelným snem etatisty představa, že stát v příštím století bude schopnější ovlivňovat hospodářský život společnosti, když to nedokázal ani v tomto století. Jeho schopnost efektivně zasahovat se dále snižuje. Nejzřejmějším příkladem je Internet, který může proniknout až domů ke každému uživateli. Každý uživatel může oslovit jiné uživatele a tito uživatelé spolu mohou komunikovat, obchodovat a vůbec k tomu nepotřebují ani vládu, ani stát. Informační technologie jsou dnes tak sofistikované, že vláda, byť by chtěla, je nedokáže efektivně regulovat. Může je pouze zakázat. Jedinou efektivní formou zákazu je uvržení celé země do bídy a zaostalosti. To ovšem není žádné řešení. Rozvoj moderních informačních technologií, který je mimo jiné kapitálově náročný, podobně jako kdysi byla stavba železnic či dálkového elektrického vedení, se stává motorem ekonomického rozvoje. Povede k růstu bohatství jednotlivce, a tím i ke zvýšení míry jeho osobní svobody v demokratické společnosti a k růstu společenského blahobytu.

2. Pojmová jasnost a síla empirie

Není pravda, že se mění faktory, které donedávna povzbuzovaly poptávku, jak tvrdí Alexej Bálek, který mezi tyto faktory zahrnuje hrozivou nezaměstnanost, růst podílu chudých a nadměrné stárnutí obyvatelstva.

Růst nezaměstnanosti v západní Evropě je způsoben částečně hospodářským cyklem a částečně úlohou, kterou plní vlády v ekonomikách evropských zemí. Jejich role je větší, než hraje vláda Spojených států. Kontrola nájemného v Evropě nevytváří tak dynamicky rovnovážný trh s byty jako ve Spojených státech, kde tento trh umožňuje vysokou mobilitu pracovní síly z míst hospodářského útlumu do míst, kde dochází k rozmachu. V jediné zemi OECD nelze statisticky prokázat růst podílu chudých (autor by možná měl upřesnit, zdali měl na mysli absolutní či pouze relativní zbládnutí dělnické třídy, jak o něm psal Karel Marx a jeho pohrobci). Zvláště ideologicky podbarvený je termín „nadměrné stárnutí obyvatelstva“. Pokud se jedná o termín vyjadřující růst průměrného věku obyvatelstva, pak se autor totálně mylí a vztah je zcela opačný, než uvádí. Růst průměrného věku obyvatelstva vede naopak k růstu poptávky ve vztahu k nabídce, neboť stále roste podíl obyvatelstva, který se neúčastní na produkci (nabídce), ale je součástí celkové poptávky ve společnosti.

Stejně tak není pravda, že v nových podmínkách se mění problém uplatnění produkce, jak tvrdí autor. Ten je v otevřených tržních ekonomikách vždy stejný a výrobci v souladu s dobře známou koncepcí neviditelné ruky trhu Adama Smitha vyrábějí a nabízejí to, o čem si myslí, že to spotřebitelé budou na trhu požadovat a kupovat. Pokud však autor srovnává svobodnou tržní ekonomiku s uzavřeným centrálně řízeným deficitním socialistickým hospodářstvím, kde státní výrobce vnucuje své zboží spotřebiteli jen proto, že konkurence buď není, nebo je omezená, a spotřebiteli nezbyvá než na tuto hru přistoupit, tak má pravdu. Ale toto jeho srovnání je aktuální pouze pro země, jakými jsou v současnosti Severní Korea, Kuba a několik afrických zemí.

3. Hospodářský liberalismus for ever

Autorovo volání po jiné teorii, než je liberalismus, která by se stala základem pro formulaci hospodářských politik, není ničím jiným než hozením hrachu na zeď. Najde-li se ekonom či skupina ekonomů, kteří vytvoří novou teorii, která lépe než dosavadní ekonomické teorie vysvětlí ekonomickou

realitu, může se tato teorie stát základem nových hospodářskopolitických přístupů. Může se však také stát, že se prosadí, i když lepší nebude, jak se stalo v případě teorie Johna Maynarda Keynesa. Trvalo více než 40 let, než politikové a voliči pochopili, že je nutná změna. Změna nepřinesla nic nového, pouze návrat k něčemu, co tu bylo předtím, ke klasické teorii s jejím hospodářským liberalismem. Trh s hospodářskými teoriemi, který ve svobodných společnostech není regulován, je schopen uspokojovat společenskou poptávku.

Hospodářský liberalismus je založen na spontánním řádu (ne chaosu) a obhájí principy svobodných trhů a konkurence na nich. Je to hospodářství založené na rozhodování svobodných jedinců podle zákonem stanovených pravidel, nad jejichž dodržováním bdí instituce, které jsou s to efektivně prosadit vynutitelnost zákona. Vláda a stát vytvářejí podmínky pro fungování takového systému a jsou odpovědné za nabídku veřejných statků – obrany, bezpečnosti, školství, zdravotnictví a sociální péče dle přesně vymezených pravidel. I v těchto oblastech však liberálové prosazují individuální práva a odpovědnost za vlastní jednání a rozhodování. To znamená, že i v těchto oblastech by měl klesat podíl státních a veřejných výdajů ve prospěch výdajů soukromých.

Hospodářský liberalismus a jeho teorie naštěstí nestojí ani nepadá s Miltonem Friedmanem a není ani omezena na kampus Chicagské univerzity, jak by se čtenář po přečtení článku pana Bálka mohl domnívat. Liberálně orientované ekonomy lze nalézt nejen na téměř všech světových univerzitách, včetně Číny a Vietnamu, ale také ve vládách mnoha zemí, včetně vlád sociálně demokratických. Za nejlepší příklad poslouží labouristická strana na Novém Zélandě, která má zásluhu na tom, že novozélandská ekonomika se stala po Hongkongu a Singapuru třetím nejsvobodnějším hospodářstvím na světě. Zdá se, že i britská Labour Party by mohla překvapit zahraniční pozorovatele. Ty domácí ani příliš nepřekvapil její návrh na privatizaci londýnského metra.

(Poprvé publikováno v Ekonomu 33/97, str. 20-21 pod názvem „Liberalismus na pokračování“)

Příloha II

LIBERÁLNÍ INSTITUT

A

CENTRUM LIBERÁLNÍCH STUDIÍ

ZÁKLADNÍ INFORMACE

LIBERÁLNÍ INSTITUT

CENTRUM PRO ROZVOJ INDIVIDUÁLNÍ SVOBODY,
SOUKROMÉHO VLASTNICTVÍ, SVOBODNÉHO TRHU
A VLÁDY ZÁKONA

*Potřebujeme odvážné myslitele, kteří nepodlehnu moci
a vlivu lákavého pochlebování a jsou připraveni bojovat
o ideál, i když vyhlídka na brzký úspěch je ještě velmi malá.*

Friedrich August von Hayek

Liberální institut je nezávislá, nezisková organizace pro rozvoj a aplikaci liberálních idejí a programů založených na principech klasického liberalismu, mezi které řadíme:

- nezcizitelná práva každého jednotlivce a hodnotu lidského života,
- zásadu dobrovolnosti ve všech lidských činnostech,
- instituce soukromého vlastnictví, smlouvy a vlády zákona, které jsou nezastupitelné při ochraně lidských práv,
- samoregulující se trh, svobodný obchod a definovaný rámec pro činnost vlády v právním státu.

Liberální institut byl založen 28. února 1990. Jeho založení iniciovaly vůdčí osobnosti Liberálního spolku F. A. von Hayeka, který spontánně vznikl v listopadových dnech 1989 na podporu společenských změn.

Liberální institut je financován z vlastních zdrojů pocházejících z výsledků vlastní činnosti a z darů jednotlivců a soukromých organizací.

VÝZKUM

Výzkumná činnost Liberálního institutu se netýká pouze transformace české společnosti na makroúrovni, ale také analýzy těchto procesů v ostatních zemích, které se vyrovnávají s dědictvím totalitarismu založeného na direktivně a centrálně řízeném státním hospodářství. Sledujeme a vyhodnocujeme vývojové trendy v těchto zemích. S postupující transformací společnosti a hospodářství se naše pozornost stále více soustřeďuje do mikroekonomické oblasti, na rozvoj soukromého sektoru. V souvislosti s tím

vyvstává potřeba překročit hranice ekonomického výzkumu a zabývat se problémy legislativy, státní regulace a efektivnosti státní administrativy.

Výzkumná činnost Liberálního institutu je v současné době naplněna následujícími konkrétními projekty aplikovaného výzkumu:

- 1. Makroekonomická analýza a konstrukce Indexu ekonomické svobody**
- 2. Deregulace a zavedení konkurence na energetických sítích**
- 3. Železnice jako součást dopravního trhu**
- 4. Kapitálový trh v transformující se ekonomice**
- 5. Reforma penzijního systému a úloha penzijních fondů**
- 6. Tržní přístup k ochraně životního prostředí**
- 7. Cena protekcionismu v České republice**

Výzkumná činnost Liberálního institutu zahrnuje kromě těchto projektů i oblast teoretického výzkumu, kde navazuje zejména na filozoficko-metodologický odkaz F. A. von Hayeka. Dominantní postavení v této oblasti má projekt **Teorie spontánního řádu**.

Významnou formou prezentace výzkumu jsou diskusní fóra, konference a kolokvia. Liberální institut je pořádá ve spolupráci se zahraničními institucemi a univerzitami za účasti významných vědců, politiků a podnikatelů. Nezapomenutelnou zůstává konference Společnosti Mont Pèlerin pod názvem „Hledání přechodu ke svobodné společnosti“, konaná v roce 1991 v Praze a organizovaná Liberálním institutem.

VZDĚLÁNÍ

Po politických změnách v roce 1989 se ocitlo obecné ekonomické vzdělávání nejen v České republice ve slepé uličce. Vedle kvalifikovaných učitelů v té době chyběly především kvalitní učebnice. Liberální institut přispěl svým dílem k rychlému řešení neutěšené situace. Kolektiv jeho spolupracovníků přeložil známou učebnici pro úvod do studia ekonomie „Ekonomický styl myšlení“, jejímž autorem je americký profesor Paul Heyne. Tato kniha byla první standardní učebnicí ekonomie vydanou v naší zemi po téměř padesáti letech a její náklad 20 000 kusů byl v průběhu jednoho roku vyprodán. Na pozvání Liberálního institutu přednášeli v Praze mnozí mezinárodně uznávaní profesori, kteří napomohli obnově ekonomického

vzdělání u nás. Největší ohlas měla vystoupení Milтона Friedmana v letech 1990 a 1997.

Liberální institut podporuje rozvoj obecného ekonomického vzdělání mj. i tím, že od r. 1995 každoročně uděluje „**Cenu Garyho Beckera o nejlepší studentskou práci z ekonomie**“; tato forma poskytování finančních dotací elitním studentům se uskutečňuje ve spolupráci s Národohospodářskou fakultou VŠE v Praze.

V roce 1991 byla poprvé ve spolupráci s Foundation for Teaching Economics (FTE) uspořádána konference „Cesta k ekonomickému myšlení“, jíž se zúčastnilo 310 lidí. Pro velký úspěch byla tato konference opakována v následujícím roce. Od roku 1993 pořádáme s FTE týdenní seminář „**Ekonomie pro budoucí manažery a jejich učitele**“. Vycházíme ze zkušenosti, že není efektivnější cesty pro šíření názorů a vědomostí než prostřednictvím učitelů. Tohoto programu se každoročně účastní 30 vybraných středoškolských učitelů a 30 vybraných studentů ze zájemců, jejichž počet několikrát přesahuje naše možnosti.

Od r. 1996 pořádá Liberální institut ve spolupráci s Centrem liberálních studií týdenní seminář „**Letní univerzita liberálních studií**“ pro studenty i absolventy vysokých škol. Posluchači se formou přednášek a následných diskusí v menších pracovních skupinách seznamují s teoretickými koncepcemi klasického liberalismu, a to zejména v oblasti filozofie, ekonomie, historie a práva. „Letní univerzita liberálních studií“ patří mezi ty projekty Liberálního institutu, které mají mezinárodní charakter a význam – to se týká jak lektorského sboru, v němž působí kromě českých představitelů liberalismu také významní liberální myslitelé z USA, SRN, Švýcarska, Belgie a Slovenska, tak posluchačů, mezi nimiž jsou kromě domácích studentů i mladí liberálové ze Slovenska a Polska.

Školení a seminářů pořádaných Liberálním institutem, které byly velmi prakticky zaměřeny, např. „Účetnictví, auditing a finanční řízení podniku v zemích Evropského společenství“, „Oceňování podniků v privatizaci“, „Vypracování privatizačního projektu“, „Obchodní zákoník – nová právní norma“, „Zákon o investičních společnostech a fondech“ aj., se dosud zúčastnilo více než 5 000 lidí.

OSVĚTA

Liberální institut se od svého založení veřejně vyjadřoval k aktuálním politickým a hospodářským událostem nejen v domácích, ale i zahraničních sdělovacích prostředcích. V některých domácích periodikách byly publikovány série článků a příspěvků autorů z okruhu Liberálního institutu. Aktuální problémy se staly tématem mnoha publikací Liberálního institutu. Další publikace byly a jsou vydávány ve spolupráci s Centrem liberálních studií; zabývají se problematikou deregulace kapitálových trhů, profesních komor, vysokoškolského zákona, liberalizace nájemného a privatizace bytů apod. Prezentace těchto publikací probíhá v rámci **diskusního fóra** (součást Freeman Discussion Club Network) za účasti autora, oponentů, zástupců vlády, parlamentu, akademických kruhů a sdělovacích prostředků.

V březnu 1995 byla v přítomnosti Garyho Beckera, dr. Laurence Hayeka a jiných významných osobností slavnostně uvedena do provozu knihovna Friedricha A. Hayeka v prostorách Liberálního institutu, která má přispět k další propagaci děl liberálních myslitelů a ke zlepšení servisu pro autory z okruhu Liberálního institutu a jeho příznivce.

Při příležitosti 5. výročí založení Liberálního institutu se v březnu 1995 poprvé konala **Výroční přednáška Liberálního institutu**, kterou pronáší věhlasný představitel vědeckého, společenského či politického života. Přednášejícím byl profesor Gary S. Becker, nositel Nobelovy ceny za ekonomii, jehož slavnostní projev se stal důstojným základem pro tuto tradici. Výroční přednáška Liberálního institutu v r. 1997, kterou pod názvem „Svobodný trh ve svobodné společnosti“ proslovil nositel Nobelovy ceny profesor Milton Friedman, se setkala s mimořádným ohlasem české veřejnosti a sdělovacích prostředků.

PUBLIKACE

Překladatelskou a publikační činností se stal Liberální institut nejvýznamnějším propagátorem liberálních myšlenek, názorů a teorií v České republice. Jeho péčí byly nebo budou vydány následující knihy:

Paul Heyne: *Ekonomický styl myšlení* (1990) /ve spolupráci s VŠE v Praze/

Milton a Rose Friedmanovi: *Svoboda volby* (1992)

Milton Friedman: *Kapitalismus a svoboda* (1993)

Detmar Doering, ed.: *Liberalismus v kostce* (1994)

Robert Holman: *Vývoj ekonomického myšlení* (1994)
Friedrich August von Hayek: *Kontrarevoluce vědy* (1995)
Ján Pavlík, ed.: *Gary Becker v Praze* (1996)
Milton Friedman: *Za vším hledej peníze* (1997)
Milton Friedman: *Metodologie pozitivní ekonomie* (1997)
Gary S. Becker: *Teorie preferencí* (1997)
Ján Pavlík, ed.: *Milton Friedman v Praze: myšlenky, názory, komentáře*
(1997)
Ludwig von Mises: *Liberalismus* (1998)
James D. Gwartney, Richard L. Stroup: *Ekonomie* (1998)
Henry Hazlitt: *Ekonomie v jedné lekci* (1998)
David Friedman: *Soukolí svobody* (1999)
Ján Pavlík: *Teorie spontánního řádu* (1999)

Tyto knihy jsou vydávány v nákladech 3 až 5 tisíc výtisků a jsou distribuovány v knižní prodejní síti nejen v České republice, ale také na Slovensku. Opravdovým bestsellerem se u nás podobně jako ve Spojených státech na počátku 80. let stala *Svoboda volby*, jejíž náklad byl během čtyř měsíců rozprodán.

Vydavatelská činnost Liberálního institutu zahrnuje kromě knih i další publikace, na jejichž vydávání se podílí i Centrum liberálních studií:

Ján Pavlík: *K základním předpokladům liberální demokracie* (1990)
Jiří Schwarz: *Průvodce tržní ekonomikou I.* (1992)
Jiří Schwarz: *Ronald H. Coase – nositel Nobelovy ceny za ekonomii 1991*
(1992)
Jiří Vaněk: *Teleologie Karla Engliše a liberalismus* (1992)
Ondřej Schneider: *Liberální ekonomie a daňová politika* (1992)
Ján Pavlík: *The Decline and Ascent of the Expected Utility Theory* (1992)
Ralph Raico: *Klasický liberalismus ve 20. století* (1993)
Ondřej Schneider: *Negativní důchodová daň a její aplikace v české politice*
(1993)
Tomáš Ježek: *Peníze* (1993)
Robert Holman, Zdeněk Šrein, Michaela Erbenová: *Deregulace v českém
hospodářství* (1995)
Martin Hemelík: *De libertate* (1995)

- Jiří Vaněk, Danica Slouková: *Hayekova obrana svobody* (1995)
- O. Schneider, M. Horálek, O. Výborná: *Státní penzijní systémy – časovaná bomba?* (1995)
- Randall K. Filer, P. Rychetský, M. Strapec: *Liberalizace trhu s byty v České republice* (1995)
- J. Štátný, J. Biskup, J. Pfeiffer, J. Vrbík: *Aplikace individuálních přístupů v péči o zdravotně postižené* (1995)
- Zdeněk Suda, Jiří Musil: *Německo 1995: Bilance a výhledy* (1995)
- Milan Znoj, ed.: *Naše současné spory o liberalismus* (1995)
- J. Staša, Vl. Roskovec, M. Ševčík: *Vysoké školy: samostatnost nebo státní paternalismus?* (1996)
- Karel Čermák, Václav Kupka, Bohuslav Svoboda: *Profesní komory* (1996)
- Jan Dědič, Dušan Tříška: *Nad novelou obchodního zákoníku* (1996)
- Václav Bělohradský, Jiří Musil, Josef Novák: *Občanská společnost* (1996)
- Vývoj českého kapitálového trhu ve střednědobém horizontu* (1996)
- Friedrich Naumann: příspěvky k pochopení osobnosti a díla* (1996)
- Walter Hamm: *Nastal čas změn – bytová politika ve střetu požadavků ekonomických a sociálních* (1996)
- Quo vadis, sociální demokracie?* (1997)
- Quo vadis, ODS?* (1997)

Liberální institut společně s Centrem liberálních studií uvedl v České televizi dva půlhodinové filmové portréty Garyho S. Beckera a Miliona Friedmana z jejich návštěvy v České republice; tato dokumentární díla se setkala s mimořádným diváckým ohlasem.

PROGRAM BĚŽNÉHO ROKU

Za pět let se činnost Liberálního institutu stabilizovala. K jejímu obsahu patří:

I. Výzkum:

1. Výzkumná činnost sestává z výše uvedených projektů a probíhá kontinuálně.
2. Prezentace probíhá buď formou diskusních fór, kolokvií či konferencí.

II. Vzdělání:

1. Ekonomie pro budoucí manažery a jejich učitele (srpen/září).

2. Letní univerzita liberálních studií (červen).
3. Cesta do svobodné společnosti (seminář o transformaci bývalých totalitních společností – září/říjen).
4. Cena Garyho Beckera o nejlepší studentskou práci z ekonomie (květen).

III. Osvěta:

1. Výroční přednáška Liberálního institutu (únor/březen).
2. Pravidelná diskusní fóra k aktuálním společenským problémům (měsíčně).

IV. Publikace:

1. Prezentace nejvýznamnější knihy vydané Liberálním institutem (září/říjen).
2. Vydávání významných příspěvků z diskusních fór (měsíčně).

***

Fungování a další rozvoj činnosti Liberálního institutu závisí ve značné míře na dobré vůli a ochotě těch institucí i jednotlivců, u nichž se kromě víry v liberální principy objevuje i snaha konkrétně podpořit jejich rozvíjení a aplikaci. Všechny tyto instituce i jednotlivce ubezpečujeme, že pokud se rozhodnou podpořit činnost Liberálního institutu formou finančních dotací a sponzorování jeho aktivit, jejich příspěvky a dary budou použity nejvýše efektivním způsobem ve prospěch rozvoje svobodné společnosti.

Číslo účtu Liberálního institutu je: 55 94 88/5100

Adresa:

Liberální institut

Spálená 51

110 00 Praha 1

tel.: (2) 24 91 21 99, 24 91 80 39

fax: (2) 29 17 10

e-mail: liberal.institut@ecn.cz

<http://www.ecn.cz/private/liberal>

Jiří Schwarz, prezident

Miroslav Ševčík, ředitel

Správní rada: Ing. Jiří Schwarz, CSc., Ing. Miroslav Ševčík, CSc.,
doc. PhDr. Ján Pavlík, Ing. Petr Šíma,
prof. Ing. Milan Žák, CSc.

Sekretariát: Helena Černá, Petra Vondrová, Martina Bartošová

Koordinátor projektů: Ing. Josef Šíma

Vedoucí projektů:

Miroslav Ševčík, Jiří Schwarz
**Makroekonomická analýza a konstrukce Indexu ekonomické
svobody**

Libor Dušek
Deregulace a zavedení konkurence na energetických sítích

Josef Šíma
Železnice jako součást dopravního trhu

Jiří Schwarz, Miroslav Ševčík
Kapitálový trh v transformující se ekonomice

Ondřej Schneider, Tomáš Jelínek
Reforma penzijního systému a úloha penzijních fondů

Michael Volný
Tržní přístup k ochraně životního prostředí

Dan Šťastný, Milan Žák
Cena protekcionismu v České republice

Ján Pavlík
Teorie spontánního řádu

CENTRUM LIBERÁLNÍCH STUDIÍ

*Liberalismus není učení,
jež slibuje moc, vliv a posty,
nýbrž naopak,
jeho cílem je učinit moc neškodnou
skrze její decentralizaci a rozptýlení.*

Wilhelm Röpke

Centrum liberálních studií je nadace, jejímž programem je systematická a metodická propagace liberálních idejí a hodnot občanské společnosti v České republice, jakož i rozvíjení liberálního myšlení na teoretické úrovni.

V souladu s tímto programem si CLS klade za úkol přispět k ujasnění definice politického liberalismu, k vymezení jeho místa v současném společenském vývoji a ke stanovení optimálního způsobu jeho uplatnění při řešení aktuálních společenských problémů.

Centrum liberálních studií poskytuje jednotící platformu pro koordinaci aktivit liberálních skupin různé provenience v rámci České republiky, a to bez ohledu na jejich stranickou příslušnost.

Společná práce na různých projektech liberálního zaměření pod záštitou CLS má zároveň vést k vytvoření úzkých pracovních a osobních vazeb mezi představiteli českého liberálního myšlení, jakož i k dalšímu rozvoji kontaktů mezi českými a zahraničními liberály; výrazem této orientace je skutečnost, že ve správní radě CLS působí představitelé Liberálního institutu, Nadace Friedricha Naumanna a dalších liberálně orientovaných uskupení.

Aktivity CLS jsou založeny na systematické spolupráci s širším okruhem stálých spolupracovníků z řad etablovaných odborníků (vysokoškolských pedagogů, vědců, pracovníků ministerstev, publicistů, představitelů hospodářské a politické praxe). Kromě toho vypisuje CLS granty pro rozsáhlejší vědecké studie analytického charakteru zaměřené ke konkrétním problémům ekonomického a politického života. Za účelem získávání mladých a perspektivních spolupracovníků z řad studentů a doktorandů poskytuje CLS finanční dotace pro diplomové a disertační práce, v nichž se uplatňují liberální hlediska.

Činnost CLS se rozvíjí ve třech navzájem propojených základních oblastech. Jedná se o:

1. Oblast teoretického výzkumu. Do této oblasti spadá zejména ediční aktivita CLS zaměřená na překladovou i původní českou odbornou literaturu, zabývající se různými aspekty teorie liberální společnosti. Základnou teoreticko-výzkumné práce CLS je Knihovna F. A. von Hayeka (umístěná v Liberálním institutu, Praha, Spálená 51), která poskytuje své služby i pro odbornou veřejnost.

2. Oblast veřejné působnosti a publicistiky, která tvoří hlavní náplň činnosti CLS; cílem zde je, aby ke všem závažným aktuálním problémům v oblasti hospodářské a politické existovalo veřejně přístupné, odborně prodiskutované a jasně formulované liberální stanovisko.

3. Oblast organizačních aktivit. Do této oblasti patří pořádání seminářů, workshopů, panelových diskusí, přednášek významných osobností světového liberalismu, debat v rámci klubové činnosti CLS, zprostředkování stáží a studijních pobytů u významných institucí liberálního zaměření v zahraničí atd.

Cílovou podobou CLS je vysoce prestižní instituce sdružující stálý okruh špičkových odborníků, jejíž odborné vyjádření (v podobě expertiz, analytických studií atd.) bude s to plnit funkci seriózního podkladu pro rozhodování politiků i pro formování liberálních postojů veřejného mínění.

Liberální vidění světa je samo o sobě nesmírně důležitou kulturní hodnotou, k níž nelze dospět automaticky, nýbrž jedině na základě cílevědomé snahy o hlubší poznání skutečnosti. CLS chce sloužit veřejnosti právě tím, že zprostředkovává toto poznání, které se může rozvíjet pouze formou svobodné diskuse.

Kontaktní adresa:
Centrum liberálních studií
doc. PhDr. Ján Pavlík
ředitel
Spálená 51
110 00 Praha 1
tel.: (2) 24 91 21 99, 24 91 80 39

Ing. Marta Peroutková
jednatelka
Chorvatská 7
100 00 Praha 10
tel.: 673 12 341
fax: 673 12 557
e-mail: cls@ecn.cz

Příloha III

ZA VŠÍM HLEDEJ (VŽDY) PENÍZE

Ing. Josef Šíma

V souvislosti s dubnovou návštěvou Prahy jednoho z největších světových ekonomů a držitele Nobelovy ceny za ekonomii z roku 1976 Milтона Friedmana se díky vydavatelskému počínu Liberálního institutu dostává českému čtenáři do rukou překlad další z jeho knih – *Za vším hledej peníze (Money Mischief)*, který následuje po již publikovaných knihách téhož autora *Svoboda volby* (Liberální institut, 1992) a *Kapitalismus a svoboda* (Liberální institut, 1993).

Kniha vychází z více než padesáti let Friedmanova studia peněz a peněžních institucí a ukazuje na řadě historických epizod z různých období na velmi překvapivé souvislosti mezi chováním měnových autorit (panovníků, centrálních bank) a událostmi ve sféře politiky, kterým lze správně porozumět a popřípadě se vyvarovat jejich negativních následků pouze při důkladné znalosti základů měnové teorie.

Peníze hýbou světem. Peníze, jeden z největších „vynálezů“ lidstva, ovšem neplní pouze svou blahodárnou úlohu tím, že ulehčují směnu, a tak umožňují rozvoj hospodářství. Svou stinnou hru začínají hrát peníze v okamžiku, kdy se dostávají do rukou nezodpovědných vlád a stávají se nástrojem hospodářských politik.

V knize, která je psána velmi čtivě, se seznamujeme se základy měnové teorie, abychom se s takto získaným teoretickým aparátem dověděli, jak politické ústupky jedné úzké zájmové skupině během volební kampaně Franklina D. Roosevelta v několika státech USA uspíšily nástup komunismu v Číně, sledujeme, jak znehodnocování zlatých mincí přivedilo rozpad Římského impéria; profesor Friedman ukazuje, jakou shodou náhod došlo k tomu, že se zlato stalo hlavním měnovým kovem, připojuje podrobnou polemiku s všeobecně přijímaným názorem o nadřazenosti zlaté měny nad ostatními kovovými standardy a dlouze diskutuje dopad rozhodnutí o přijetí zlatého standardu v USA na americkou politiku a ekonomiku druhé

poloviny minulého století, jehož dozvuky doznívají ještě dnes téměř po celém světě.

Inflace papírových peněz Francouzské revoluce, hyperinflace první sovětské měny, německá poválečná hyperinflační zkušenost, ale i hyperinflace rozvracející hospodářství latinskoamerických zemí v době nedávno minulé či inflační dobrodružství celého západního světa v 70. letech usvědčují vlády a centrální měnové autority z fatální nekompetentnosti. Profesor Friedman neopakovatelným způsobem popisuje mnohdy neočekávané a nezamýšlené účinky peněz a ukazuje, jak nezodpovědné vlády mnoha zemí světa pomocí inflace ožebračily nejen své vlastní občany, ale že jejich rozhodnutí měla silný vliv na běh událostí i v zemích na druhé straně Země.

V knize dále nalezneme zamyšlení nad bezprecedentní současnou situací světového měnového uspořádání i nad budoucím vývojem tohoto „světa papírových peněz“, včetně úvah o budoucnosti společné evropské měny.

Knihou zaujme jak laiky, neboť ekonomické zákonitosti, které jsou nutné k jejímu pochopení, jsou v ní vyloženy, a závěry, které profesor Friedman vyvozuje, jsou velmi zajímavé a unikátní, tak i profesionální ekonomy, neboť velké množství referencí k odborné literatuře, mnohé citáty velikánů světového ekonomického myšlení, analýza jejich omylů v souvislosti s diskusí o zásadních rozhodnutích, jež ovlivnila celý následující hospodářský vývoj nejvyspělejších zemí světa (např. problematika volby stříbrného či zlatého měnového standardu versus rozhodnutí ve prospěch bimetalismu), rozbor alternativních modelů kovového měnového standardu a pojednání o příčinách, důsledcích a léčbě inflace doplní mnohé mezery v učebnicích ekonomických teorií a hospodářských dějin.

Knihou má 264 stran, doporučená prodejní cena je 138 Kč. Kromě běžných knihkupectví si ji lze objednat na adrese Liberálního institutu.

(poprvé publikováno v Hospodářských novinách 25. 3. 1997)

TEXTY K FOTOGRAFIÍM

1. Uvítání vzácných hostů v Liberálním institutu, 16. dubna 1997
(zleva: Ing. Jiří Schwarz, CSc., prezident Liberálního institutu, prof. Rose Friedmanová, Ing. Miroslav Ševčík, CSc., ředitel Liberálního institutu, prof. Milton Friedman)
2. Manželé Friedmanovi a Jiří Schwarz před obrazem F. A. von Hayeka.
(Liberální institut, 16. dubna 1997)
3. Milton a Rose Friedmanovi v debatě s Jiřím Schwarzem a doc. PhDr. Jánem Pavlíkem, ředitelem Centra liberálních studií
(Liberální institut, 16. dubna 1997)
4. Manželé Friedmanovi v doprovodu Jiřího Schwarze při rozhovoru s představiteli České pojišťovny, a. s.,
16. dubna 1997 (zleva: Ing. Ladislav Bartoníček, generální ředitel České pojišťovny, a.s., J. Schwarz, prof. Friedman, Ing. Slavěna Podloucká, Ing. Marcela Dolečková, prof. Friedmanová)
5. Jiří Schwarz pronáší úvodní slovo k výroční přednášce Liberálního institutu, kterou za několik okamžiků přednese Milton Friedman
(Žofín, 16. dubna 1997)
6. Milton a Rose Friedmanovi odpovídají na dotazy z pléna
(Žofín, 16. dubna 1997)
7. Profesor Milton Friedman v zamyšlení nad otázkami týkajícími se české hospodářské politiky
(Žofín, 16. dubna 1997)
8. Milton Friedman na návštěvě v SCP
(Středisko cenných papírů v Praze, 17. dubna 1997)

9. Profesor Milton Friedman jako čestný doktor Vysoké školy ekonomické v Praze
(Karolinum, 17. dubna 1997)
10. Milton Friedman s Václavem Klausem
(Karolinum, 17. dubna 1997)
11. Milton a Rose Friedmanovi při diskusi se studenty a pedagogy Vysoké školy ekonomické v Praze
(Aula VŠE, 17. dubna 1997)
12. Manželé Friedmanovi se v doprovodu Jiřího Schwarze a Miroslava Ševčíka ubírají do restaurantu Melodie, přičemž studují v terénu, jak se v České republice rozvíjejí tržní síly
(Praha, okolí Liberálního institutu, 18. 4. 1997)
13. Milton a Rose Friedmanovi vedou seminář pro vybrané ekonomické experty
(Liberální institut, 18. 4. 1997)
14. Jiří Schwarz odevzdává manželům Friedmanovým upomínkový dar od Liberálního institutu
(Liberální institut, 18. 4. 1997)
15. Milton a Rose Friedmanovi mezi pracovníky Liberálního institutu
(Liberální institut, 18. 4. 1997)
16. Profesor Milton Friedman (18. 4. 1997)

Ján Pavlík (ed.)

Milton Friedman v Praze

Vydal Liberální institut
ve spolupráci s nakladatelstvím Grada Publishing, spol. s r. o.
U Průhonu 22, Praha 7

Odpovědná redaktorka Alena Hůlová
Grafická úprava obálky Stanislav Hudský
Foto a návrh obálky Ivan Jilemnický

Počet stran 104
Barevná příloha 8 stran

1998
Vydání 1.

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

Stiftung für liberale Politik.

FRIEDRICH-NAUMANN-STIFTUNG

Math Fredman *Rose Fredman*

V PRAZE

ISBN 80-7169-639-0

9 788071 696391

PROM | TECH